

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

**КАФЕДРА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ І
ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН**

**ВІДДІЛЕННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА
НАПРН УКРАЇНИ**

**АСОЦІАЦІЯ ВИПУСКНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОГО
ЮРИДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЯРОСЛАВА
МУДРОГО**

**ІСТОРІЯ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ І
ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ**

**(ДО 30-Ї РІЧНИЦІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ ТА 25-РІЧЧЯ
КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ)**

27 травня 2021 року

Харків - 2021

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КРУГЛОГО СТОЛУ

Гончаренко Володимир Дмитрович – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, завідувач кафедри історії держави і права України і зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – голова організаційного комітету;

Слінько Тетяна Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри, завідувачка кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – член організаційного комітету;

Булгаков Артур Олександрович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри історії держави і права України і зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – член організаційного комітету;

Стеценко Ніна Сергіївна – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри історії держави і права України і зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – член організаційного комітету;

Грінченко Катерина Олегівна – аспірантка кафедри історії держави і права України і зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – секретар організаційного комітету.

Асоціація випускників Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Матеріали круглого столу «Історія державотворчих процесів в Україні і зарубіжних країнах (до 30-ї річниці незалежності України та 25-річчя конституції України)». м. Харків, 27 травня. 2021 р. – Харків: ФОП Бровын О.В., 2021. – 154 с.

ISBN 978-617-8009-26-7

Статті друкуються мовою авторів у авторській редакції.

Адреса редакційної колегії: вул. Пушкінська, 77, к. 35, м. Харків, 61024, Україна.

ISBN 978-617-8009-26-7

Гончаренко Володимир Дмитрович
доктор юридичних наук,
професор, академік НАПрН України,
завідувач кафедри історії держави і права України і зарубіжних країн
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

1991 РІК В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

В історії багатовікового українського державотворення 1991 рік займає особливе місце. Саме в цей рік Україна стала незалежною державою. Ця історична подія відбулася в останній рік, так званої, перебудови 1985-1991 рр., коли в СРСР, до складу якого входила й Українська РСР, за ініціативою найвищого керівництва союзного центру здійснювалась спроба радикального реформування економіки, соціальної сфери та культури, ідеології, держави та права, внутрішньої і зовнішньої політики. На порядку денному стояло і питання перебудови національно-державного устрою Союзу РСР. На початку 1991 р. між союзним центром і союзними республіками існували досить напружені відносини, які дослідники називають «парадом суверенітетів», «війною законів», «війною суверенітетів». Союзний центр поступово втрачав вплив на союзні республіки наслідком чого стало, зокрема, прийняття ними в період з кінця 1988 р. по грудень 1990 р. Декларацій про державний суверенітет. Так, 16 липня 1990 р. Декларацію про державний суверенітет прийняла Верховна Рада Української РСР [1]. Декларація складалася з преамбули і наступних розділів: самовизначення української нації; народовладдя; державна влада; громадянство України; територіальне верховенство; економічна самостійність; екологічна безпека; культурний розвиток; зовнішня і внутрішня безпека; міжнародні відносини. Аналіз змісту Декларації про державний суверенітет України дає підстави стверджувати, що цей історичний документ мав конституційний характер. Декларація наділяла Україну обсягом прав в галузі державного, господарського, соціально-культурного будівництва, міжнародних відносин, притаманних суверенній і незалежній державі.

Декларація про державний суверенітет України продовжувала діяти і на початку 1991 р., коли УРСР все ще перебувала у складі СРСР. Як слушно зазначають Ю.С. Шемшученко і О.В. Скрипнюк, «на Декларації, прийнятій в умовах існування СРСР, позначився її компромісний характер: вона істотно обмежила владу союзної держави, але не скасувала її» [2, с. 11]. В той же час в Декларації було записано, що «принципи Декларації про державний суверенітет України використовуються для укладення союзного договору». У першій половині 1991 р. тривав активний процес підготовки проекту нового Союзного Договору, покликаного гармонізувати взаємовідносини між союзним центром і суб'єктами оновленого союзу суверенних держав, яким ставали союзні республіки. Підписання остаточного проекту Союзного Договору, яким передбачалось утворення Союзу Радянських Суверенних Республік, як суверенної держави федеративної за своїм устроєм внаслідок об'єднання рівноправних республік, планувалося 20 серпня 1991 року. Проектом Союзного Договору передбачалось формування союзних органів влади і управління, розмежування повноважень між Союзом і республіками. Хоча проект Договору забезпечував союзному центру високу концентрацію влади на його рівні, однак цей документ містив і низку положень, які забезпечували досить широкі права суверенним республікам, які підписували цей Союзний Договір. Підписання Союзного Договору

означало припинення дії Договору про утворення Союзу РСР 1922 р., а разом з тим і цієї союзної держави. Тим самим створювалися умови для розбудови нової федеративної держави на зовсім нових засадах, не притаманних Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Однак підписання Союзного Договору не відбулося. Це було пов'язано з тим, що 19 серпня 1991 р. в Москві відбулася спроба здійснити антиконституційний державний переворот. Був створений Державний комітет з надзвичайного становища (ДКНС). Метою ДКНС, зокрема, був зрив укладання Союзного Договору [3, с.222]. Як зазначалося в Постанові Верховної Ради України від 24 серпня 1991 р., «антиконституційний державний переворот був організований бувшими керівниками уряду, структур органів КДБ, армії, внутрішніх справ СРСР, ЦК КПРС» [4]. В силу низки причин московський триденний путч провалився завдяки рішучим діям демократичних сил. Як слушно зауважують І.Й. Бойко і Б.Й. Тищик, головним фактором, що спричинив поразку ДКНС в Україні, «був фактор єднання її народу навколо ідеї суверенітету, єднання загальнодемократичного, національно-демократичного рухів та державних структур, передусім позиція Народної Ради у Верховній Раді» [5, с.691].

Провал путчу не означав, що зникла загроза для суверенітету України з боку союзного центру, так як формально продовжили діяти союзні органи влади і управління, які наділялись правом здійснювати закріплені за ними попереднім законодавством повноваження, причому, не на користь союзних республік. Тому в умовах існування потенційної загрози здійсненню положень Декларації про державний суверенітет України 24 серпня 1991 р. позачергова сесія Верховної Ради УРСР схвалила конституційною більшістю голосів депутатів історичний документ – Акт проголошення незалежності України [6]. В документі, зокрема, наголошувалося, що «здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто проголошує незалежність України та створення самостійної української держави – України». У зверненні Верховної Ради України до громадян України всіх національностей від 28 серпня 1991 р. саме з прийняттям зазначеного Акту пов'язувався початок новітнього етапу українського державотворення. Так, у зверненні зазначалося, що «відтепер наша республіка – незалежна демократична держава» [3, с.225]. 24 серпня 1991 р. Верховна Рада УРСР також прийняла постанову «Про проголошення незалежності України», якою передбачалося 1 грудня 1991 р. провести республіканський референдум на підтвердження Акту проголошення незалежності України [6]. Призначення такого референдуму пояснюється тим, що, як слушно зауважує В.М. Литвин, «референдум був потрібний, щоб зміцнити вагу доленосного рішення. Майбутнє показало, що таке «страхування» Акту проголошення незалежності України було передбачливим кроком з боку Верховної Ради» [7, с.27]. 1 грудня 1991 р. референдум в незалежній Україні відбувся. За підтвердження Акту проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. проголосувало 90 відсотків громадян республіки, які прийняли участь у референдумі. Всього ж в референдумі взяли участь 84 відсотки громадян України, які відповідно до закону мали право на участь у референдумі. В.М. Литвин, посилаючись на такий об'єктивний критерій, як міжнародне визнання, висловив думку про те, що цей критерій свідчить, «що реально День незалежності України пов'язаний з 1 грудня 1991 р.» [7, с. 27]. В той же час залишалося відкритим питання про долю СРСР, який формально продовжував існувати і до якого було дуже негативне ставлення з боку України, про що свідчить низка прийнятих України правових актів. Так, про нестримне бажання України

рухатися до реальної незалежності від будь-якого союзного центру свідчить прийняття 26 серпня 1991 р. Президією Верховної Ради України Постанов про визнання державної незалежності Литовської Республік, Латвійської Республіки і Естонської Республіки. Постановою Президії Верховної Ради України від 30 серпня 1991 р. «Про проект Договору про Союз Суверенних Держав» скасовувалася Постанова Президії Верховної Ради УРСР від 25 червня 1991 р. «Про проект Договору про Союз Суверенних Держав, представлений Президентом СРСР». Скасування зазначеної постанови обґрунтовувалося тим, що 24 серпня 1991 року Верховною Радою УРСР був прийнятий Акт проголошення незалежності України [8]. 8 грудня 1991 р. Президент України Л. Кравчук, Президент РРФСР Б. Єльцин і Голова Верховної Ради Республіки Білорусь С. Шушкевич на зустрічі у Біловезькій Пущі підписали «Угоду про створення Співдружності Незалежних Держав», відповідно до якої Союз РСР припиняв своє існування. Незабаром до СНД приєдналися ще 8 колишніх радянських союзних республік. У зв'язку з утворення СНД свою діяльність на посту Президента СРСР припинив М.С. Горбачов. Про це він заявив у своєму виступі 25 грудня 1991 р. на центральному телебаченні.

1991 рік ввійшов в історію українського державотворчого процесу не тільки тому, що саме цього року відбулося проголошення незалежності України. Вже цього року почало розгортатися державно-правове будівництво, характерне для незалежної держави. Так, 5 липня 1991 р. Верховна Рада УРСР прийняла Закон «Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР» [9], Закон «Про Президента Української РСР» [10], Закон «Про вибори Президента Української РСР» [11]. Ці закони були спрямовані на правове забезпечення державницьких засад незалежної України. Приймалися нормативні акти, спрямовані на забезпечення економічного суверенітету України. Так, 6 червня 1991 р. Верховна Рада УРСР прийняла Постанову «Про перехід у юрисдикцію Української РСР державних підприємств і організацій союзного підпорядкування, розташованих на території республіки» [12]. 30 серпня 1991 р. Президія Верховної Ради України прийняла Указ «Про перехід підприємств, установ та організацій союзного підпорядкування, розташованих на території України, у власність держави», яким встановлювалося, що зазначені об'єкти переходили у державну власність України [13]. Перехід майна та фінансових ресурсів підприємств, установ та організацій союзного підпорядкування, розташованих на території України, передбачався й Законом України від 10 вересня 1991 р. [14]. Початком виходу України з рубльової зони стало запровадження 9 вересня 1991 р. на її території обігу купонів багаторазового використання [15]. Принципове значення для розбудови незалежної держави України мало прийняття 8 жовтня 1991 р. Закону України «Про громадянство України». Закон виключав можливість мати подвійне громадянство, а це означало, що громадянин України вже не міг бути громадянином СРСР, який формально продовжував існувати. Таким чином, скасовувалося положення Декларації про державний суверенітет України про те, що «Українська РСР має своє громадянство і гарантує кожному громадянину право на збереження громадянства СРСР» [16, с.692]. Важливим нормативним актом, спрямований на забезпечення розбудови незалежної держави, став Закон України від 4 листопада 1991 р. «Про державний кордон України» [17]. Радикальна зміна статусу України у зв'язку з проголошенням незалежності цілком закономірно обумовило прийняття Верховною Радою України 12 вересня 1991 р. Закону України «Про правонаступництво», яким країна страхувалася від

необґрунтованого руйнування попередньої нормативної бази, створеної у попередні роки [18]. На це була спрямована і Постанова Верховної Ради України від 12 вересня 1991 р. «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР» [19]. 19 червня 1991 р. Верховна Рада УРСР прийняла Постанову «Про Концепцію нової Конституції України» В Концепції перш за все зазначалося, що «нова Конституція Республіки має ґрунтуватися на Декларації про державний суверенітет України, закріпити, розвивати і конкретизувати її положення. Через всю Конституцію мають бути проведені ідеали правової держави» [20]. Проект Концепції був затверджений голосами 300 народних депутатів [21]. Цей документ відкривав шлях до початку складної і тривалої роботи з підготовки проекту нової Конституції, яка активно розпочалася після проголошення незалежності України і успішно завершилася прийняттям Конституції України 28 червня 1996 р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Закони України. Том 1. К., 1996. С. 5-9.
2. Шемшученко Ю.С., Скрипнюк О.В. Декларація про державний суверенітет України: історичне значення і завдання для сучасності (до 30-річчя прийняття Декларації) // Правова держава. Випуск 31. 2020. С. 3-14.
3. Тисяча років української соціально-політичної думки. У 9-ти т. К., Дніпро, 2—1. Том 9. 1989-2001 / Передм., упор., прим. Ю. Шаповал. 835 с.
4. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 38. Ст.503.
5. Історія держави і права України: акад. курс: підручник / Б.Й. Тищик, І.Й. Бойко. К., Ін Юре, 2015. 808 с.
6. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 38.Ст. 502.
7. Здобуття незалежності України 1991. Історія проголошення, документи, свідчення. У 2 т. Т.1. Житомир, Рута, 2011. 752 с.
8. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 44. Ст. 585.
9. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 33. Ст. 445.
10. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 33. Ст. 446.
11. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 33. Ст.448.
12. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 27. Ст. 318.
13. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 44. Ст.581.
14. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 45. Ст. 615.
15. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 46. Ст.627.
16. Хрестоматія з історії держави і права України: Навчальний посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / За ред. В.Д. Гончаренка. К., Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 800 с.
17. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 2. Ст.5.
18. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 46. Ст. 617.
19. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 46. Ст.621.
20. Відомості Верховної Ради УРСР . 1991. № 35. Ст. 466.
21. Корнєєв Альберт, Шаповал Володимир. Історія конституційного упорядкування сучасної української держави // Вісник Центральної виборчої комісії. 2011. № 1 . с. 4-19.

Зайчук Олег Володимирович
доктор юридичних наук,
професор,
академік НАПрН України

ІНСТИТУТ ГРОМАДЯНСТВА ЗА ЧАСІВ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ (ЛИСТОПАД 1917 Р. - 1921 Р.)

Історія інституту громадянства за часів Української національної держави неодноразово були предметом аналізу на конференціях, круглих столах тощо. Це періоди УНР, ЗУНР. В цьому плані досить цікавим та важливим є інститут громадянства у Другій Польській Республіці (1918 – 1939 рр.). Окрім того, Західна Україна до 1939 р. входила до складу Польщі.

Формування інституту громадянства у Другій Польській Республіці відбувалося одночасно з відновленням польської державності, яка буда втрачена більш ніж на 100 років в результаті так званих “трьох розподілів Польщі” в кінці XVIII сторіччя.

Як правило, в історичній літературі, історію Польщі поділять на декілька періодів, а саме:

Це період заснування і формування польської держави.

Наступний період – це період утворення польсько-литовської держави (Люблінська унія 1569 р.).

І період “трьох поділів Польщі” (1772, 1793 і 1795 рр.), коли з різних причин Польща послабшала і була розділена між Пруссією, Австрійською та Російською імперіями.

Відтворення Польської державності було одним з результатів перемовин після під час Парижської Мирної Конференції 1919 року, коли, за Версальським договором 1919 року, Польщу було відтворено у вигляді незалежної країни з вихідом до Балтійського моря, але без точного визначення всіх кордонів, частина яких мала бути визначеною після проведення плебісцитів. “Незалежне місто Данциг” отримало спеціальний статус, але Польщі було гарантовано використання міста у якості порту. Встановлення кордонів Другої Польської Республіки перетворилося в довгий складний процес, який включав Велькопольське Повстання 1918-1919рр., Силезські повстання 1919-1921рр., Східно-Пруський плебісцит 1920р., Верхньо-Силезський плесбіцит 1921 і Силезську конвенцію (Женева 1922). Крім цього, Польща прийняла тоді участь в шести війнах за встановлення кордонів у 1918-1921рр., включаючи війну з Чехословачією у 1919р. і Західно-Українською Республікою у 1918-1919р. Найбільш важкою була Польсько-Радянська війна 1919-1921рр..

Утворена у 1918 році, Друга Польська Республіка охоплювала повністю або частково території сучасних Польщі, Білорусі, Молдови, Західної України, Росії, Естонії, Латвії, Литви, Румунії і Словачії.

Друга Польська республіка не була аналогом Першої Польської Республіки, а була сучасною європейською демократичною країною, жителі якої, з першого дня її існування, були громадянами нової країни, а не “підданими” польського монарха-суверена, існування якого залишилось у далекому минулому.

Тобто “підданство” у середньовічному сенсі залишилось в історії, а, замість “підданства”, новоутворена в 1918 році, Друга Польська Республіка уклала з країнами-

переможцями у Першій Світовій Війні, так званий “Малий Версальський Договір 1919 року” (The Minorities Treaty of Versailles of 28 June 1919).

У відповідності до цього договору, громадяни/піддані Німеччини, Австро-Угорщини або Росії стали громадянами Польщі “ipso facto” або “по факту” постійного проживання на території, яка стане у майбутньому територією Польщі (ст.4) без будь-яких інших вимог. Виключенням з цього принципу були громадяни Німеччини і їх нащадки, якщо вони оселилися на території Польщі після 1 грудня 1908 року без спеціального дозволу. Це виключення було пов’язано з рішенням Парламенту Пруссії про примусовий викуп польського майна у м. Познань.

Всі особи, які були народжені на території Польської Республіки, якщо вони не були народжені громадянами іншої країни, ставали “по факту” громадянами Польщі (ст.5).

Всі громадяни Польської Республіки отримали рівні громадянські і політичні права, а також рівність перед законом незалежно від раси, мови або релігії. В договорі було спеціально передбачена рівність громадян Польщі незалежно від релігії або професії. Гарантувалось також використання будь-якої не-польської мови у приватному або комерційному житті, і гарантувалось надання допомоги польським громадянам, які не володіють польською мовою в судах і державних установах (ст.7,8).

Прийнятий 20-го січня 1920 році, Акт про громадянство Польщі став першим законом Польщі, який врегулював громадянство відновленої незалежної Польської республіки. Додатково до “первинних методів” отримання польського громадянства, які були передбачені Малим Версальським Договором 1919 року, акт передбачав “вторинні” методи отримання громадянства. Акт 1920 року передбачав, що право на отримання польського громадянства мають всі особи незалежно від статі, віку, віри, конфесії або національності, у разі постійного проживання на території Польщі, якщо ця особа не має іншого громадянства або якщо особа була народженою на території Польщі або вона отримала це право у відповідності до міжнародного договору (ст. 2).

Третім важливим правовим документом з точки зору врегулювання питань громадянства в Другій Польській Республіці був Рижський мирний договір 1921 р. між Польською Республікою, Радянською Росією і Радянською Україною.

Питання громадянства було врегульовано Ст. VI Рижського Договору, яка передбачає право будь-якої особи, яка досягла 18-річного віку на момент ратифікації договору, яка знаходиться на території Польщі, але, яка була підданою Російської Імперії на 1 серпня 1914 року або, яка була приписаною, або, яка була приписана до книжки постійного населення колишнього Царства Польського або, яка мала право бути приписаною до одного з міських, сільських або “станових” громад, яке знаходилось на території Російської Імперії до утворення Польської Республіки, має право обрати російське або українське громадянство замість польського. Для інших категорій колишніх підданих Російської Імперії такої заяви не вимагалось. Ідентичне і повністю дзеркальне право обрати громадянство Польщі замість російського або українського надавалось тим самим категоріям громадян, які опинились на території Радянської України або Росії.

З точки зору Малуго Версальського Договору 1919 р. і Акту про громадянство 1920 року, ті самі особи вже були громадянами Польської Республіки.

Важко сказати, як саме мала працювати це положення Рижського Договору. З точки зору логіки, навіщо людині об’являти себе громадянином Польщі на території

Радянської України або Росії або навіть жителю Польської Республіки оголошувати себе громадянином Радянської Росії або України? Фактично, мова йшла про те, що будь-яка особа може виїхати до тієї країни, де вони збирається оселитись, але це право вони мали у будь-якому випадку, з урахування того, що така особа могла просто не виїхати за межі Радянської України або Росії після такої заяви.

Ст. VI Рижського Договору має досить цікаве положення про те, що нащадки поляків, які брали участь в боротьбі за незалежність Польщі в 1830-1865 рр., які постійно проживали на території Першої Польської Республіки і демонструють знання польської мови, лояльність до польської нації, теж можуть вважатись громадянами Польської Республіки. На практиці, враховуючи реалії “радянської демократії”, важко собі уявити, як ця норма могла працювати на території Радянської Росії і Радянської України. Скоріш за все, особи, які б вийшли з подібною заявою мали реальний шанс опинитись в органах НКВД.

Тобто в той час отримання польського громадянства базувалося на двох принципах: на принципі “крові” або від батьків (*jus sanguinis*) та територіальному принципі (*jus soli*).

Єрмолаєв Віктор Миколайович,

доктор юридичних наук,

професор,

академік НАПрН України,

професор кафедри

історії держави і права України і зарубіжних країн

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого.

М.С.ГРУШЕВСЬКИЙ ПРО УРОКИ ВІТЧИЗНЯНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Основоположник розлогої історії України, викладаючи її у 12-томній «Історії України-Руси», численних працях і публіцистиці початку ХХ ст., акцентував увагу на вітчизняному державницькому досвіді, його традиціях і уроках. Тим самим його твори зберігають не лише пізнавальне, але й повчальне, виховне значення для сучасного державотворення і державотворців.

На відміну від марксистсько-ленінської методології історії для нього головним в ній була історія, творчість народу - «ми так мало знаємо, як жив народ, чого він прагнув, яким горем болів». На його думку, «політично-державний устрій треба вивчати, в якій мірі він був ділом самого народу, чи виріс він на ґрунті народнім..., наскільки відповідав потребам народним і яке значення мав для народу». Нетерпимо ставився до давніх спроб вибудувати «русскую историю» і «русского права», починаючи з Київської Русі: «Генеалогію московської династії (царів) прийняла наука й «истории русского права». ...Не можна включати Київської держави в історію великоруської народності. Наслідком пришивання Київської держави на початок державного і культурного життя великоруського народу робить еkleктичний характер «русской истории».

За М.Грушевським, витоки народовладдя, громадського самоврядування в Україні, як і в інших країнах Європи, сягають сивої давнини. Вони існували ще в суспільному, додержавному житті слов'янських племен, де вже функціонували обрані адміністративно-управлінські інститути. На думку вченого, з утворенням держави в Київській Русі

«князівсько-дружинний устрій» не пройшов глибоко в масу народну, не перейняв її цілою системою, як феодалізм західний, він залишався чимось зверхнім, досить хистко прив'язаним до народу. Громада залишалася цілковитим господарем свого ґрунту, своїх справ, і тільки в зверхніх справах стикалася з устроєм княжим». Русько-українська громада була перейнята духом демократизму, рівноправності, самовладності.

Перехід українських земель під зверхність великого князя Литовського, вважав М.Грушевський, не приніс істотних змін у владних структурах, перейнято було й традиції державного життя Київської Русі та Галицько-Волинського князівства, їх правові норми, ставши Литовсько-Руською державою. Вчений звернув увагу: у Великім князівстві Литовському і Речі Посполитій у XVI ст. загальнодержавні сейми стали справжнім законодавчим органом, що спирався на систему повітових сеймиків, де набували парламентського досвіду й українські магнати і шляхта. Сеймовий досвід українства збагатив його державницький досвід, правову культуру.

З перемогою Національно-визвольної революції 1648 р. вищим представницьким органом Козацької республіки стає Генеральна козацька рада. За М.Грушевським, вона набуває значення органу реалізації суверенної влади народу. Проте умови майже безперервної війни примусили гетьмана Б.Хмельницького посилити централізацію державного управління, рідше скликати Генеральну раду, компетенція якої після Переяславської ради 1654 р. царським урядом буде звужена, набуде формальних ознак. Як відзначав історик, відсутність законодавчо врегульованих складу, компетенції і процедури Генеральних, полкових і сотенних козацьких рад давали підстави царському уряду перебрати на себе право дозволу чи заборони їх скликання, визнання чи невизнання їх рішень. Незавершеність парламентського розвитку Генеральних і Старшинських рад – наслідок багатьох складових, передусім – майже безперервної війни, політики самодержавної Росії в Україні. На Гетьманщині XVII-XVIII ст., вважав історик, у державному житті брала участь менша частина населення через анатагонізм між старшиною і народними масами.

Втрата власної державності аж до 1917 р., на думку М.Грушевського, була все ж позначена надбанням досвіду участі українців в парламентському житті Австро-Угорщини і Росії. Проте дійшов висновку: навіть конституційний режим, без поліпшення соціально-економічних умов життя народу, з численними порушеннями його прав і свобод, «легковаження громадським контролем» - приносить мало користі.

Голова УЦР, оцінюючи плідний досвід відновлення української державності і правотворення в 1917 – на початку 1918 р., писав: Україна пережила пробу в огні й бурі, боронячи українську державність. Всеросійська збиранина областей від «молдаванина» до «фіна» відійшла в область історії й ніхто не має обов'язку її повертати до життя. Згодом, у брошурі «На порозі Нової України» автор, підсумовуючи наслідки й уроки державотворення Центральною Радою, гетьманською Українською державою і Директорією, писав: повинні були підняти загальний матеріальний рівень життя народу, не тільки духовна культура. Те, що в дійсності хотілось і дійсно треба було захистити: суверенність українського народу, незайманість його національних, економічних, політичних інтересів. Для цього розвитку, для сеї величі нам потрібен і певний моральний ригоризм чи героїзм, який вважали й старі демократії конче потрібним для успіху, розвитку й твердості демократичного ладу. Тільки тоді, коли держава, громада стане не

пустою вивіскою, а дійсним центром мислі і волі, предметом культу, релігії, яким вона була для старинного елліна або римлянина. Тоді тільки збудується Велика Україна...

Гетьман Євген Анатолійович
доктор юридичних наук,
професор,
головний учений секретар
Національної академії правових наук України,
член-кореспондент НАПрН України.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ.

Формування в Україні засад демократичної правової європейської держави не можливо уявити без законодавчого, в першу чергу конституційного закріплення та гарантування кожній людині права на доступ до правосуддя та справедливий судовий розгляд. Відповідно до статті 55 Конституції України кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, які зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Провідне місце в системі судоустрою України посідають адміністративні суди, що здійснюють адміністративне судочинство, основним завданням якого є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Слід наголосити на тому, що процес становлення адміністративного судочинства в незалежній Україні пройшов певний історичний шлях. Так, до 1996 р. вирішення проблеми адміністративних судів гальмувалося в зв'язку з несприйняттям судовою системою та іншими державними структурами цього виду правосуддя. Лише із запровадженням на конституційному рівні принципу спеціалізації судів загальної юрисдикції адміністративна юстиція перестала бути лише теоретичною проблемою, а її запровадження поступово стало переміщуватися з площини загальнотеоретичних дискусій у сферу законотворення. Перші законодавчі ініціативи з цього питання, як відомо, з'явилися ще в 1996 р., хоча за умов нереформованої судової системи (на той час норми старого Закону "Про судоустрій" від 1981 р.) їх реалізація була неможливою. Водночас дедалі більше утверджувалася думка про те, що без запровадження адміністративної юстиції в Україні справа реформування її державного апарату є безнадійною, а захист прав і свобод громадян – недосконалим і далеким від демократичних стандартів.

Як результат, Указом Президента України від 22 липня 1998 року за №810/98 була затверджена Концепція адміністративної реформи в Україні, в якій було закріплено, що розвиток суспільства потребує встановлення та регламентації таких взаємовідносин громадян, в якій кожній людині буде гарантовано реальне додержання й охорона в сфері виконавчої влади належних їй прав і свобод, а також ефективний захист цих прав і свобод у випадку їх порушення. Серед пріоритетних завдань, що потребують вирішення, зокрема, було названо завдання зі створення правової бази для повноцінного запровадження в

Україні такої форми судового захисту прав і свобод громадян у сфері виконавчої влади, як адміністративна юстиція [1, с. 32].

Подальший розвиток адміністративного судочинства в незалежній Україні пов'язаний з прийняттям у 2002 році Закону України «Про судоустрій України», яким було врегульовано питання організації судової влади, систему судів загальної юрисдикції їх спеціалізацію, порядок утворення судів загальної юрисдикції, правовий статус апеляційних судів, касаційного суду, вищих спеціалізованих судів, систему та порядок здійснення суддівського самоврядування тощо.

Законом було передбачено, що в системі судів загальної юрисдикції утворюються загальні та спеціалізовані суди, в тому числі адміністративні суди. Також було закріплено, що апеляційними спеціалізованими судами, зокрема виступають апеляційні адміністративні суди [2]. Вищий адміністративний суд був визначений законом, як суд касаційної інстанції. Правом створення відповідних судів був наділений Президент України, яким було затверджено два укази, що більш детально регламентували питання створення та діяльності адміністративних судів в Україні, зокрема указ Президента України «Про апеляційний суд України, Касаційний суд України та Вищий адміністративний суд України» від 1 жовтня 2002 року за №889/2002, а також указ Президента України «Про утворення місцевих та апеляційних адміністративних судів, затвердження їх мережі» від 16 листопада 2004 року за №1417/2004. Проте, незважаючи на наявність в правовій системі України зазначених вище нормативно-правових актів, адміністративні суди так і не почали повноцінно функціонувати, що було обумовлено відсутністю єдиного систематизованого акту, який би визначив процесуальні основи їх діяльності [3, с. 35].

Остаточне становлення адміністративного судочинства в незалежній Україні було пов'язане з прийняттям у 2005 році Верховною Радою України Кодексу адміністративного судочинства який закріпив питання юрисдикції адміністративних судів, їх повноваження, порядок звернення та порядок здійснення адміністративного судочинства. Саме завдяки появі зазначеного вище нормативно-правового акту адміністративні суди в Україні почали повноцінно функціонувати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: указ Президента України від 22 лип. 1998 р. № 810/98. Офіційний вісник України. 1999. №21.С.32.

2. Про судоустрій: Закон України: від 7 лют. 2002 р. №3018-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. №41-42. Ст. 180.

3. Пчелін В.Б. Організація адміністративного судочинства України: правові засади : монографія / В.Б. Пчелін. Харків : «У справі», 2017. – 488 с.

*Колісник Віктор Павлович,
доктор юридичних наук,
професор,
член-кореспондент НАПрН України,
суддя Конституційного Суду України.*

СВОБОДА НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ У КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Свобода наукової творчості передбачає вільний вибір не лише методів наукового пошуку, форм і засобів вирішення завдання, яке поставив перед собою науковець, але й вільний вибір тематики наукових досліджень, свободу вибору часу дослідження, вільне планування дослідницької діяльності. Однак після здобуття Україною державної незалежності свобода наукової творчості поступово „обросла“ формалізмом, насамперед шляхом встановлення додаткових вимог, зокрема й до структури наукової статті. Тобто структуру статті та логіку викладення матеріалу в ній визначено наперед і фактично нав'язано автору. І якщо спочатку такі вимоги стосувалися здобувачів наукового ступеню, то згодом видання почали вимагати дотримання певних формальних вимог від усіх авторів.

Так само наперед науковець має планувати тематику наукового дослідження на певний період. Виникає питання – чи узгоджується такий підхід зі свободою наукової творчості?

Одним із прикладів надмірного адміністрування є встановлення обов'язкової вимоги щодо необхідної кількості наукових статей, опублікованих за певний період, тобто кількісний підхід до наукових досліджень став головним і навіть домінуючим незважаючи на те, що натхнення і творчий процес неможливо планувати.

Усе це призвело до того, що дуже часто статті пишуть не з огляду на внутрішню потребу висловити власне бачення певної проблеми та шляхів її вирішення, а насамперед задля звіту та для кількості публікацій. Такий підхід потяг за собою засмічення наукових видань значною масою слабеньких статей-напівфабрикатів, які у багатьох випадках неможливо навіть віднести до наукових праць. Напівсирі та недоопрацьовані через брак часу та поспіх статті нерідко містять плутані та суперечливі наукоподібні тези. Незабаром від наукоподібних тверджень починають відштовхуватися у своїх наукових розвідках нові покоління пошукувачів, що тягне за собою нові сумнівні наукоподібні висновки. Лавина наукоподібного матеріалу, його нашарування, переповідання уже відомого іншими словами дезорієнтує наукову спільноту, вводить в оману, формує таке собі тло посередніх публікацій, а загальний рівень досліджень на такому тлі виглядає невисоким. Показовим прикладом є таке ганебне явище як корупція, що стало предметом багатьох досліджень. Розроблені численні програми і методичні рекомендації щодо боротьби з нею, проведено численні тематичні заходи, видані тисячі статей та тез доповідей, покликаних забезпечити подолання корупції, однак на практиці боротьба з корупцією має низьку ефективність, виглядає досить часто як імітація та профанація.

Ще одним наслідком штучного обмеження свободи наукової творчості стала відсутність комплексного аналізу чинників, що уповільнюють демократичний поступ української держави.

До того ж, маючи величезні ресурси та колосальний економічний потенціал, Україна не отримала від науковців цілісної, науково обґрунтованої концепції економічного розвитку, а підприємницька ініціатива, попри конституційні гарантії, захищені дисертації та численні публікації, постійно наштовхується на надмірне адміністрування та обтяжливе оподаткування.

Штучне обмеження свободи наукової творчості призвело й до того, що науковці прогавили російську загрозу, а тих, хто висловлював припущення про можливу небезпеку з боку Росії для існування української державності, досить часто оголошувалися невігласами. Численні наукові публікації та висновки конференцій, присвячених конституційним гарантіям та юридичному забезпеченню територіальної цілісності України, виявилися надто загальними, відірваними від політичних реалій й саме тому не могли бути застосовними під час загострення ситуації навесні 2014 року в Криму, східних і південних областях України.

Доволі складно оцінити вимогу опублікування результатів наукових досліджень у міжнародних базах даних. Дотримання такої вимоги начебто має підняти рівень наукових досліджень, однак виникає питання: чи не є це черговою ілюзією? Замість того, щоб осмислити та проговорити сучасні проблеми українського державотворення й правозастосування серед наукової спільноти та широкого загалу, на практиці виходить підтримка зарубіжних видань, хоча до цього часу достеменно не з'ясовано низку нагальних, кричущих та складних проблемних питань сьогодення, зокрема, щодо того, чому Україна втратила Крим, чому виникла війна на сході України, які її головні та другорядні причини, які чинники обумовили саме такий перебіг подій у 2014 році? Чому органи правопорядку навесні 2014 року виявили безсилля та інертність? Чому заклики до створення так званих „народних республік“ не завжди набували належної юридичної кваліфікації і чому вчені опинилися осторонь від цих процесів? У чому саме недопрацювали дипломати, політики, військові, науковці та юристи? Це риторичні запитання, на які українська наука ще не надала всебічної відповіді, адже витрачає силу, натхнення, час, енергію та свій творчий потенціал на подолання надмірного адміністрування.

Таким чином, надмірні формальні вимоги до організації наукових досліджень досить часто призводять до зниження їх загального рівня, подальшого відриву науки від потреб правозастосовної практики, знесилюють вчених, забираючи у них сили, енергію, час, натхнення й бажання творити.

Крижановський Анатолій Федорович

доктор юридичних наук,

професор,

член-кореспондент НАПрНУкраїни,

завідувач кафедри

загальнотеоретичної юриспруденції

Національного університету «Одеська юридична академія».

УКРАЇНА ЯК СУЧАСНА ДЕРЖАВА (ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР)

Держава, як суспільний інститут, корелюється з процесами, що відбуваються у соціумі, так чи інакше реагує на виникаючі виклики і загрози, вдається до різних форм,

методів і засобів діяльності. Статика і динаміка, надійність і адаптивність, оперативність і ефективність функціонування державного механізму є тими характеристиками, які сьогодні особливо затребуються від держави суспільною практикою. Ці параметри перебувають між собою у стані постійної взаємодії і змінюваності в залежності від внутрішніх і зовнішніх умов життєдіяльності суспільства та завдань, які постають перед державною владою. І саме тому висловлюваний мислителями песимізм щодо історичної долі держави (Ю. Хабермас) отримує підстави у відриві держави від її соціально-культурного підґрунтя.

Серед концептуальних ідей, які володіють потужним пізнавальним потенціалом інноваційності і креативності, вже більше ніж двадцять років залишається висловлена та обґрунтована професором В.Є. Чіркіним і розроблювана науковою школою професора Ю.М. Оборотова в Україні ідея сучасної держави. Концепт «сучасна держава» завдяки його граничній образності, ба, навіть метафоричності, іманентно несе у собі безліч смислів, які, будучи пропущеними через горнило доктринального препарування, можуть бути «перекованими» у теоретичні і прикладні категорії і конструкції, що є спроможними збагатити теоретичний і методологічний арсенал державознавства. Правова держава, соціальна держава, стійкість, ефективність, легітимність, імідж держави, сильна держава і б.і. – це ті символічно окреслені характеристики сучасної держави, які у своїй інтегральності свідчать її якісні відмінності від досучасних держав. Звернення до проблематики сучасної держави має ще один важливий аспект: перипетії сьогоденного світу підтвердили правоту висновку Ф. Фукуями щодо того, що мистецтво розбудови держави у поточному періоді буде ключовою складовою національної потуги [1, с. 200].

На сучасну державу вже з нових позицій екстраполюються соціальні, економічні, політичні і правові очікування суспільства. Як зазначає В.Є. Чіркін, «в сучасних умовах колишні загальнолюдські цінності отримали нове звучання і нове доповнення. Усе частіше мова йде не просто про рівноправність, а про соціальну рівноправність, не тільки про політичну, але й соціальну демократію. З'явилися вимоги соціально орієнтованої (державою) економіки, соціальної справедливості, забезпечення держави людиною [2, с. 164]. Цими тенденціям протистоїть поширений у сучасному світі, а надто, в Україні, економічний, політичний, соціальний і правовий популізм, орієнтований на збереження монополії на владу і продовження олігархічно-корупційної експлуатації країни.

Не вдаючись у дискусію щодо дефініцій, необхідно все ж зазначити, що перелік доктринальних характеристик сучасної держави набув очевидної надмірності, що розмиває «центральну організуючу ідею» (за Ч. Мак-Клеландом) цього феномена і уможливорює його гібридизацію. Так, сучасна держава визначається як такий тип державної системи, що характеризується високим рівнем організації суспільства, повнотою реалізації демократичних принципів, економічною розвиненістю, індустріальним типом виробництва, значним ступенем залученості до наднаціональних інтегративних процесів, прагненням до універсалізації без втрати унікальності [3, с.25]. Тому соціокультурний вимір «сучасності» української держави має використовуватися у якості комплементарного доктринального критерію.

Проблематика сучасної держави є досить багатоаспектною. Якщо для широкого загалу образ сучасної держави пов'язується з іміджем чи ціннісними характеристиками держави, то для фахівців на перший план виходить функціональний вимір. У доповіді Всесвітнього банку 2017 р. про світові тенденції розвитку «Державне управління і закон»

її автори виділяють прихильність, координацію і співпрацю у якості трьох основних інституційних функцій, які є необхідними для того, щоб правила і ресурси забезпечували бажані результати суспільного розвитку. Але, при цьому, розстановка сил в суспільстві може визначати, до яких саме результатів призведуть прихильність, координація та співпраця [4]. Тому чи не найважливішою передумовою стійкості держави є цілісність соціуму, яка виявляє себе у єдності базових інтересів і цінностей спільноти, і складає ті ідейно-духовні засади, на яких, власне, і ґрунтується державність, державна стратегія і політика. Як свідчать події, факти і дані соціології, у українському суспільстві протягом усієї сучасної історії засобами зовнішнього і внутрішнього впливу роздмухувалась ментальна розділеність населення. Така ситуація підтримується через відсутність вивіреної, цілеспрямованої і ефективної політики ментальної консолідації суспільства з боку державних інституцій і громадянського суспільства. Очевидно, в умовах глобалізації цього не може уникнути жодна сучасна країна, а розвиток демократії і свободи ще більше «підсвічують» ці явища. В Україні ця ситуація є цілком співставною з Ізраїлем, де 1,9 млн. осіб арабського населення (майже 20% громадян країни) виявляють потужний спротив зусиллям щодо інтеграції, солідаризуються з Палестиною, і є соціальною базою стихійних протестів. Очевидно, що 20 – 30 % населення України, яке толерує Путіна чи Лукашенка, вважає анексію Криму «законною», а війну на Донбасі «громадянською» - це фактор, який є надзвичайно важливим у ситуації, у якій знаходиться наша країна. Крім того, що така позиція є згубною, передусім, для самих її носіїв, вона є тягарем для країни, яка не може консолідувати соціальні ресурси для прийняття ефективних рішень у політичній та економічній сферах, і досягти відчутних зрушень у розбудові добробуту усіх прошарків населення, підриває засади легітимності української держави як сучасної.

Реєстр рис і властивостей сучасної держави виводить на інтегративні її характеристики, які виявляються у здатності держави ефективно реагувати на актуальні виклики і загрози. У цьому сенсі у розвитку України, починаючи з 2014 року, маємо констатувати певний прогрес: реакція на агресію Росії, на гібридну війну проти України, функціонування владних інституцій у період пандемії COVID-19 чи новітні заходи щодо деолігархізації влади є досить позитивними знаками. Але чи не найголовніше – українська державність як інтеграція влади, суспільства і громадянського суспільства, залишається прибічником демократичних (хай і зі значними «домішками» патерналізму, популізму і пострадянськості) способів і процедур формування влади усіх рівнів.

І хоча концепт «сучасна держава» відсилає до досить неочевидних, «відчуттєвих» конотацій, юриспруденція має зосередитися саме у цій площині для досягнення того, яким чином українська держава може бути сучасною (правовою, демократичною, соціальною, стійкою та ефективною). І тут ми знову виходимо ще на один свого роду інтегративний показник, яким є довіра суспільства до влади. Особливість сучасної реальності у тому, що ефективне керування суспільством з боку влади, ефективність владних рішень вирішальною мірою залежать від такої довіри (яскравим свідченням цього стала діяльність влади різних країн у період пандемії COVID-19). Проблема українського суспільства у тому, що воно не має усталеного досвіду сприйняття держави як сервісу отримання надійної і корисної інформації (до речі, меседжі української влади у період пандемії також не сприяли цьому). А сама влада, посттоталітарний дискурс якої зберігається у її природі і відтворюваних нею практиках, нездатна, без потужного зовнішнього на неї впливу, цей синдром подолати. Тут велику роль має відігравати

розвинене громадянське суспільство з його інституціоналізованими засобами впливу. І ще. Звичайно, нам громадянам хочеться великих і швидких перемог держави – у війні і мирі, у подоланні корупції, досягненні порядку, достатку та ін. Але ми маємо бачити і реально оцінювати можливості держави а також те, наскільки ефективно влада використовує наявні у неї ресурси.

То ж: чи є Україна сучасною державою? Очевидно, «чорнобілі», дуальні конструкції у пошуках відповіді на це питання є контрпродуктивними. Більш градуйована оптика аналізу цієї проблеми поряд негативними результатами дає підстави і для позитивних оцінок. Бо, попри марнування владою різних періодів можливостей розбудови в Україні модерної європейської держави, як не парадоксально, потенціал розвитку і вдосконалення державності у позитивному для українського суспільства напрямку і зараз залишається значним. І це свідчить, що в українському суспільстві не припиняються процеси відтворення внутрішніх духовних сил і суспільних ресурсів, які спонукають до трансформації життєдіяльності на засадах свободи, демократії і відповідальності за долю своєї країни і долю окремої особистості. Апокаліптична ситуація у сучасному світі спонукає до пошуків таких способів дії, які б відповідали масштабам та гостроті викликів і загроз. Трансформація української держави у рамках вимог сучасності якраз і буде рухом у правильному напрямку. І це необхідно прийняти за основу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Фукуяма Ф. Сильное государство: управление и мировой порядок в XX веке. М., 2006. 224 с.
2. Чиркин В. Е. Современное государство. М., 2001. 416 с.
3. Геворкян А.И. Современное государство: подходы к определению сущностных характеристик. Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. № 2 (82). 2019. С.20 – 26.
4. Доклад о мировом развитии «Государственное управление и закон». Обзор. URL : <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/25880/pdf>

Лук'янов Дмитро Васильович
завідувач кафедри
міжнародного приватного права
та порівняльного правознавства,
доктор юридичних наук,
доцент,
член-кореспондент
Національної академії правових наук України

ПРАВОНАСТУПНИЦТВО УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

24 серпня 1991 р. Верховна Рада проголосила незалежність України: «Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною в зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року, продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні, виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами, здійснюючи Декларацію про Державний суверенітет України, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної

Республіки урочисто проголошує незалежність України та створення самостійної Української держави – України».

У зв'язку з проголошенням нової держави виникло питання її правонаступництва щодо прав та обов'язків з попередніми державами, яке може бути універсальним або частковим. Деякі міжнародно-правові аспекти правонаступництва регулюються Віденською конвенцією про правонаступництво держав щодо договорів (1978 р.), яка набула чинності для України 6 листопада 1996 р.

Закон України від 12 вересня 1991 р. «Про правонаступництво» визнав Україну правонаступником прав і обов'язків за міжнародними договорами укладеними Українською РСР та Союзу РСР, які не суперечать Конституції

України та інтересам республіки. Було закріплено, що Закони Української РСР та інші акти, ухвалені Верховною Радою Української РСР, діють на території України, оскільки вони не суперечать законам України, ухваленим після проголошення незалежності України.

Деякі держави, які вийшли зі складу СРСР пішли іншим юридичним шляхом. Так, 11 березня 1990 р. Верховна Рада Литовської Республіки прийняла акт «Про відновлення Литовської Держави» яким проголосила, що відновлюється реалізація суверенних прав Литовської Держави, потоптаних чужою силою в 1940 р., і відтепер Литва знову стає незалежною державою. Було визнано, що Акт Литовської Ради про Незалежність від 16 лютого 1918 р. і Резолюція Установчих Сейму від 15 травня 1920 р., про відновлення демократичної Литовської Держави ніколи не втрачали правової сили й є конституційною основою Литовської Держави.

Аналогічним шляхом діяла Латвійська Республіка – 4 травня 1990 р. Верховною Радою Латвійської Республіки була прийнята Декларація про відновлення незалежності Латвійської Республіки, якою відновлена Латвійська Республіка, заснована 18 листопада 1918 р., на основі правонаступництва. Декларація незалежності оголосила Декларацію від 21 липня 1940 р. «Про вступ Латвії в Союз Радянських Соціалістичних Республік» такою, що не має законної сили з моменту її прийняття і частково відновила дію Конституції Латвійської Республіки, прийнятої 15 лютого 1922 р. Схожу позицію займає й Естонія, яка проголосила правонаступництво держави, утвореної 24 лютого 1918 р.

Розвиток державотворчих процесів має багато спільного з прибалтійськими державами. Українська Радянська Соціалістична Республіка (до 1937 р. – Українська Соціалістична Радянська Республіка) утворена в результаті зовнішнього збройного захоплення Української Народної Республіки, в межах якої українська нація здійснювала своє право на самовизначення. IV Універсалом Українська Центральна Рада проголосила державний суверенітет – «віднині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого не залежною державою». 29 квітня 1918 р. Центральною Радою прийнято Конституцію Української Народної Республіки. Як наслідок збройної агресії у 1923 р. Україна на майже сімдесят років увійшла до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік на формальних правах суб'єкта федерації.

Преамбула Конституції України у 1996 р. також позначила, що спирається на багатовікову історію українського державотворення на основі здійсненого українською нацією права на самовизначення.

Тому виникає питання – чи має Верховна Рада України юридично визнати Україну правонаступником саме Української Народної Республіки, а також визнати факт окупації території України?

Важливим питанням є остаточне припинення дії актів радянського періоду, як одного з елементів правонаступності. Незважаючи на 30 років побудови новітньої незалежної правової системи, і досі діють деякі нормативно-правові акти, прийняті за часів СРСР, які проголошують відповідну ідеологію. Дивним зараз виглядає преамбула чинного й досі Житлового кодексу Української РСР: «Втілюючи в життя ленінські ідеї побудови комуністичного суспільства і здійснюючи курс на підвищення матеріального та культурного рівня життя народу, Радянська держава послідовно реалізує розроблену Комуністичною партією програму житлового будівництва». Як співвідносяться ці норми з Конституцією України та Законом «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», яким комуністичний тоталітарний режим 1917-1991 років в Україні визнається злочинним і ... засуджується як несумісний з основоположними правами і свободами людини і громадянина.

Під час розробки проекту Закону України «Про нормативно-правові акти» нами було запропоноване положення, що всі нормативно-правові акти, прийняті до 24 серпня 1991 р. припиняють свою чинність. Водночас визначається перехідний період (наприклад, шість місяців) протягом якого Парламент та Уряд України мають визначити норми права, які потребують збереження у правовій системі. Ці норми мають бути прийняті у вигляді нових актів відповідно до Конституції України.

Максимов Сергій Іванович
доктор юридичних наук,
професор,
член-кореспондент НАПрН України

ПРИРОДНО-ПРАВОВЕ РОЗУМІННЯ У ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ УКРАЇНИ

Теорія природного права як певний тип праворозуміння зберігає своє значення протягом усієї інтелектуальної історії людства у конкурентній боротьбі із дуже впливовим суперником – правовим позитивізмом. Вона орієнтується на пошуки об'єктивних підстав позитивного права і являє собою надпозитивну позавладну реальність належного, концентровано виражену у понятті справедливості як змісту природного права (його ключової цінності) та принципу для критичної оцінки права встановленого (позитивного). Універсальна актуальність такого способу осмислення полягає у його «призначенні» як певного інспіруючого ідеалу, під впливом якого здійснюються зміни у правовій системі та легітимуються зміни в суспільстві загалом, тому його значення і затребуваність зростає у періоди реформ і революцій. У спрямованості на покращення існуючого порядку відповідно до ціннісних прагнень людини, її невідчужених прав, полягає гуманістичний сенс природного права.

Що стосується поняття доктрини, то воно може бути визначене як вчення або знання, яке певною мірою редуковане до внутрішньо несуперечливого ядра, завдяки чому воно націлене на безпосереднє використання на практиці. Загальне ж розуміння поняття доктрини у сфері юридичного знання набуває свого специфічного вияву як права

доктрина. При цьому слід зазначити, що будь-яка доктрина (позитивного права) виражає певну концепцію праворозуміння, те чи інше загальне поняття права. Застосування поняття доктрини до основних концепцій права – природно-правової та позитивістської можливо у двох значеннях: широкому, як синонім поняття вчення, та власному, тобто тоді, коли вони застосовуються до розуміння і розв'язання проблем позитивного права .

Правова доктрина за радянських часів спиралася на позитивістське праворозуміння. І лише за часів незалежності природно-правове розуміння права поступово проникає у правову теорію і практику України, набуває доктринального значення. Його офіційним доктринальним визнанням можна вважати відоме рішення Конституційного Суду України від 2004 року, у якому зазначається, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства.

Вплив ідей природного права явно відчутний у тексті Конституції України. Насамперед це виражається у визнанні людини найвищою цінністю та гарантуванні невід'ємних прав людини (ст. 3), положеннях про невідчужуваність і непорушність прав людини (ст. 21), про невичерпність і недопустимість звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (ст. 22) та деяких інших . Детермінантами такого впливу були історичний зв'язок сучасного конституціоналізму з теорією природного права та реформаторський потенціал самої теорії природного права, її затребуваність у періоди реформ і революційних змін.

Можна констатувати, що в рішеннях Конституційного Суду України (далі – КСУ) хоча й фрагментарно, іноді трапляються посилання на доктрину природного права як доктрину природних прав людини, тобто використовується природно-правовий аргумент.

У рішенні КСУ від 29 січня 2008 р. № 2-рп/2008 (справа про звільнення народних депутатів України з інших посад у разі суміщення) право на працю розглядається як природне, невідчужуване право людини («право на працю закладено у самій людській природі. Його має кожна людина, воно є невідчужуваним, тому самій особі належить виключне право розпоряджатися своїми здібностями до праці»). Виходячи із пріоритету природних прав людини суд дійшов висновку, що «стосовно права на працю, але в межах предмета конституційного подання, може бути надано пріоритет у його захисті державою».

У рішенні КСУ від 20 січня 2012 р. № 2-рп/2012, у якому йдеться про право на недоторканність особистого і сімейного життя, природно-правовий аргумент виражається у тому, що особисті та сімейні права визнаються частиною природних прав людини, які не є вичерпними, і реалізуються у різноманітних і динамічних відносинах майнового та немайнового характеру, стосунках, явищах, подіях тощо.

Ознаки природно-правової аргументації можна знайти у рішеннях Верховного Суду, в яких право розглядається у морально-ціннісній перспективі. Зокрема, у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 19 липня 2018 р. у справі № 916/752/17 зміст добросовісності (*bona fides*) виражається через поняття «розумність і справедливість». При цьому згідно з обмежувальною функцією добросовісності, правило, обов'язкове для сторін, не застосовується настільки, наскільки за певних обставин це буде неприйнятним відповідно до критерію розумності та

справедливості. Отже, добросовісність може за певних обставин анулювати чи виключити застосування правил, встановлених сторонами.

Ці та подібні випадки застосування аргументів від природного права як у широкому (тобто як будь-якої моральної аргументації), так і у вузькому сенсі (як юридичної аргументації, яка включала б у себе правову мораль (права людини, справедливість тощо) свідчать про достатньо великий запит на формування природно-правової доктрини в межах загальної правової доктрини України.

Потреба у ціннісних і нормативних змінах активізує привабливість природно-правового підходу як методології обґрунтування цінностей та їх втілення у позитивне право, а також методології критичного перегляду всіх проявів права як особливої практики.

*Пархоменко Наталія Миколаївна –
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондентка НАПрН України*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО ЛАДУ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ (КІНЕЦЬ ХХ - ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

Розпад СРСР наприкінці ХХ століття та суспільно-політичні трансформації, пов'язані з цим, призвели до утворення незалежних держав, державний лад яких набув нових рис. Кульмінацією цього процесу стало прийняття декларацій про державний суверенітет та нових конституцій, де закладався фундамент правової, економічної, політичної, соціальної систем. Цими актами було проголошено та закріплено незалежність республік колишнього СРСР та розпочато процес відродження національної державності. Україна стала однією з останніх республік, яка розробила та прийняла Конституцію у 1996 році. До цього, як певний політичний компроміс, найважливіші суспільні відносини регулювалися Конституційним договором (1995-1996). Сутність зазначеного конституційного процесу полягала у кардинальній відмові від авторитарних і тоталітарних конституційних моделей та прийнятті основних законів демократичного змісту. Нові конституції, зазвичай, були результатом тривалого та складного процесу, що передбачав втілення власних історичного досвіду та національних здобутків та врахування міжнародних стандартів в галузі прав і свобод людини, які вироблені світовим співтовариством. Окрім того, нова модель конституції відобразила перехідний характер державного ладу, при цьому конституції молодих демократій є дуже схожими за змістом, з одного боку, з іншого – мають окремі положення, що обумовлені особливостями розвитку суспільства і держави.

З огляду на існуючий в науці усталений підхід до визначення державного ладу, а саме: як урегульованої правом, а саме Конституцією та іншими законами, системи відносин з організації та реалізації державної влади, важливо наголосити на його відповідній детермінованості сутністю та змістом конституційного законодавства, його стабільністю та ефективністю. Зокрема, можна виокремити декілька етапів трансформації державного і конституційного ладу України, а саме: «перший етап – 1990–1995 рр. – етап проголошення незалежності України (прийняття Декларації про державний суверенітет України, Акта проголошення незалежності України) і внесення відповідних змін до

чинної на той час Конституції України 1978 р., обумовлених зміною державного ладу України; 2) другий етап – 1995–1996 рр. – етап розбудови державного ладу України, закріплений Конституційним Договором між Верховною Радою України і Президентом України; 3) третій етап – 1996–2004 рр. – етап становлення й розвитку державного ладу, передбаченого чинною Конституцією України, яка закріпила якісно новий державний лад; 4) четвертий етап – 2004 р. – донині – етап внесення змін до чинної Конституції України та їх реалізації, які обумовлюють трансформацію окремих інститутів існуючого державного ладу України»ⁱ.

За чверть століття можна констатувати, що деякі конституції країн пострадянського простору залишаються майже незмінними, а окремі ж постійно зазнають змін та доповнень. Відповідних змін зазнає і державний лад. Зокрема, удосконалення Основного Закону України, як і у багатьох інших країнах пострадянського простору, відбувається постійно і подекуди зумовлене політичною доцільністю, а не об'єктивними потребами. Зокрема, з ухваленням у 2004 році Закону про внесення змін до Конституції України № 2222 було змінено низку принципів положень щодо організації державної влади, змістовний аналіз яких свідчить про їх внутрішню суперечливість та недосконалість. Згідно з рішенням Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року визнано неконституційним. Відбулось повернення до Конституції України від 28 червня 1996 року в редакції, що існувала до внесення змін Законом України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 рокуⁱⁱ. Згідно Закону України № 2952-17 від 01.02.2011 «Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», також було змінено текст Конституції України.

Протягом останніх років було напрацьовано та реалізовано декілька варіантів змін до Конституції України (в частині організації державної влади і місцевого самоврядування, правосуддя, зовнішньополітичного курсу). Наразі можна констатувати як їх позитивні, так і негативні результати. З іншого боку, слід зазначити, що опосередковано процес внесення змін до Конституції України відбувається постійно. Йдеться про діяльність Конституційного Суду України щодо тлумачення норм Конституції України.

На нашу думку, ефективність таких змін може бути обумовлена, насамперед об'єктивністю, системним характером, комплексністю та ін.

ⁱ Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель : монографія / Л. Р. Наливайко. – Х. : Право, 2009. – 598 с. С.89.

ⁱⁱ Рішення Конституційного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) від 30 вересня 2010 року: <http://zakon1.rada.gov.ua>

Наразі залишається відкритою проблема недостатності гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина, вад в організації та функціонуванні державного механізму, недосконалості системи стримувань і противаг, які мала б забезпечувати збалансованість та єдність цього механізму. Окремим аспектом забезпечення державного ладу є прийняття і розробка органічних законів. На жаль, зазначена діяльність відбувається повільно, що негативним чином впливає на функціонування та розвиток державного ладу та політичної та правової систем, забезпечення основних прав і свобод громадян в Україні, сприяє розхитуванню правопорядку, порушенню режиму законності в державі. Втім, у політичних колах та наукових джерелах продовжуються дискусії, присвячені конституційному процесу в Україні.

Таким чином, наразі державний лад України визначається сутністю та змістом конституційного процесу, розвиток якого відбувається постійно, має як спільні з країнами пострадянського простору риси, так і особливості.

Рум'янцев Вячеслав Олексійович
доктор юридичних наук,
професор,
професор кафедри
історії держави і права України і зарубіжних країн,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
член-кореспондент НАПрН України

ЗАКОНОДАВЧІ АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗНАЧЕННЯ ДОБИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Складний шлях, що пройшла Центральна рада в справі національно-державного відродження від автономії до проголошення Української Народної Республіки, а згодом, до її цілковитої незалежності і самостійності, ґрунтувався на міцній правовій базі державотворення. І хоча конституція УНР була прийнята наприкінці існування УНР Центральною радою, була здійснена значна робота по закладенню правових підвалин існування держави, що знайшло своє відображення в правових актах конституційного значення, які закріплювали форму правління держави, правовий статус її громадян і в тому числі громадян різних національностей, організації та діяльності різних гілок влади, зокрема судової.

Актом конституційного значення, розробленим в літку 1917 р., хоча й таким, що не набрав чинності, є Статут Вищого управління України.

Він мав стати правовою основою діяльності адміністрації краю і водночас нормувати стосунки Генерального секретаріату і Тимчасового уряду. На думку М.Грушевського, Статут мав стати «першою Конституцією України».

Відповідно до Статуту Україна мала будуватися як республіка з парламентською формою правління у федерації з іншими народами Росії. Генеральний секретаріат був «найвищим крайовим органом управління на Україні». Його склад обирався Центральною радою, хоча і затверджувався Тимчасовим урядом. У своїй діяльності Генеральний секретаріат був відповідальним перед Центральною радою. Їх взаємовідносини мали будуватися на парламентських засадах.

Структура Генерального секретаріату (14 секретарств - міністерств) свідчить про те, що його підрозділи мали охоплювати всі основні сфери державного, господарського і культурного будівництва.

Недоліком Статуту були відсутність згадки про територію на яку мала розповсюджуватися влада Генерального секретаріату тобто, межі української автономії і відсутність джерел фінансування українського уряду, війська, шкіл тощо.

Відродження національної державності у формі Української Народної Республіки, проголошеною Третім універсалом, потребувало чіткого визначення правового статусу громадян України. Тому в березні 1918 р. Центральна рада ухвалила два конституційні акти «Закон про громадянство УНР» та «Закон про реєстрацію громадян УНР».

Згідно з ними громадянином України вважався кожний, хто народився на її території, пов'язаний з нею постійним перебуванням і одержить відповідне свідоцтво. Громадяни мали користуватися всією повнотою громадянських і політичних прав, брали участь у порядкуванні державним і місцевим життям через пасивну та активну участь у виборах до законодавчих установ та органів місцевого самоврядування.

Серед законів конституційного значення слід відзначити закон «Про національно-персональну автономію» (9 січня 1918 р.). За всіма націями, що мешкали в Україні, визначалося право на самоврядне життя в галузі внутрішньої організації і культури. На добровільній основі складався «кадастр» (реєстр) членів Національного союзу, які мали право вибору своїх автономних рад. Закон увійшов до Конституції УНР 29 квітня 1918 р. Але незважаючи на зовнішню привабливість, закон викликав неоднозначну реакцію в тогочасному суспільстві.

Розбудова української держави була неможлива без створення судової системи. В цьому питанні Центральна рада зберігала сталі демократичні форми судоустрою та судочинства. 2 грудня 1917 р. був ухвалений закон «Про заведення апеляційних судів» згідно з яким в УНР створювалися три апеляційні суди: Київський, Харківський і Одеський. Того ж дня Центральна рада ухвалила закон «Про утворення Генерального суду». Як вища касаційна інстанція він мав виконувати функції колишнього Сенату в справах судових, справах нагляду за судовими установами і особами судового відомства. Складався Генеральний суд з трьох департаментів: цивільного, карного і адміністративного. При Генеральному суді була заснована прокуратура. 23 грудня 1917 р. був прийнятий закон «Про умови обсаджування і порядок обрання суддів Генерального суду та апеляційних суддів». Проте незавершеність судової реформи в умовах війни зумовили появу в УНР надзвичайних судових установ, які заповнювали вакуум в організації судової гілки влади.

Шутак Ілля Дмитрович
доктор юридичних наук,
професор,
член-кореспондент НАПрНУ,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри права ЗВО «Університет Короля Данила»

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ В ПРОЦЕСІ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ УКРАЇНИ

На даному етапі ідея побудови держави з гуманістичним обличчям визнається як пріоритетна в сучасній суспільно-політичній думці. Розвиненому громадянському суспільству відповідає саме така держава як зразок толерантності та потужності регенерації цілісності соціального організму країни. Спільними рисами між правом і політикою є те, що вони є регулятивними, взаємозалежними системами.

При цьому загальним в компромісах є встановлення правопорядку, дотримання прав людини, соціальна спрямованість та утвердження демократичних принципів. «Правовий порядок – пише Ф. Шеллінг, – треба розглядати як машину, яка заздальгідь розрахована на певні випадки і, яка сама, цілком сліпо, починає діяти; і хоча ця машина створена і пущена в хід руками людини, вона і після того, як людина її створила, залишає її, продовжує подібно як природа діяти незалежно і в рамках свого законодавства так, ніби вона зобов'язана своїм існуванням тільки собі». Тому державну машину не можна залишати надовго без уваги громадянського суспільства.

Активізація правотворчості в частині вироблення механізму результативної адаптації міжнародного елемента в правову систему України і висновки Конституційного Суду України є основними засобами правового компромісу в упорядкуванні правових конфліктів в міжнародній складовій правової системи України [1, с. 26].

Правотворча діяльність в Україні являє собою досить складну і широкомасштабну діяльність уповноважених державних органів і посадових осіб та органів місцевого самоврядування з підготовки і прийняття нормативно-правових актів, що мають своїм призначенням ефективне регулювання суспільних відносин. Підготовлені нормативно-правові акти мають бути досконаліми за формою і змістом, тобто задовольняти високі техніко-юридичні вимоги якості. Категорія «якість нормативно-правових актів» інтегрує в собі широкий спектр проблем пов'язаних із науковим і прикладним обґрунтуванням цих актів, досконалістю техніки правотворчості, формальною визначеністю, доступністю. Передбачуваністю і зрозумілістю зазначених актів [2, с. 12].

Основоположним моментом конституційної правотворчості в вузькому сенсі є наукове обґрунтування цілей і завдань, які, мають бути досягнуті в результаті дії Конституції. Конституційну правотворчість слід розглядати в двох аспектах: 1) у вузькому сенсі, як діяльність щодо вдосконалення Основного Закону, яка в сучасних умовах потребує чіткої регламентації; 2) в широкому сенсі – діяльність щодо конкретизації конституційних приписів з метою формування ефективної правової системи, що додасть конституційним нормам конкретний юридичний потенціал для реалізації [3, с. 288]. Процес демократизації в сучасній Україні пов'язаний із докорінним оновленням законодавчої бази України. А однією з найважливіших умов поліпшення якості законів є ефективне застосування для їх створення законодавчої техніки. Адже, законодавча техніка

– різновид юридичної техніки

– має неабияке значення не лише для процесу провадження законодавчої діяльності, а й для втілення законів у життя. Майстерне застосування законодавчої техніки сприяє утвердженню верховенства права, становленню правової держави в Україні, ефективній реалізації законів, зумовлює правильну інтерпретацію їх змісту, створює основу для прийняття підзаконних нормативно-правових актів, що суттєво впливає на рівень захисту прав і свобод людини і громадянина, тобто умови для підвищення рівнів системності, стабільності, узгодженості, послідовності розвитку законодавства України, що, своєю чергою, обумовлює дієвість його реалізації [4, с. 56-57]. Типовість таких правотворчих помилок як безсистемність нормативно-правових актів, їх внутрішня суперечливість і зайва численність, надмірна кількість у законодавстві декларативних норм, не забезпечених механізмом реалізації, а також повторюваність подібних помилок протягом багатьох років говорять про їх системний характер. Все це свідчить про низьку якість правотворчої роботи, її значне відставання від соціальних, економічних, політичних та інших потреб суспільства, про надмірну кількість правотворчих помилок та інших прорахунків у правовому регулюванні. Потрібне відповідне системне реагування, яке вирізняється комплексним характером, що поєднує багато інструментів правотворчого процесу у взаємопов'язаний механізм. Одним з таких механізмів є техніка моніторингового збору та узагальнення правотворчих помилок [5, с. 33].

Саморегуляція суспільних відносин є способом здійснення суб'єктами правовідносин належних їм прав і свобод на свій розсуд, а також ефективним фактором зниження зайвого навантаження на державні органи влади і судову систему в процесі їх діяльності. Одночасно це свідчить і про ступінь демократизації суспільства, здатність вирішувати конфлікти і суперечності шляхом досягнення консенсусу, що обумовлює його консолідацію, згуртованість. Процеси саморегуляції суспільних відносин можуть бути скориговані суб'єктами законотворчості тільки в тих випадках, якщо вони «не відповідають інтересам суспільства і держави». Власне це і відбувається, коли здійснюється доповнення або зміна конституційного законодавства [3, с. 287].

Таким чином, демократизація без конституційної правотворчості немислима, бо її основою є політична реформація, система заходів і законів, спрямованих на впровадження елементів демократії (народовладдя) в країні, суспільстві. Крім того, демократизація характеризується конституційним перерозподілом політичної влади, делегуванням владних повноважень іншим суб'єктам права – громадянам, інституціям громадянського суспільства; закріпленням в законах прав і свобод людини; скасуванням антидемократичних законів та інститутів влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бобровник С. В. Конфлікт і компроміс у рішеннях міжнародних судових інституцій як міжнародній складовій правотворчості України. Держава і право. Вип. 51. С. 18-27.
2. Панов М. Точність правових норм як необхідна умова якості право творення. Юридична техніка: доктринальні основи та проблеми викладання: тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції (м. Харків, 30 вересня – 1 жовтня

2015 року) / За ред. В. Комарова, І. Шутака. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2015. С. 12-14.

3. Румянцев М. Б. Правотворчество в Российской Федерации: монография. Чебоксары: ИД «Среда», 2019. 324 с.

4. Дзейко Ж. Особливості законодавчої техніки як виду юридичної техніки: загальнотеоретичні аспекти. Юридична техніка: доктринальні основи та проблеми викладання: тези доповідей та повідомлень учасників науковопрактичної конференції (м. Харків, 30 вересня – 1 жовтня 2015 року) / За ред. В. Комарова, І. Шутака. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2015. С. 56-58.

5. Онищук І. І. Техніка моніторингового збору та узагальнення типових правотворчих помилок. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Право, 2015. № 1151. Вип. №19. С. 33–37

Бойко Ігор Йосипович
доктор юридичних наук,
професор, завідувач кафедри історії держави,
права та політико-правових учень
Львівського національного університету
імені Івана Франка

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ 1710 Р. ТА ЇЇ МІСЦЕІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

У скарбниці пам'яток українського державотворення та конституціоналізму однією з найбільш цінних є Конституція 1710 р., яка є першою демократичною конституцією в Україні та Європі. Вона займає важливе місце у багатовіковій історії українського державотворення. У історичній та історико-правовій літературі вона умовно відома як Конституція П. Орлика, оскільки була розроблена і прийнята з ініціативи українського гетьмана Пилипа Орлика. В історіографії вживаються і інші її назви: «Договір», «Хартія», «Угода», «Акт», «Бендерська конституція», «Козацька конституція», «Конституція Української гетьманської держави», «Перша конституція України», «Конституція Війська Запорозького», «Українська конституція» тощо. Проте, як видається, коректніше її називати Конституцією України 1710 р. або Конституцією Української козацької держави 1710 р., оскільки станом на 1710 р. існувала Українська козацька держава, особливо відбувалася активна боротьба за її збереження і розвиток; Конституція 1710 р. стала підсумком існування Української козацької держави; в тексті самої конституції територію України названо Україною, Малою Руссю, Військом Запорозьким. Вживання у історико-правовій літературі назви «Конституція П. Орлика» до певної міри применшує значущість і важливість саме першої демократичної Конституції України. Як видається, варто наголос робити, насамперед, на Конституцію 1710 р. як основний закон Української козацької держави, а вже згодом справедливо акцентувати на особі українського гетьмана П. Орлика як головного ініціатора її розробки і прийняття. Варто також зауважити про те, що основними пріоритетами внутрішньої і зовнішньої політики Української козацької держави гетьман Пилип Орлик вважав її незалежність та територіальну цілісність. Внутрішня політика та засади Української козацької держави будувалися на досить прогресивних на той час демократичних засадах, які були закріплені в Конституції 1710 р.

Вершиною розвитку українського державотворення у XVIII ст. та способом врятувати Українську козацьку державу, особливо після Полтавської битви, було укладення угоди та прийняття Конституції Української козацької держави 1710 р. як єдиного загальнодержавного конституційного акту. Угода була укладена між гетьманом Війська Запорозького Пилипом Орликом зі старшиною та козацтвом. Ця угода була покладена в основу Конституції 1710 р., відповідно до якої було встановлено принципи основи існування суспільства та держави. Вона мала на меті консолідувати тогочасне українське суспільство на шляху збереження і розвитку Української козацької держави. Це був важливий крок для ліквідації наслідків Руїни. Її укладення й виконання мало забезпечити розвиток й утвердження національної єдності та довіри в суспільстві, а також зміцнити владу гетьмана як глави держави.

Отже, Конституція України 1710 р. займає важливе значення в історії національного державотворення. Прийнята у часи Середньовіччя, де панували переважно абсолютистські монархії, вона стала найпередовішим у тогочасному європейському суспільстві державним актом, який визначав Україну як демократичну християнську республіку з виборною гетьманською владою. Конституція 1710 р. стала фундаментом для подальшого розвитку українського державотворення. Демократичні ідеї, висловлені в Конституції 1710 р., стали втіленням майже тисячолітнього державотворчого розвитку України, свідченням високого рівня національної свідомості, підтвердженням рівня її високої політичної культури і самобутності. В першій українській конституції відчутні гуманістичні та демократичні традиції. Запровадження козацьких рад свідчило, що засади парламентаризму активно розвивалися в середовищі політичних діячів Української козацької держави. Крім того, закріплення Конституцією 1710 р. засади індивідуальної відповідальності службовців за розтрату державного майна, незалежності судової гілки влади, розмежування компетенції між гетьманом та Генеральною радою тощо були свідченням новаторства та демократизму в організації державної влади. Конкретні форми державного правління в Українській козацькій державі мали розвиватися згодом. Конституція передбачала розподіл державної влади на окремі види, стану гетьманську парламентську республіку з виборним гетьманом, що відповідало українській демократичній державно-правовій традиції. Цей устрій суспільства відповідав головним постулатам конституції держави, що відрізняв її від середньовічних політико-правових актів.

Перша українська конституція 1710 р. випереджала свій час, вона була прийнята тоді, коли французькі та англійські просвітителі ще тільки приступали до розробки тих конституційних ідей, які вже були закладені в ній. Як це властиво для конституцій, вона визначала державний устрій, порядок і принципи функціонування представницьких, виконавчих та судових органів влади, виборчу систему, права й обов'язки держави, суспільства і громадян. Враховуючи проаналізовані вище основні положення Конституції 1710 р., її справедливо можна вважати першою писаною демократичною конституцією України. Уперше в історії українського державотворення у Конституції 1710 р. сформовано модель вільної і незалежної держави, заснованої на природному праві української нації на свободу і політичне самовизначення.

Демиденко Григорій Григорович
доктор історичних наук,
професор,
головний науковий співробітник
НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування
НАПрН України

ВІД КОНСТИТУЦІЇ ПИЛИПА ОРЛИКА ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

311 років тому, гетьманом Пилипом Орликом були ухвалені «Пакти й Конституції законів та вольностей Війська Запорозького». Згодом цей документ увійде в історію як Конституція Пилипа Орлика.

Конституція складається з преамбули і 16 параграфів, де сформульовані головні принципи побудови держави, її правові основи. У преамбулі викладено історико-політичний міф про походження «хозар-козаків», ідею окремішності українського народу та його природного права на власну державу. Перші параграфи конституції визначають православ'я як панівну релігію в державі та відновлення автокефалії, тут чітко означені кордони держави. Шостий - дев'ятий параграфи містять конституційні засади організації та діяльності органів державної влади. Реалізація принципу поділу влади закріплена в положеннях про належність законодавчої влади Генеральній козацькій раді, визначеннях її компетенції, гетьмана та гетьманського уряду, генерального скарбника, старшини, полковників та Генерального суду. Наступні статті конституції містять важливі приписи щодо прав і свобод людини і народу, обрання усіх посадових осіб «вільним волевиявленням і голосуванням», неприпустимість «надмірних тягарів, утисків і надмірних вимог» для «рядового і простого народу», «жодних обов'язків» для вдів козаків, їх дружин та дітей-сиріт, тягарів для українських міст. Гетьманській владі приписувалося «великодушно направляти й поліпшувати усі права в країні стосовно надійного дотримання непорушних громадських вольностей».

«Пакти й Конституції...» написані під помітним впливом ідей західноєвропейського парламентаризму і закладали головні принципи республіканської форми правління.

Ці ідеї живили й конституційні проекти вітчизняних мислителів наступних поколінь – Г.Андрузького, автора проектів «Конституції Республіки» (1846-1847 рр.), М.Драгоманова і його відомий «Проект оснований устава украинского общества «Вольный союз» - «Вільна спілка» (1884 р.). Із середини ХІХ ст. в Австрійській, а з початку ХХ ст. у Російській імперіях українці почали засвоювати уроки парламентаризму, беручи активну участь у вищих представницьких установах цих держав. Цей парламентський досвід критично осмислювався і висвітлювався в публіцистиці М.Павлика, І.Франка, М.Грушевського, С.Барана, К.Левицького та ін. Вони жили сподіваннями, висловленими Т.Шевченком: «...Коли / Ми діждемося Вашингтона / З новим і праведним законом? / А діждемось-таки колись!»

З новим відродженням Української держави навесні 1917 р. Центральна Рада в І Універсалі урочисто заявила: «Віднині самі будемо творити наше життя». Започаткований конституційний процес на першому етапі включав розробку Статуту автономної України, другий етап розпочався з прийняттям ІІІ Універсалу і проголошенням Української Народної Республіки, розробкою проекту її Конституції, оприлюдненого 10 грудня 1917

р., третій – з прийняттям IV Універсалу і проголошенням УНР самостійною, незалежною і суверенною державою, прийняттям її Конституції 29 квітня 1918 р.

Конституція УНР надавала суверенне право усьому народу республіки, гарантувала права і свободи людини, рівність громадян у своїх громадянських і політичних правах, широкі права національним меншинам. Верховним органом влади визначались однопалатні Всенародні Збори, які безпосередньо здійснюють вищу законодавчу владу і формують органи виконавчої і судової влади в УНР. Помітна і неповнота Основного Закону: невизначені проблеми власності, земельного питання, мови, кордонів держави, її символіки.

Конституція УНР не набула чинності через зміну влади і скасування гетьманом П.Скоропадським законодавства УЦР. Директорія теж не надала чинності конституції, розпочавши свій малоуспішний конституційний процес. Основний Закон УНР став вершиною демократичного державотворення і не поступався тогочасним конституційним актам європейських держав.

Оригінальний, хоч і короткий, «Тимчасовий Основний закон про державну самостійність українських земель бувшої Австро-Угорської монархії», прийнятий 13 листопада 1918 р. УН Радою ЗУНР, закріпив назву і суверенність держави, її кордони, визначив органи законодавчої й виконавчої влади, затвердив герб і прапор республіки. За дорученням її уряду в еміграції наприкінці 1920 р. професор С.Дністрянський підготував проект Конституції ЗУНР, який передбачав модель правової, демократичної і соціальної держави. Проект започаткував новий етап конституційного процесу в Україні.

Розвиток конституційного процесу мав місце і в радянській Україні, результатами якого постали Конституції УРСР 1919, 1929, 1937 і 1978 рр. Усі вони повторювали основні положення і принципи конституцій радянської Росії, СРСР, де були відсутні демократичні принципи конституціоналізму, права і свободи громадян не відповідали міжнародним стандартам, держава визначалась як «радянська», «соціалістична», а не демократична, як засіб побудови міфічного соціалізму і комунізму.

Розпад СРСР кардинально змінив державно-правовий статус України. Законами України початку 90-х рр. вносилися зміни в Конституцію УРСР 1978 р., обрана Верховна Рада України 1990 р. затвердила Конституційну комісію для підготовки нового Основного Закону. Почалась ретельна підготовка проекту Концепції, першого і другого проектів нової конституції, їх всенародне обговорення, доопрацювання в парламенті, які завершилися прийняттям нової Конституції України 27-28 червня 1996 р.

Конституційний процес в Україні, витоки якого беруть початок 1710 р. (Ю.М.Тодика), продовжується, метою якого є упровадження в реальну політико-правову практику конституційних положень, забезпечення демократичних перетворень. Попри російську агресію, «попри те, що сучасний Основний Закон України відрізняється від Конституції Пилипа Орлика, - говорить у Зверненні Голови Верховної Ради Д.Разумкова 05.04.2021 р. з нагоди дня прийняття Конституції П.Орлика, - у них є одна спільна риса - обидва документи засвідчують потребу суспільства жити за законом. Адже дотримання прав та свобод людини є гарантією для розвитку суспільства». *«Праведний закон» ми маємо. А «Вашингтона»? Чи «діждемось-таки колись?»*.

Зінченко Олена Володимирівна
доктор історичних наук,
доцент,
доцент кафедри
міжнародного приватного права
та порівняльного правознавства,
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРАВОПРИЄМСТВО БАЛТІЙСКИХ КРАЇН

На початку 1990-х рр. країни Балтії отримали незалежність, що поставило їх перед необхідністю обрання правонаступності – радянських чи дорадянських республік. Латвія, Литва та Естонія успадкували конституційний устрій доокупаційного періоду (до 1940 р.) і досягли визнаних міжнародною спільнотою успіхів у розвитку своєї державності, економіки, культури та міжнародної співпраці. Саме Латвія, Литва та Естонія виявились епіцентром політичної напруги, що ініціювала процес розвалу СРСР. Саме у прибалтійських республіках раніше, аніж в інших складових частинах Радянського Союзу, збудилися національні почуття. На пострадянському просторі країни Балтії повніше за інших реалізували побудову капіталізму й увійшли до складу ЄС та НАТО, перетворившись на суб'єктів міжнародних відносин.

Під правонаступництвом у міжнародному праві вбачається перехід прав та обов'язків від одного суб'єкта міжнародних правовідносин до іншого у випадку припинення існування першого або зміни суверенітету над його територією. У правонаступництві виділяють два основних суб'єкти: державу-попередника і державу- правонаступника. Виділяється правонаступництво міжнародних договорів, державного майна, обов'язки тощо. Воно буває трьох видів: повне, часткове і «табула rasa», що характеризується різними правами. Існує і «континуїтет», який відповідає, що одна держава є продовжувачем іншої.

Проблема правонаступності прибалтійських країн пов'язана з різними аспектами. В першу чергу, це питання про характеристику періоду перебування прибалтійських республік у складі СРСР з 1940 р. до їх виходу з СРСР. Прибалтійські автори А.Странге, Р.Мізіунас, Р.Таагепера, Ж.Баніоніс, М.Граф констатували окупацію країн Балтії у 1940 р., жорстокі репресії проти їх населення. На подібних позиціях стояли американські та західноєвропейські дослідники Дж.Дрейфїлдс, Х.Хоуп, О.Кружевський, Дж.Хидден, Дж.Рислякі, А.Лайвен. Російські дослідники А.Н.Ситін, С.П.Глінкіна, Н.М.Кулікова, Л.С.Савостіна, Р.Х.Симонян, Т.Н.Мозель, А.Бредіхін відкидали факт окупації Латвії, Литви та Естонії, посиляючись на рішення парламентів та договори, у вступі їх в НАТО вбачали загрозу Росії, говорили про всебічну дискримінацію російськомовного населення, вишукували всілякі різноманітні «вади» державного розвитку балтійських країн. Саме офіційне визнання цього періоду перебування прибалтійських країн у складі СРСР як окупаційного вплинула на вибір цими країнами правонаступництва дорадянських державних утворень. В Україні питання правонаступності балтійських держав не досліджувалось.

Процес обрання правонаступництва найяскравіше та безпосередньо відображається у Преамбулах Конституцій балтійських держав: Конституції Латвійської Республіки 4

травні 1990 р. – 6 липня 1993 р., Конституції Литовської Республіки 1992 р., Конституції Естонської Республіки 1992 р. Також ці процеси знайшли відображення у наступних актах: «Акт відновлення незалежності Литви» (11 березня 1990 р.), Декларація про відновлення незалежності Латвійської Республіки (4 травня 1990 р.), Закон Естонської РСР «Про відновлення дії Конституції незалежної Естонської республіки 1938 р.» (8 травня 1990 р.), Декларація «Про державну незалежність Естонії» 20 серпня 1991 р. та Законах про громадянство цих держав – Законі Литовської Республіки «Про громадянство» (17 вересня 2002 р.), Законі Латвійської Республіки «Про громадянство» (22 липня 1994 р.), Законі Естонії «Про громадянство» (19 січня 1995 р.).

Країни Балтії боролись за суверенітет і наступність республік, які існували до їх окупації 1940 р., ще до розпаду СРСР та до прийняття нових конституцій. Одночасно у боротьбі за досягнення мети здійснювалось об'єднання національних еліт, народу і вищих законодавчих органів. Керівництво країн Балтії чітко усвідомлювало, що збереження досягнутих результатів у боротьбі за національну незалежність та правонаступність республік, окупованих у 1940 р., є можливим за вступу до НАТО та ЄС. Для країн Балтії вступ до НАТО складав одну із основних задач євроатлантичної інтеграції.

Країни Балтії у своїх Законах про громадянство серед підстав для набуття громадянства за територіальним походженням не вказують народження чи постійного проживання на своїх територіях до 1991 р., а лише до червня 1940 р. В країнах Балтії «співочі революції» проходили до набуття незалежності й охоплювали проблему правонаступності.

Таким чином, успадкування країнами Балтії республік, які існували до окупації 1940 р., створило передумови успішного вирішення стратегічних задач внутрішньополітичного й зовнішньополітичного спрямування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Странга А. Латвия в XX веке в контексте европейской истории. Вестник Европы. 2001. N. 2.
2. Miziunas R.J., Taagarpera R. The Baltic States: years of dependence 1940-1990. London, 1993.
3. Граф М. Эстония и Россия 1917-1991. Анатомия расставания. Таллин: Argo, 2007. 536 с.
4. Hidden J. W. The Baltic Nations and Europe – Estonia, Latvia and Lithuania in the XX century. London: N. Y., 1991.
5. Lieven A. The Baltic Revolution: Estonia, Latvia, Lithuania and the Path to Independence. New-Haven: Yale Univ. Press, 1993.
6. Симонян Р.Х. Россия и страны Балтии. Две модели социального развития. М., 2009.
7. Мозель Т.Н. Балтия, Россия и Запад в поисках модели безопасности в Европе. Москва, 2001.

Козаченко Анатолій Іванович
доктор юридичних наук,
доцент,
завідувач кафедри
теоретико-правових дисциплін
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ ГЕОРГІЯ АНДРУЗЬКОГО

Процес формування сучасного європейського конституціоналізму в Україні спирається на багатовіковий вітчизняний конституційний досвід. У ХІХ ст. за умов відсутності власної національної держави важливим напрямком становлення національного конституціоналізму став розвиток конституційно-правової думки, носіями якої були передові мислителі та патріоти України. Лише після проголошення незалежності України стало широко відомим ім'я Георгія Андрузького – яскравого представника конституційно-правової думки України другої половини ХІХ ст.

Георгій Львович Андрузький (1827 – після 1864 р.) громадсько-політичний діяч України, уродженець Полтавської губернії. Конституційно-правові погляди Георгія Андрузького формувалися під впливом Миколи Костомарова, Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша.

Будучи студентом першого курсу юридичного факультету Київського університету, Г. Андрузький став членом Кирило-Мефодіївського товариства. Він підготував кілька проєктів конституції. Перші два проєкти конституції ним було підготовлено в 1846-1847 рр. Останній варіант був вилучений у нього жандармами під час обшуку у березні 1850 р., коли за участь у Кирило-Мефодіївському товаристві він перебував у засланні [1, с. 43].

У процесі розробки конституції Г. Андрузький спирався на Конституцію США 1787 р. та програмні документи Кирило-Мефодіївського товариства. Як відомо із протоколу допиту 1850 р., у першому конституційному проєкті 1846-1847 рр., що отримав назву “Начерки Конституції Республіки” Г. Андрузький передбачав відродження суверенної української держави – Гетьманщини у складі слов'янського союзу.

Доопрацьований у 1850 р. проєкт конституції – це незавершений, рукописний текст, що не передбачав поділу на окремі розділи та статті. Водночас проєкт носив структурований характер. З огляду на запропонований Г. Андрузьким адміністративно-територіальний устрій держави основними структурними складовими проєкту стали: Громада; Область; Округ; Штат; Держава. Найдетальніше проєкт конституції врегулював організацію влади на рівні громади і округу. За формою це був перелік конституційно-правових ідей та поглядів автора.

Згідно доопрацьованого у 1850 р. проєкту конституції, Г. Андрузький пропонував створення федерації слов'янських народів – Слов'янських Сполучених Штатів. До складу федерації мали увійти 7 штатів: Україна із Причорномор'ям, Галичиною і Кримом, Річ Посполита, Бессарабія із Молдавією та Валахією, Остзея (Естонія, Латвія і Східна Прусія), Сербія, Болгарія, Дон (ймовірно Донбас та Кубань). На погляд Г. Андрузького, Росія не могла входити до складу федерації [2, с. 269].

Основними адміністративно-територіальними одиницями штатів повинні стати області, округи та громади. Влада на місцях належала виборним, колегіальним, строковим, представницьким органам місцевого самоврядування. У громаді розпорядча, виконавча і судова влада належала управі. Проект містив перелік посадових осіб громади, вимоги до претендентів на заміщення посад. Особливо детально врегульовано питання соціального забезпечення та захисту населення громади, передбачено оплату праці посадових осіб. Проектом передбачалося створення у кожній громаді громадської каси, школи, лікарні, церкви, магазину. З числа виборних депутатів від громад формувалися окружні палати і окружні думи, що мали розпорядчі повноваження. Окружні управи здійснювали виконавчу владу, а окружні суди – судову. На аналогічних засадах будувалася організація влади у областях, де передбачалося створення університету, чоловічого та жіночого інститутів, семінарії [3, с. 47-48].

Організацію федеральної влади, а також влади на рівні суб'єктів, проект конституції врегульовував досить поверхово. Так, зокрема, відсутня інформація про порядок формування органів влади, їх кількісний склад, порядок діяльності та повноваження. Законодавчим органом штатів повинен був стати двопалатний парламент (Сенат і нижня палата). Президент штату отримував статус голови держави та голови виконавчої влади. Йому підпорядковувався віце-президент та центральні органи управління – галузеві комітети. Вищими органами державної федеральної влади проголошувався двопалатний парламент – Законодавчі збори і Державна рада. До складу Державної ради входили президент, віце-президент, президенти штатів, генеральний прокурор та міністри. До відання вищих федеральних органів влади відносилось керівництво зовнішньою політикою, обороною, фінансами, промисловістю та освітою [3, с. 50].

Таким чином, конституційно-правові погляди Георгія Андрузького спиралися на принципи американського конституціоналізму, передбачали відродження української державності, захист прав людини і громадянина, встановлення демократичної республіки, децентралізацію влади. Вони стали важливою складовою частиною вітчизняної конституційно-правової думки кінця XIX ст. та отримали розвиток у представників наступного покоління вітчизняних науковців та політиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Томенко М.В. Україна: історія Конституції. Київ : Генеза, 2015. 144 с.
2. Демиденко Г. Г. Історія вчень про державу і право: курс лекцій. Харків : Право, 2012. 415 с.
3. Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія української конституції. Київ : Знання, 1993. 192 с.

Лаврик Галина Володимирівна

Доктор юридичних наук,

професор,

завідувач кафедри правознавства

ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

ТРАКТУВАННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В КОНТЕКСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА НОВІТНІЙ ДОСВІД ВСТАНОВЛЕННЯ ЙОГО ПРАКТИЧНОЇ ЗАСТОСОВНОСТІ

В складні часи для демократії у всьому світі Україна і надалі продовжує торувати шлях щодо забезпечення, зокрема чіткого законодавчого визначення повноважень органів влади, притягнення посадових осіб до відповідальності відповідно до закону, наявності системи стримувань і противаг та законності переходу влади – показників (критеріїв) Індексу верховенства права, за якими у 2020 році вона посіла 72 місце з-поміж 128 країн, тим самим покращивши свої позиції на шість сходинок [1]. Перевага при цьому віддається сучасному розумінню верховенства права (правовладдя) як феномена, нерозривно пов'язаного з людиною, її правами і свободами – універсальною цінністю безвідносно до націй, ідеологій, релігій тощо [2, с. 24-25].

Трактування верховенства права в контексті прав людини, як власне і неминуча залежність примноження наукових надбань у сфері прав людини та організації публічної влади від з'ясування сутності верховенства права, мимоволі актуалізує більш глибоке дослідження прав людини, їхнього змісту та обсягу, що, в свою чергу, породжує помітно інший образ прав людини, ніж той, що, мав формуватися у свідомості представників комунітарного табору (комунаристів) [3, с. 73]. Завдяки зусиллям видатного німецького вченого Роберта Алексі цей образ прав людини сповнений достатніх і необхідних дискурсивно-теоретичних аргументів, зокрема на користь не тільки приватної, а й публічної автономії прав людини, серед яких перебуває аргумент демократії, що «лише в першому наближенні» засвідчує необхідність існування правової системи із певним змістом і певною структурою [3, с. 85, 95-96]. Всі вони покликані по суті протистояти запереченням одного із найважливіших значень і контекстів, а отже й всієї концепції верховенства права авторитетного англійського вченого конституціоналіста Альберта Дайсі, викладеної у його фундаментальній праці «Introduction to the Study of the Law of the Constitution» («Вступ до вивчення конституційного права» або, інший варіант перекладу назви вміщений у російських виданнях 1891 р., 1905 р., 1907 р. – «Основи державного права Англії. Вступ до вивчення англійської конституції»). Верховенство або панування права сприймалося вченим, щонайперше у контрасті з будь-якою урядовою системою, заснованою на застосуванні посадовцями широкої та свавільної примусової влади [4, с. 141].

Наразі існує масив міжнародних документів, посібників із їхнього застосування, візирців загальнотеоретичної думки, завдяки яким верховенство права (правовладдя) набуває своєрідної інтерпретації в дусі, притаманному «спільній спадщині політичних традицій, ідеалів, свободи» [5], європейським цінностям, а також започаткуванню проекту на подальший розвиток мірила як інноваційного і функціонального підходу [6; 2] тощо. Попри це, формування загальнообов'язкових міжнародних стандартів у сфері прав людини продовжує вимагати нових смислових характеристик верховенства права (правовладдя), які мають бути враховані за необхідності і можливості встановлення

практичної застосовності його складових елементів, не інакше, як для виокремлення проблеми прав людини стосовно держави і винесення її на порядок денний [7, с. 209]. Досвід авторитетних в сучасному демократичному суспільстві експертних органів та інституцій, які тривалий час досліджують ціннісний потенціал верховенства права (правовладдя) саме у руслі вивчення питань втілення у правотворчу та правозастосовчу діяльність різноманітних складових елементів цього принципу і, водночас, запобіжників порушень чи недомірних (непропорційних) обмежень прав людини [8; 9.], свідчить, що такий шлях є одним з найефективніших, адже призводить до створення зрозумілого та надійного теоретичного підґрунтя для утвердження та реального забезпечення його дії в умовах сучасних людиноцентристських глобалізаційних трансформацій [10, с. 143, 154].

Отже, визнання і беззастережне сприйняття безумовного пріоритету прав і свобод людини відбувається зі збереженням простору дії принципу верховенства права, який несе в собі важливий складовий елемент, зміст якого полягає в передбаченні національним законодавством правових засобів захисту від свавільного втручання органів влади у права, гарантовані Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, а також можливість здійснення кроків в напрямі визначення найприйнятнішого для правової системи України, варіанту вимог цього принципу, з-поміж яких особливе місце відводиться забезпеченню достатності повноважень владних інститутів та їх посадових осіб.

Підґрунтям для цього стають історико-герменевтичні, ціннісні (аксіологічні) уявлення багатьох поколінь вітчизняних і зарубіжних вчених про походження та рівень практичної застосовності вимог щодо запобігання (недопущення) надмірного втручання влади в права людини в умовах конкретного суспільства і держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. WJP Rule of Law Index. URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global>
2. Мірило верховенства права (правовладдя) національного рівня: практика України. (Rule of law Checklist at national level: case of Ukraine) / за заг. ред. М. Козюбри, упорядники та автори коментарів: В. Венгер, А. Заєць, Є. Зверев, М. Козюбра, Ю. Матвеева, О. Цельєв; Центр дослідження проблем верховенства права та його втілення в національну практику України Національного університету «Києво-Могилянська академія». Київ, 2020. 144 с. URL: <https://rm.coe.int/rule-of-law-checklist-at-national-level-case-of-ukraine/1680a07dd0>
3. Алексі Р. Теорія дискурсу і права людини. Філософія права і загальна теорія права; пер. з англ. С. І. Максимова, О. О. Уварової. 2013. № 1. С. 73-98.
4. Дайси А. В. Основы государственного права Англии (Introduction to the Study of the Law of the Constitution). Введение в изучение английской конституции/ Переводъ О. В. Полторацкой под редакцией проф. П.Г. Виноградова. С.-Петербургъ: Изданіе Л. Ф. Пантелеева, 1891. 369 с. URL: <https://dlib.rsl.ru/viewer/01003659742#?page=171>
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950 р. Офіційний вісник України. 1998. № 13/№32 2006. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
6. Європейська Комісія «За демократію через право». Мірило правовладдя: Коментар. Глосарій. Київ. USAID, 2017. 163 с.

7. Дворкин Р. О правах всерьез / пер. с англ. Макеева Л. Б. Москва: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. 392 с.
8. Едіт Целлер, Роман Куйбіда, Роман Мельник Дискреція адміністративних органів і судовий контроль за її реалізацією (проект). Вересень, 2020. 54 с.
9. Посібник користувача з оцінки дотримання верховенства права в публічному адмініструванні / [Академія Фольке Бернадотта; Програма розвитку ООН]. Київ, 2016. 78 с. URL: goo.gl/9LrZB3
10. Козюбра М. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. Право України. 2017. № 11. С. 142-164.

Мішина Наталія Вікторівна
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права,
Національний університет «Одеська юридична академія»

ПРОЦЕСИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У США: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД

Після відкриття Американського континенту європейцями почалось його поступове освоєння іспанцями, французами, англійцями. Першим англійським поселенням на території сучасних США став заснований в 1607 р. Джеймстаун, Вірджинія, населення якого швидко збільшувалось. «Новий світ» ставав все більш і більш привабливим завдяки багатим природним ресурсам, і почалась активна британська колонізація континенту. У кінці XVII ст., крім Вірджинії, існувало ще 12 англійських колоній.

Проблеми у взаємовідносинах між метрополією та колоніями почались у 1770-х рр., та отримали назву «імперська криза». Криза була пов'язана із серією подій.

Корені конфлікту полягають у Семирічній війні 1756-1763 рр., у якій взяли участь усі європейські держави того часу. Найбільш активними були Велика Британія, Франція та Іспанія, які захищали свої колоніальні інтереси. За підсумками військових дій Велика Британія істотно розширила свої колоніальні володіння, але вступила у період економічної кризи, яку спричинив дефіцит державного бюджету. Також, у цих умовах не вистачало коштів для захисту кордонів колоній. Виходячи з цього, Парламентом Великої Британії було прийнято рішення ввести податки на території колоній, чого раніше не практикувалось. У північноамериканських колоніях намагались ввести гербовий збір.

З метою впровадження цього податку у 1756 р. було прийнято Акт про гербовий збір (*Stamp Act*). Планувалось оподатковувати усі торговельні договори, а також оформлення певних документів. Але, цей акт викликав бурю протестів та через кілька років був скасований.

У 1770 р. протести населення м. Бостон, штат Массачусетс, проти податкової політики Великої Британії спричинили т.зв. «Бостонську бійню». Ця подія отримала таку назву скоріше не із-за кількості постраждалих, яка не перебільшувала 20 вбитих та ранених, а через те, що у Бостоні проживала найбільша кількість прихильників боротьби за незалежність від метрополії, та ця подія спричинила низку подальших, що призвели до проголошення незалежності від метрополії.

Введення все більш жорстких обмежень у сфері оподаткування до кінця XVIII ст. призвело до загострення відносин між колоніями і метрополією. Проводився пошук компромісних способів вирішення проблеми – так, в 1754 р. під егідою Б. Франкліна було запропоновано створити союз північноамериканських колоній з власним урядом і на чолі з президентом, який би призначався британським монархом. Тим не менш, обурення політикою метрополії вилилося у війну за незалежність США (Американську революцію, Американську революційну війну) 1775 – 1783 рр., спровоковану «Бостонським чаюванням».

«Бостонське чаювання» 1773 р. – ще одна акція, до якої вдалися американські колоністи для того, щоб виказати свій протест проти податкових інновацій Великій Британії, – цього разу незадоволення викликав акт, який ставив у нерівні цінові умови чай місцевих виробників та імпортований з метрополії (*Чайний акт, Tea Act*). Переодягнені в індіанців жителі міста знищили великий вантаж чаю, що знаходився у гавані Бостону. У відповідь на це Парламент Великій Британії відмінив самоврядні права Массачусетсу та вдався ще до низки дій, головною з яких було прийняття у 1774 р. «нестерпних законів» (*Intolerable Acts*) – п'яти актів, спрямованих на посилення ролі Великій Британії в управлінні своїми колоніями на Американському континенті. Ці закони послужили причиною скликання Першого Континентального конгресу.

У Першому Континентальному конгресі взяли участь представники більшості британських колоній у Північній Америці. Він був проведений в 1774 р. у Філадельфії, Пенсільванія. 56 учасників конгресу проголосували «за» встановлення торгового бойкоту Великій Британії (заборона продажу американських товарів англійцям і покупки англійських товарів американцями) та затвердили «Декларацію прав і скарг», в якій знайшло відображення невдоволення політикою метрополії. Ця Декларація містила перелік «образ» на Велику Британію – від невеликих до більш значних подій. Декларація мала революційний дух, але не могла розглядатись як акт конституційного характеру та змісту, бо не мала необхідних для цього елементів.

Представники колоній почали активно обговорювати ідею можливого об'єднання. Проте, поки що виникало настільки багато суперечок, що майже кожна колонія вважала за потрібне прийняти власну конституцію. Протягом 5 років це зробили усі колонії-штати, крім Род-Айленду. Наприклад, у 1776 р. – Меріленд, Нью-Гемпшир, Нью-Джерсі, Північна Кароліна, Пенсільванія, у 1777 р. – Вермонт, Делавер, Джорджія, Нью Йорк, у 1778 р. – Південна Кароліна. Ці акти заклали основу конституційного розвитку США.

Важливим підсумком роботи Першого Континентального конгресу стало рішення про скликання в 1775 р. Другого Континентального конгресу в тому випадку, якщо Британська корона не піде на поступки американським колоніям.

Перші військові сутички у Війні за незалежність США відбулися у квітні 1775 р. у Массачусетсі, неподалік від Бостону (найбільш відомими є бої при Лексінгтоні та Конкорді).

Другий Континентальний конгрес був скликаний 10 травня 1775 р. у Філадельфії незабаром після початку військових дій американських колоній проти метрополії. Конгрес доручив «Комітету п'яти», до якого увійшли Дж. Адамс, Б. Франклін, Т. Джефферсон, Р. Лівінгстон і Р. Шерман, розробити текст Декларації незалежності США. Існує і альтернативна думка стосовно авторства Декларації, її прихильники вважають, що текст було написано особисто Т. Джефферсоном. У будь-якому випадку, Декларація була актом

конституційного характеру, який мав наукове підґрунтя у вигляді праць Дж.Локка, Ж.-Ж.Руссо, ін.

Декларація була схвалена Конгресом 4 липня 1776 р. (з тих пір 4 липня вважається державним святом США – Днем незалежності) і не тільки проголосила незалежність США, а й містила в собі вказівку на причини початку війни за незалежність – перераховувалися найбільш яскраві приклади утиску прав колоній і їхніх жителів королем Георгом III і британським парламентом. «Ми вважаємо очевидними такі істини: всі люди створені рівними, і всі вони обдаровані своїм Творцем деякими невідчужуваними правами, до числа яких належать: життя, свобода і прагнення щастя», – проголошує Декларація. Вона залишається чинним актом і досі.

Пальченкова Вікторія Михайлівна

доктор юридичних наук,

професор,

професор кафедри

конституційного, адміністративного та трудового права

Національного університету

«Запорізька політехніка»

ІСТОРИЧНА ДОЦІЛЬНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ

Покарання як інститут і соціальна практика є подібним до інших феноменів суспільного буття, яким притаманні історичні зміни. Кожне конкретно-історичне суспільство вимагає певної міри соціального регулювання, в іншому випадку неминучими стають негативні наслідки для нього як системи, хаотичність або заорганізованість. Міра соціального регулювання залежить від вимог, що висуваються існуючою соціальною системою, від етапу розвитку на якому знаходиться суспільство, рівня його організованості. З ускладненням суспільних відносин в регулюванні зростають нормативність і загальність. Відбувається формування відносно відокремлених регулятивних засобів і механізмів.

У період первіснообщинного ладу покарання представляло собою певну соціальну практику, що була заснована на звичаях, нормах моралі і первісної релігії. Серед таких звичаїв – кровна помста, яка виступала універсальним засобом захисту честі, гідності та майна роду. Обмеженням для кровної помсти став таліон, який був стримуючим фактором насильства у структурі первіснообщинного ладу варварської епохи. Таліон зобов'язував при виконанні покарання керуватися правилом рівної відплати й поклав кінець необмеженій, такій, що веде до регресу ворожості кровної помсти. Уявлення про рівну відплату становить в історичному сенсі першу, елементарну та універсальну форму справедливості.

По мірі розвитку суспільства все більше зростала свобода поведінки учасників суспільних відносин, що проявилось в автономії окремої особистості. Прискорився процес виокремлення моралі з єдиного нерозчленованого первісного мислення. На певному історичному етапі можна говорити про виникнення права як соціально виправданої свободи поведінки. Одночасно відбувається формування й правового інституту покарання. Потреба в новому регуляторі соціальних відносин реалізувалася в праві, що у часі збіглося з виникненням держави. Держава монополізувала та інституціоналізувала

наси́льство, замінила його непрямыми формами. Покарання локалізувалось в руках окремої групи осіб, стало здійснюватися за встановленими правилами та оформилося на законодавчому рівні. Надалі право перетворилося на один з найпотужніших регуляторів суспільного життя з розвиненим інститутом покарання.

Поява правового регулювання та становлення правового інституту покарання – це важливі кроки в розвитку культури людства, що знаменували важливі зміни і досягнення в ній. Як явище культури право характеризується тим, що воно поступово перетворюється на носія культури та її фундаментальних цінностей, що засновані на принципах гуманізму, справедливості, злагоди, врахування інтересів різних станів суспільства, не нанесення шкоди. Там, де відсутній розвинений правовий інститут покарання, діють звичаї кровної помсти, самосуд і самоуправство. Отже, в більш пізні періоди розвитку людства покарання з обов'язку помсти приватних осіб поступово перетворювалося в обов'язок держави здійснити справедливу відплату над порушником правил людського співіснування.

Розвиток правового інституту покарання, а також його співвідношення з практиками покарання моралі, релігії, звичаїв змінювалися в історії людства. Якщо на ранніх етапах розвитку суспільства покарання в моральному, релігійному, правовому аспектах є синкретичним, то в подальшому відбувається їх концептуальне самовизначення й роз'єднання. Мораль, право, релігія стають самостійними суспільними інститутами, а покарання трактується саме в рамках конкретного інституту. Проте, багато норм релігії, моральності і звичаїв з часом поступово трансформувалися в право. Отже, розвиток покарання як соціального феномена проходив під впливом процесів його диференціації у різних соціальних сферах. Разом з тим, ускладнювався сам механізм покарання, зокрема в межах конкретних сфер (особливо це стосується правового інституту покарання).

Якщо аналізувати тенденції розвитку правового інституту покарання, то протягом часу, перш за все, змінювалися причини призначення покарання, його види та форми, а також саме трактування покарання та його мети. Наприклад, в період середньовіччя, коли панував релігійний світогляд, а злочин розглядався як порушення відносин між Богом і його прообразом – людиною. Покарання розумілося як спокутування гріха, божественна винагорода.

Можна також відзначити диференціацію покарання за галузями права.

У міру розвитку держави і права покарання за злочини на початку було і публічно-державним, і приватним, потім – все більш публічним, і, нарешті, виключно державним.

Необхідно підкреслити, що інститут покарання за своєю суттю змінюється при переході від традиційного типу цивілізації до цивілізацій модерністського та постмодерністського типів. У першому випадку можна говорити про право влади, коли покарання було у руках виключно влади, і влада могла його здійснювати на свій розсуд. Більш того, суворість покарання практично нікого не бентежила. І лише в епоху Просвітництва в ході буржуазних революцій відбулася корінна зміна в системі соціального регулювання. Виникло завдання розумного обмеження карального насильства. Перш за все необхідно було відрізнити проступок від злочину і встановити, відповідно, різну міру покарання. Крім того, було закріплено, що покаранню підлягає лише доведене злочинне діяння. Отже, поступово стала складатися інша картина: регулювання в соціумі все менше залежить від свавілля влади й базується з урахуванням

інших підстав (демократичних інститутів). Все більше проявляються гуманістичні основи в практиці покарання, що знаходить відображення в його лібералізації та індивідуалізації.

Тарасов Олег Володимирович
доктор юридичних наук,
доцент,
доцент кафедри міжнародного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ АРХІВОЗНАВСТВО

Історія міжнародного права передбачає дослідження першоджерел з історії діючого міжнародного права, його науки, освіти і просвіти. Важливу роль у цьому процесі відіграють історичні документи, що належать до Національного архівного фонду України. Спеціальною науковою дисципліною, що вивчає та розробляє історичні, теоретичні, методологічні, організаційні та інші проблеми архівної справи, є архівознавство. Уявляється, що у рамках архівознавства можливо виокремити загально правове архівознавство, що поділяється, у свою чергу, на міжнародно-правове і національно-правове архівознавство. Для ефективної роботи з пошуку наукових першоджерел юрист-міжнародник повинен мати певний рівень архівознавчої компетентності.

Так, першоджерела з історії харківської школи міжнародного права зберігаються в архівах Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого та Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Наприклад, у особових справах перших післявоєнних аспірантів кафедри міжнародного права (Д. В. Александриков, І. І. Лукашук, В. С. Семенов) Харківського юридичного інституту, крім іншого, містяться відгуки опонентів та відповіді дисертантів під час захисту кандидатських дисертацій. Самі дисертації знаходяться у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Державний архів харківської області (ДАХО) у фонді Р – 6452 «Карні справи громадян, репресованих позасудовими органами» зберігає справи на викладачів-міжнародників Всеукраїнського інституту радянського будівництва і права М. М. Лозинського (Ф.Р. – 6452, Опис 2, Справа № 389–393) і М. С. Трублаєвича (Ф.Р. – 6452, Опис 2, Справа № 102). Крім того, ДАХО містить фонди юридичного факультету Харківського імператорського університету та Харківського юридичного інституту.

Центральний державний історичний архів України має фонди харківських дореволюційних професорів міжнародного права Д. І. Каченовського (Фонд 2032) і Т. Ф. Степанова (Фонд 2055).

Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ) зберігає справу завідуючого кафедри міжнародного права і політики Всеукраїнського інституту радянського будівництва і права Л. І. Велічко (Фонд 263, Опис 1, Справа № 50481). Також ЦДАГОУ містить великий обсяг документів комуністичної партії України, що стосувалися юридичної освіти.

Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВОВУ) містить найбільшу кількість документів, що стосуються науково-дослідної кафедри «Проблеми сучасного права» Харківського інституту народного господарства

(ХІНГ), діяльності консульського відділення ХІНГ та утвореного на його базі міжнародного факультету Всеукраїнського інституту радянського будівництва і права, складу кафедри міжнародного права, навчальні плани тощо (Фонд 166. Народний комісаріат освіти УРСР). У ЦДАВОВУ також зберігаються фонди Науково-дослідного інституту радянського будівництва і права (Фонд 601), Міністерства іноземних справ УНР (Фонд 3696), Українського вільного університету в Празі (Фонд 3859), Українського правничого з'їзду в Празі (Фонд 3997), Міністерства вищої освіти УРСР 1955 – 1992 рр. (Фонд 4621) та інших установ, що пов'язані з вітчизняними юристами-міжнародниками.

На жаль, поки що не всі справи репресованих фахівців з міжнародного права вдалося віднайти. Але пошук продовжується. Маємо надію, що подальша робота в архівах України буде сприяти заповненню лакун в історії харківської школи міжнародного права та становленню міжнародно-правового архівознавства.

Токарчук О.В.

доктор юридичних наук,

доцент,

професор кафедри теорії та історії держави і права,

керівник Інформаційно-просвітницького центру з прав людини

«БО ЧУЖЕ ПРАВО - ЧУЖИЙ РОЗУМ» (СЕРГІЙ ШЕЛУХІН)

Досліджуючи правову систему минулого, Сергій Шелухін постійно використовував власний юридичний досвід, оскільки сам безпосередньо брав активну участь у державно-правовому житті. Закон ухвалюється для практичної його реалізації; постійно виникають питання про застосування закону до певного випадку. Навики застосування закону до випадку вимагають юридичної техніки, яка повинна будуватися на догматичній юриспруденції, що витворила для застосування закону загальні правила. Як розмірковував С. Шелухін, закон завжди містить певну думку й мету. Правник виділяв легальне (пояснення, яке йде від уповноваженого на те органу) і доктринальне тлумачення закону.

С. Шелухін підкреслював, що закони створюються для певного соціального колективу, цей колектив повинен проживати на окремій території, звідси, зауважував учений, виникає питання про чинність закону в часі, стосовно людей чи осіб, щодо місця. На з'ясування окресленого питання впливають умови державного ладу, свободи, моралі, авторитетності [2, арк. 29].

Суд застосовує закон до відповідних випадків. Однак, існують питання, непередбачені законом, у цьому разі, якби законодавчий орган приймав новий закон, «чекати було б не розумно і не доцільно і призвело б це до безладдя, – розмірковував правник, – тому суд у випадках недостачі або неясности закону вирішує справу по совісті відповідно духові і загальним цілям законодавства або по аналогії» [2, арк.15]. Таке вирішення справи стає прецедентом, якого суд зобов'язаний дотримуватися як закону. Судовий прецедент, з погляду С. Шелухіна, є судовим звичаєм юридичного змісту – джерелом права. На основі аналізу Литовських статутів учений зауважує, що в Україні право суду створювати прецеденти було встановлене звичаєм, який знайшов відображення саме у вище згаданому писаному законі 1524 р. Статут Український 1524 р. установив як перетворювати судову практику в основне джерело права – закон. Пізніше, підкреслював дослідник, і статuti Українські 1566 і 1588 рр. вказують ще виразніше на те,

що суд користується звичаєм, а якщо немає звичаю, то повинен користуватися законами християнських держав, тобто своєю правосвідомістю, оскільки суддя не міг знати законодавство всього світу. Така порада, вважає автор, рівноцінна пораді керуватися власною совістю і своєю правосвідомістю. Це можливо лише в країнах, у яких народ досяг своїм духовним розвитком правового мислення, вийшовши зі стадії панування примітивізму. С. Шелухін дійшов висновку, що український народ досяг ступеня правового мислення вже в 1524 р., тоді як російський народ «не має за собою такого» аж до 1864 р. «Се є одним з виразних різниць в культурах» [1].

Правник доводив, що до 1842 р. в Україні діючим уважалось українське писане та звичаєве право. Після 1842 р. чинним було українське звичаєве право, а писане залишилося частково в Полтавській і Чернігівській губерніях. На іншій території замінено було загальним російським правом, переповненим рецепціями із західноєвропейського та українського права. Отже, як констатує дослідник, в російському праві є елементи українського права, а це тому, що український народ не лише не втратив власної національної правової думки, а й зберіг правове мислення і не втратив своєї національної правової психології. Український народ має з чим приступити до національної кодифікації [3].

У Галичині кілька століть діяло польське право. Так, поляки скасували чинність українського права в 1435 р., увівши польський Вислицький Статут., а в 1797 р. Австрія ввела чуже народній психології німецьке право для понімення країни. «Се право було таке відстале, що Германія покинула його основи і утворила нові, а Австрія душила правове життя галичан своїм правом аж до останніх днів, – писав С. Шелухін, – ...чуже право є чужий розум, адже відвикають думати по національному». Своє право Австрія, як застаріле, радикально й успішно замінювала новим. Польща давно вже втратила своє національне право, оскільки у той період там діяло сім іноземних кодексів (2 німецькі, 2 російські, 2 австрійські, 1 частково французький). На Волині та Холмщині, Підляшші, окрім російського, залишилося чинним ще й українське звичаєве право [4].

Будь яка норма права має власне історичне походження. Будучи витвором права свідомості певного періоду, а також з огляду на матеріальні умови того періоду, розвиваючись з плином часу від первинного видання до останньої редакції, кожна стаття закону має своє походження, свою біографію і своє становлення. Тлумачачи закони, завжди варто мати на увазі загальне правило, що ідеалом правової норми є етичні підвалини життя і взаємовідносин, а в координації інтересів необхідно керуватися засадами справедливості. Такою була основна думка С. Шелухіна. Якщо закон застарів, а відносини, які ним регламентувалися, визнані пізніше неетичними, не громадянськими, несправедливими, то такий закон потрібно тлумачити згідно з новими поняттями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- 1.Токарчук О. В. Державно-правові погляди С.П. Шелухіна: монографія. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. 178 с.
- 2.Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Ф. 3695. Особистий фонд члена Центральної ради, сенатора і професора Сергія Павловича Шелухіна. Оп.1. Спр. 52. Конспекти лекцій по праву. 256 арк.
- 3.Шелухин С. Старі болячки. Український Голос. Вінніпег. 1925. 11 лютого.
- 4.Шелухин С. Туга за правом. Дзвін. 1926. 13 червня.

Щербанюк Оксана Володимирівна
доктор юридичних наук,
професорка,
завідувачка кафедри процесуального права
юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

**КОНЦЕПТ КОНСТИТУЦІЇ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ ТА ДОСВІД
КОНСТИТУЦІЙНОГО БУДІВНИЦТВА УКРАЇНИ КОНЦЕПТ КОНСТИТУЦІЇ
РОЗГЛЯДАЄТЬСЯ ПЕРЕВАЖНО В ЮРИДИЧНІЙ ТА ПОЛІТОЛОГІЧНІЙ
НАУКАХ.**

Концепт конституції розглядається переважно в юридичній та політологічній науках. Різниця між ними полягає не тільки на теоретичному рівні, але й в термінології. Так, Дж. Фінн (США) виділяє юридичну (англ. *juridic*) і громадянську (англ. *civic*) конституцію¹, Е. Корвін (США) - юридичну (англ. *juristic*) і політичну (англ. *political*)², Р. Нейджел (США) - правову (англ. *legal*) і політичну (англ. *political*)³. Дж. Фіну ближче термінологія Е. Корвіна, оскільки його характеристика «*juristic*», релевантна в плані зіставлення конституції як основного закону з інституційними запитами на її застосування з боку судової влади.

На сьогоднішній день правники при розгляді концепту конституції сходяться на трьох основних тезах⁴. По-перше, конституція є більшою мірою законом, ніж основою політичної конфігурації: вона «визначає правила гри, а не переможців чи тих, хто програв, ... виділяє контури політики, а не її зміст»⁵. По-друге, вона є основним, або верховним, законом (з англ. аналог терміну «Основний закон» - «*supreme law*»). У світі особливий статус конституцій закріплений майже всюди безпосередньо в їх текстах. Практичним прецедентом тут стала справа «Мербері проти Медісона», яка розглядалася Верховним Судом США в 1803 р., в якій був висновок про те, що Конгрес не має права приймати закони, що суперечать конституції. В даному випадку необхідно пам'ятати, що теза про верховенство, крім легального компоненту, може містити в собі і політичну складову. Найбільш яскравим прикладом зіткнення даних компонент є справа «Бейкер проти Карра», яка розглядалася Верховним Судом США в 1961-1962 рр. Спір точився довкола конфігурації виборчих округів, однак суд постановив, що це не політичне питання, і рішення по ньому можуть прийматися федеральними судами. Третя теза ґрунтується на попередніх двох. Верховенство конституції на певній території наділяє суддів

¹ Finn J.E. The civic constitution: Some preliminaries. *Constitutional Politics* / Ed. by S.A. Barber, R.P. George. – Princeton: Princeton University Press, 2001. – Pp. 42-43

² Corwin E.S. *Court over constitution: A study of judicial review as an instrument of popular government*. – Princeton: Princeton University Press, 1938

³ Nagel R.F. *Constitutional cultures: The mentality and consequences of judicial review*. – Berkeley: University of California Press, 1992.

⁴ Finn J.E. The civic constitution: Some preliminaries / J.E. Finn // *Constitutional politics* / Ed. by S.A. Barber, R.P. George. – Princeton: Princeton University Press, 2001. – P. 45

⁵ Roelofs H.M. *The poverty of American politics: A theoretical interpretation* / H.M. Roelofs. – Philadelphia: Temple University Press, 1992. – P. 97.

повноваженнями по розгляду і, при необхідності, перегляду законів і дій для визначення їх конституційності, по тлумаченню самої конституції.

На практиці з нормами конституційного права і концептом юридичної конституції найчастіше мають справу конституційні суди - спеціальні уповноважені органи, які в різних країнах можуть мати такі назви, як «Верховний суд» або «вищий суд». Конституційні суди покликані здійснювати тлумачення положень конституцій і ухвалювати рішення про конституційність законів нижчого рівня. Крім того, важливою стороною діяльності конституційних судів є захист закріплених в Основному законі прав і свобод громадян. В цілому, сьогодні багато дослідників покладають завдання інтерпретації конституції і збереження конституційного ладу на судову владу⁶. Подібна інтерпретація виходить як з накопиченого політичного і юридичного досвіду, так і з логічних досліджень в рамках релевантних концепцій суспільно-політичного устрою.

Конституційний розвиток країн світу - це історія прецедентів і запозичень, причому не завжди вдалих. Підхід до концепту конституції з боку конституційного права можна охарактеризувати як формалістський з акцентом на нормативних аспектах. Конституція вважається більшою мірою законом, ніж політичною конфігурацією (Дж. Фінн). Безсумнівною перевагою такого підходу є те, що він дає можливість зрозуміти суть Основного закону, підстави його верховенства, структуру конституційного процесу і його учасників. З недоліків даного підходу очевидна його ексклюзивність, або непрозорість: на практиці в конституційних дискусіях і будівництві бере участь обмежене коло суб'єктів, тоді як більшість громадян виявляється відстороненою від цих процесів. З позицій політичної науки аналіз концепту конституції здійснюється шляхом аналізу інституційної конфігурації, політичного устрою. Такий аналіз здійснюється за допомогою дескриптивного підходу.

Конституційне будівництво в сучасному світі є загальноприйнятим способом вдосконалення суспільно-політичних систем. В останні десятиліття чітко проявляється тенденція, пов'язана зі створенням, переглядом або внесенням змін і доповнень в конституції багатьох країн. Можна стверджувати, що інтенсифікація цих процесів є даниною «світовій моді», проте ключовим аспектом є зміцнення статусу конституції як стабілізатора суспільства. Практично в усіх конституціях акцент робиться на зміцненні демократичних інститутів, і тому документи містять докладні розділи, присвячені правам і свободам людини і громадянина. Саме конституційне будівництво визнано світовою спільнотою одним із способів вирішення (а не консервації) внутрішніх конфліктів - етнічних, релігійних тощо - за допомогою гарантій прав людини, демократизації суспільства, залучення якомога більшої числа суб'єктів в політичний процес. Як вважає професор Чиказького університету Касс Санстайн, демократія, яка функціонує в рамках збалансованої конституції, здатна вирішувати політичні розбіжності не тільки за допомогою правління більшості, але також встановленням та підтримкою інститутів представництва інтересів⁷. Іншими словами, мова йде про консолідацію і посилення інститутів відповідального громадянського суспільства.

⁶ Sandel M. Democracy's discontent: America in search of public philosophy / M. Sandel. – Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 1996; Sunstein C. Legal reasoning and political conflict / C. Sunstein. – N.Y.: Oxford University Press, 1996.

⁷ Sunstein C. Designing democracy: What constitutions do. – N.Y.: Oxford University Press, 2001. – P. 239.

Якщо розглядати досвід вдосконалення конституційного дизайну як прогресивний шлях, то можна стверджувати, що держави перебувають на різних його етапах. У світі є чимало країн, де досвід конституційного будівництва або не дуже великий, або не дуже вдалий. Ознаками провалів в конституційному будівництві можуть бути масштабні політичні зміни або «декоративність» демократичних інститутів і практик. Така декоративність зазвичай підтримується чинною владою і існує через опору процесам демократизації з боку еліт.

Розвиток конституційного законодавства України слід розглядати в контексті перетворень конституційного ладу та інститутів конституційного права. Верховна Рада 12-го скликання необхідної більшості голосів 16 липня 1990 р. проголосила державний суверенітет України, а 24 серпня 1991 р. оголосила про створення незалежної держави. За результатами референдуму 1991 р, виборці України висловилися як за суверенітет, Незабаром після оголошення незалежності в 1991 р. в країні було створено комісію Верховної Ради (Верховної Ради України) для розробки нового основного закону. В інституційному плані структура незалежної української влади створювалася, по суті, з нуля. Україна отримала щось на зразок парламентської моделі: головну роль в політичному процесі відігравала Верховна Рада, а в ролі фактичного глави держави був її голова. Тривала відсутність Конституції цілком пояснює провал запозичення французької прем'єр-президентської моделі⁸. В умовах невизначеності прем'єр-міністр і Кабінет Міністрів намагалися розширити власну сферу, тоді як президент і парламент конкурували між собою за контроль над міністерствами. З цієї ж причини не була врегульована структура судової системи. Зміни, що вносились до конституції України 2004, 2011, 2013, 2014, 2016, 2019 років свідчать, що конституційне будівництво ще не завершено. При цьому саме сильний Конституційний Суд України може внести ясність в інтерпретацію окремих положень Конституції та забезпечити її верховенство. Розвиток Конституції України повинен відбуватися в рамках тлумачення при здійсненні конституційного правосуддя та конкретизації норм в процесі законотворчості. Тільки так можна забезпечити стабільність конституційного порядку та реалізацію цінностей, закладених в засадах конституційного ладу.

Слінько Тетяна Миколаївна

кандидат юридичних наук,

доцентка,

завідувачка кафедри конституційного права України

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА ДЕРЖАВОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ

Нині, напередодні святкування 30-ї річниці з Дня проголошення незалежності України і 25-річчя прийняття Конституції України, багато хто переосмислює той

⁸ Skach C. Borrowing constitutional designs: Constitutional law in Weimar Germany and the French Fifth Republic. – Princeton, NJ: Princeton University Press, 2005; Stepan A. The French Fifth Republic: A Model for Import? Reflections on Poland and Brazil /

A. Stepan, E. Suleiman // Arguing comparative politics / Ed. by A. Stepan. – Oxford: Oxford University Press, 2001. – Pp. 257-275.

складний, часто й неоднозначний, шлях як становлення і розвитку держави Україна, так і еволюціонування й модернізації Основного Закону в контексті генези вітчизняного державо- і правотворення. Проте ні в кого немає сумнівів, що прийняття 28 червня 1996 р. Конституції України стало доленосною подією в історії українського народу, найбільш значущим здобутком української теорії та практики конституціоналізму, що, на наше переконання, цілком логічно й обґрунтовано, бо основною метою і програмним завданням більшості українських суспільно-політичних змагань другої половини XIX – початку XX століття було саме утворення і розбудова незалежної, суверенної, Української держави. Наприкінці XX століття це завдання постало як конкретний виклик перед політичним класом посттоталітарної і пострадянської України [1, с. 64], яке у правовій площині довелося вирішувати шляхом розробки й ухвалення нового Основного Закону України.

Слід підкреслити, що цей процес був складним, суперечливим і тривалим, він розтягнувся на декілька років. Як відомо, над текстом працювали депутати Верховної Ради України першого і частково другого скликань. Крім того, проєкт ретельно вивчали й розглядали дві Конституційні комісії, їх робочі групи і секції, усі постійні комісії Верховної Ради України. Як зазначається в історичному дослідженні В. Шаповала й А. Корнєєва, особлива роль усе-таки належала Верховній Раді Української РСР, президентам України Л. Кравчуку і Л. Кучмі, а також спеціально утвореним з цією метою комісіям і робочим групам [2, с. 5]. Зауважимо, що в основу Конституції України 1996 р. закладені ідеї Декларації про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.) й Акта проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.).

Не можна оминати того, що Конституція України покликана була врегулювати основні правові відносини в нашій посттоталітарній державі. Як справедливо наголошував проф. Ю. М. Тодика, Конституція України від 28 червня 1996 р. – посткомуністична Конституція з її сильними й слабкими сторонами, акт, у якому її розробники і законодавець прагнули втілити світові цінності конституціоналізму, урахувавши менталітет нашого народу й вітчизняний державно-правовий досвід. Спроба розбудувати сучасний український конституціоналізм базується на нормах Конституції, що закріплює розподіл влади, верховенство права, політичний та ідеологічний плюралізм, правову державу тощо [3, с. 174]. Підтвердження сказаному знаходимо у рішенні Конституційного Суду України від 3 жовтня 1997 року № 4-зп. Так, у ньому вказано, що «Конституція України як Основний Закон держави за своєю юридичною природою є актом установчої влади, що належить народу. Установча влада по відношенню до так званих встановлених влад є первинною: саме в Конституції України визнано принцип поділу державної влади ... і визначено засади організації встановлених влад, включно із законодавчою. Прийняття Конституції України Верховною Радою України означало, що у даному випадку установча влада була здійснена парламентом». Звісно, зв'язок Конституції України з концепцією установчої влади став можливим завдяки преамбулі Конституції, де закріплено, що Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей... приймає цю Конституцію – Основний Закон України. На думку КСУ, «прийняття Конституції України Верховною Радою України було безпосереднім актом реалізації суверенітету народу, який тільки одноразово уповноважив Верховну Раду України на її прийняття. Це підтверджується пунктом 1 статті 85 Конституції України, яка не передбачає права Верховної Ради України на прийняття Конституції України, а також статтею 156 Конституції України, згідно з якою законопроект про внесення змін до

розділів, які встановлюють засади конституційного ладу в Україні, після його прийняття у Верховній Раді України має затверджуватися всеукраїнським референдумом» (абз. 1 п. 4 мотивувальної частини (справа щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України). Так само в рішенні КСУ від 05.10.2005 року (абз.4.3) підтверджено: «при прийнятті 28 червня 1996 року Конституції України суверенна воля народу була опосередкована Верховною Радою України».

Не менш важливо й те, що, незважаючи на тривалий процес розробки, постійні суперечки й дискусії навколо тексту Конституції України, на думку багатьох експертів, вона є демократичною. Так, у ст. 1, як, до речі, і ст. 5, 15, 69, цього головного акта проголошено принцип демократичної держави. Додамо, що відповідно до правових позицій Конституційного Суду України фактичний сенс цього принципу проявляється через періодичний характер виборів (рішення від 28 квітня 2009 р. № 8–рп/2009) [4, с. 33] і колегіальне ухвалення рішень пар-ламентом – конституційно встановленою більшістю (рішення від 17 жовтня 2002 р. № 17–рп/2002 справа щодо повноважності Верховної Ради України [5, с. 54].

Як відомо, ядром демократії виступає концепція народного суверенітету, яка знайшла своє закріплення у ст. 5 Конституції України, що на той час слід визнати серйозним проривом. Примітно, що саме ця обставина детермінувала тривалі наукові пошуки й дискусії щодо оптимальних форм її реалізації. У контексті сказаного додамо, що народовладдя може бути здійснене як безпосередньо, так і через представників, тобто за допомогою створення системи органів державної влади й органів місцевого самоврядування, існування яких, у свою чергу, є проявом демократії на загальнодержавному й локальному рівні відповідно. Отаким чином, демократизм Української держави знаходе свій прояв в закріпленні не лише принципу народовладдя, що є його засадничою ознакою, а й принципу поділу державної влади на законодавчу, виконавчу й судову гілки, що здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України.

Крім того, на сьогодні аксіоматичними інститутами безпосередньої демократії виступають референдуми і вибори. І хоча на практиці стосовно співвідношення безпосередньої й представницької демократії іноді виникають суперечки, Конституційний Суд України у справі про прийняття Конституції і законів України на референдумі від 16 квітня 2008 р. № 6–рп/2008 сформулював доктринальну для розвитку вітчизняної конституційно-правової науки й практики позицію. На думку Суду, «правове регулювання порядку здійснення безпосередньої демократії, зокрема референдуму, спрямоване на те, щоб поєднати ці форми із способами та засобами, які характеризують представницьку демократію, взаємодоповнити їх, але не зробити конфліктними з можливою підміною парламенту референдумом (чи навпаки)» [6, с. 133]. І хоча ця позиція Суду не набула подальшого розвитку, однак її значення для державотворення є неоціненним [7, с. 83]. Додамо, що в Європі набула поширення практика формування правової доктрини судовими інстанціями, що сприяє поєднанню теоретичного й прикладного аспектів. У свою чергу, Конституційний Суд України в окремих своїх рішеннях офіційно використовує положення і висновки наукових досліджень вчених-конституціоналістів. Отже, конституційна доктрина характеризується дуальним характером: з одного боку, вона виступає результатом діяльності Суду, з другого – теоретичною базою при формуванні позицій суддів, що відображається в актах Конституційного Суду [8], тобто

діяльність Конституційного Суду тісно пов'язана із формуванням і розвитком конституційної доктрини [3, с. 176].

Зупинимося це на одному моменті. Загальновизнано, що ключовим аспектом конституціоналізму є те, що всі складові національної правової системи України мають піддаватися конституційному контролю, адже від цього залежить рівень дотримання і забезпечення законності у країні. Виходячи з цього, стає зрозуміло, що питання становлення конституціоналізму і тлумачення Конституції тісно пов'язані [3, с. 176].

Таким чином, Україна, проголосивши незалежність, зробила свій цивілізаційний вибір і фактично розпочала шлях до формування засад незалежної, правової, демократичної держави, заснованої на системі нового типу економічного розвитку, політичного плюралізму, найвищою соціальною цінністю для якої є людина, її права і свободи. Проведення у подальшому демократичних реформ, результатом яких слід визнати глибокі економічні й політичні перетворення в суспільстві, безпосередньо пов'язане з виробленням і реалізацією на практиці принципово нових підходів до прав людини.

Щоб цей процес тривав й надалі, створена Президентом України в 2019 р. Комісія з питань правової реформи повинна опрацювати зміни й доповнення до Конституції України в частині децентралізації, судової реформи, прав і свобод людини, оновлення статусу кримськотатарського народу. Вважаємо, що оновлення Конституції України (йдеться про забезпечення адекватними конституційними нормами національних стратегічних орієнтирів) має стати не просто черговою сходинкою в еволюції правової системи, а втіленням свободи Українського народу, яке розуміють й виправдовують не лише вищі державні посадові особи, а й пересічні громадяни України, збалансованим за своїми цінностями Основним Законом з переважно диспозитивним типом правового регулювання. Це означає, що цей документ повинен забезпечити поєднання державної відповідальності й дисципліни з широкими й гарантованими правами активно діючих на свій страх і ризик індивідів. Вказане набуває особливої актуальності з огляду на те, що Конституція України не відповідає аксіомам органічного конституціоналізму. Отже, вітчизняний конституціоналізм має знайти в собі необхідні ресурси, щоб, по-перше, вирватися з тенет розподільчого соціалізму, по-друге, домогтися реальної свободи й демократії, оновлення Основного Закону України, приведення його у відповідність до вищезгаданих міжнародно-правових документів завдяки імплементації їх положень в національне законодавство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- 1.Речицький В.В. Конституціоналізм. Коротка версія. Читанка з конституціоналізму для зацікавлених. Харків: Харківська правозахисна група, Права людини, 2014. 264 с.
- 2.Шаповал В., Корнеєв А. Історія Основного Закону (конституційний процес в Україні у 1990-1996 роках). Харків: Фоліо, 2011. С. 5.
- 3.Тодика Ю. М. Тлумачення Конституції і законів України: теорія та практика : монографія. Харків : Факт, 2001.
- 4.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положення частини восьмої статті 83

Конституції України у системному зв'язку з положеннями частин шостої, сьомої статті 83, пункту 9 частини першої статті 106, частин третьої, четвертої статті 114 Конституції України від 28 квітня 2009 року № 8-рп/2009. Вісник Конституційного Суду України. 2009. № 3. С. 33.

5.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статей 75, 82, 84, 91, 104 Конституції України (щодо повноважності Верховної Ради України) від 17 жовтня 2002 року № 17-рп/2002 / Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 2002–2003. Кн. 4. С. 54.

6.Рішення Конституційного Суду України у справі про прийняття Конституції та законів України на референдумі від 16 квітня 2008 року № 6-рп/2008 / Конституційний Суд України. Рішення. Висновки. 2008. Кн. 8. С. 133.

7.Барабаш Ю.Г. Питання демократії в правових позиціях Конституційного Суду України // Вісник Конституційного Суду України. № 4-5. 2011. С. 83

8. Білоскурська О. Конституційна доктрина в системі сучасних джерел конституційного права. URL : <https://chasprava.com.ua> > article > download

Кичун Віктор Іванович
Суддя Конституційного Суду України,
кандидат юридичних наук, доцент

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ В ІСТОРІЇ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

«Душу, тіло ми положим за нашу свободу...» (Гімн України)

Цього року ми відзначаємо 30-ту річницю незалежності України та 25-річчя Конституції. На даному етапі державотворення українська спільнота уважно аналізує та порівнює декларовані Конституцією цінності з цінностями попередніх епох і сучасних держав, тенденції їх розвитку в національному та глобальному вимірах.

Конституційні цінності показують функції або цілі Конституції України, виражають її ідеали та дух у різних статтях та положеннях, характеризують конституційну ідентичність держави. Саме конституція юридично оформляє основні параметри державності, розподіляє повноваження між владними структурами, наділяє громадян, їх об'єднання правами і покладає обов'язки, створює правові передумови забезпечення в країні демократичного політичного режиму. Формування конституційних цінностей триває увесь час, поки існує держава і розвивається суспільство. Від часів Конституції Пилипа Орлика 1710 року до Конституції України 1996 року та сьогодні відбулася трансформація конституційних цінностей.

Внаслідок розпаду колишнього СРСР та становлення України як незалежної самостійної суверенної держави розпочався початковий етап конституційного процесу. Фіаско «радянської імперії» стало крахом і основного закону, який, попри всі гучні епітети, узаконував тоталітаризм і був неприйнятним для побудови українцями суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави. Конституція УРСР не виражала віковичних прагнень українського народу здобути такі цінності як політична свобода, демократія, які були закладені в конституційних проектах М. Драгоманова та М.

Грушевського, в законі про тимчасовий устрій П. Скоропадського, основному законі «Самостійної України» М. Міхновського, конституційному проєкті Симона Петлюри та у світоглядній Конституції України – відомій «Книзі буття українського народу» М. Костомарова.

Мрія мати власну державу визрівала роками у творчості діячів культури – шістдесятників, у політичних акціях протесту правозахисників та дисидентів, у прагненні мільйонів українців. Українська оксамитова революція 1989-1991 рр., завдяки якій Україна здобула незалежність, розпочалася і фактично була здійснена не політичними партіями (в той час існувала лише одна парія – комуністична), а громадськими організаціями політичної орієнтації. На хвилі громадської діяльності з'явилися і більшість українських політиків. Сила тоталітаризму була підірвана саме завдяки масовим акціям громадянського суспільства.

Спроба у Москві 19 серпня 1991 року «оновити» Радянський Союз у сталінських традиціях стала поштовхом до розгортання національно-демократичного руху за незалежність у більшості республік СРСР. Українці об'єдналися у масові мітинги з вимогою виходу зі складу СРСР. Одну з вирішальних ролей у проголошенні незалежності Української Держави відіграла громадсько-політична організація «Народний Рух України».

Відновлення конституційних цінностей українського народу розпочалося з моменту прийняття Верховною радою Української Радянської Соціалістичної Республіки Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 року. Цей доленосний документ визначив основи державного, політичного, економічного ладу та підкреслив самостійність і суверенітет України.

Після урочистого прийняття 24 серпня 1991 р. Верховною Радою України Акта проголошення незалежності України та його затвердження на всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р. розпочався процес поступового конституційного закріплення основ суспільного і державного ладу незалежної України.

Прийнята у червні 1996 року Конституція України, увібрала в себе досягнення вітчизняної та зарубіжної наукової юридичної думки. У ній з урахуванням європейських стандартів демократичної держави та історичного досвіду конституціоналізму було показано стан розвитку українського суспільства і держави, визначено засади конституційного ладу України, закріплено основні права, свободи та обов'язки людини і громадянина [1, с. 4].

Ключове положення Основного Закону викладено у статті 5: «Україна є республікою. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ...». Унікальне значення цього фундаменту української держави спирається на багатовікову традицію вітчизняного конституціоналізму і національно-визвольну боротьбу, підтверджену незаперечними фактами виявлення народовладдя та утвердження цінності свободи у її 30-річній історії.

Втім, Основний Закон був сформований за європейською моделлю та став своєрідним компромісом між гілками влади в Україні, тому й не ввібрав всі конституційні цінності українського народу: не закріпив свободу, як основну конституційну цінність, не врегулював окремим розділом взаємовідносини влади і громадянського суспільства тощо.

Відомий український правник і політолог Б. Кістяківський підкреслював взаємозалежність, взаємну обумовленість правової держави і громадянського суспільства

«Правильне і нормальне справляння державних функцій у правовій державі залежить од самодіяльності суспільності і народних мас, – писав учений. – Без активного ставлення до правового порядку і державних інтересів, що виходить із надр самого народу, правова держава немислима». Але так само й громадянське суспільство неможливе без правової держави, яка “неодмінно передбачає широкі громадянські та народні організації, завдяки яким зростає і її власна зорганізованість» [2, с. 174].

Помаранчева революція стала наслідком неврегульованих відносин між громадянським суспільством і державою. Постреволюційне українське суспільство стало іншим. Відбулися радикальні трансформації у суспільній свідомості, змінилися ціннісні орієнтири громадян. Декларативні ідеї свободи й соціальної справедливості, ринку й демократії наповнилися новим змістом, відтіснивши на другий план ціннісної ієрархії насущні матеріальні потреби. Події листопада 2 грудня 2004 року каталізували процес становлення громадянського суспільства. В безпрецедентних політичних баталіях українці обрали нового Президента. І як актуально сприймаються нині слова теоретика українського консерватизму В. Липинського: «Перший раз в історії України джерело Влади виведено з традиції, а не з бунту: з моральної, а не фізичної сили – з чогось старшого, ніж сама Влада» [3, с. 54].

Революція Гідності, яка розпочалася 21 листопада 2013 року стала наймасштабнішою подією в новітній історії України і продовженням прав людини та громадянина. Тактично Євромайдан домігся втечі президента-диктатора, відставки уряду. Після виборів Україна обрала європейський вектор розвитку – стала асоційованим членом ЄС, громадяни отримали право безвізового в'їзду в Євросоюз, внаслідок Зони вільної торгівлі з ЄС товарообіг із країнами Європи стало зростає. Стратегічно – країна повернулася спиною до свого минулого, «тюрми народів», як у нас називали по-народному Радянський Союз, і стала лицем до цивілізованих держав. Цей Майдан запустив процес не лише трансформації політичної сцени, а й соціальних і культурних перетворень. Наслідки цього вибуху гніву та сплеску гідності, що вивільнили колосальну суспільну енергію, даватимуться взнаки не одне десятиліття як у геополітичному вимірі, так і у внутрішніх соціально-політичних відносинах. Революція Гідності стала трансформаційним, героїчним і драматичним феноменом для України. Український народ довів свою відданість свободі, свою гідність, заплативши за такі цінності найвищу ціну – життям 107 учасників акції протесту, Героїв України, названих Небесною Сотнею [4].

Хотілося б відзначити певні позитивні результати суспільної трансформації в Україні за останні десятиліття, а саме – встановлення конституціоналізму та гарантування стабільності конституційно-правового розвитку. До прикладу, Конституційний Суд України був створений для того, щоб на основі встановлення конституціоналізму зміцнити імунну систему суспільного організму і не допустити системних соціальних катаклізмів, надати суспільному розвитку певної стабільності та динамізму. Звернення до Конституцій України показує, що правова держава, народовладдя, верховенство права, гідність людини, свобода, конституційна демократія, розподіл влади, суспільна злагода, рівність, толерантність, плюралізм, солідарність та інші загально визнані цінності в їх органічній єдності становлять основу конституційних рішень [1, с. 5].

До глобальних тенденції трансформації конституційних цінностей, які торкаються України належать: 1) виникнення явища наднаціональності як неодмінної складової багаторівневого конституціоналізму; 2) поглиблення ефективності прав людини, зокрема

соціальних прав згідно з доктриною стверджувальних дій держави та становлення механізмів захисту прав четвертого покоління (проблеми клонування, трансплантології, організмів з наперед заданими властивостями тощо); 3) питання конституційної ідентичності впираються у систему соціальних цінностей та ефективності інститутів обмеження влади та гарантування прав людини [5, с. 212-259].

Відзначимо, що фундаментальною конституційною цінністю незалежної України є свобода, яка детермінує демократію. «Демократія детермінує свободу» – типове кліше європейського конституціоналізму, який в сутнісному сенсі існує лише в географічному аспекті. Насправді свобода детермінує демократію, а не демократія детермінує свободу. Свобода є провідною, а не демократія, яка є всього лише політичним сегментом [6].

В демократичній державі, як правило, очікується, що закони зображають і захищають широко поширені в народі суспільні цінності та ідеали. Тому, як уже підкреслювалося, найкращий спосіб забезпечити широку громадську підтримку законів – це формувати їх за участі переважної більшості верств суспільства [7, с. 31].

У сучасному конституціоналізмі феномен цінностей виявляється у таких вимірах: конституція як цінність; пряме закріплення цінностей в нормах та інститутах конституції; яскраво виражені конституційні цінності як результат практичної конституційно-судової аксіології. Конституційні цінності не завжди безпосередньо закріплені в конституції. Цьому можуть бути об'єктивні й суб'єктивні причини. Розвиток нашого суспільства перебуває у постійній динаміці, тому можлива поява нових цінностей, які не були відомі або заперечувалися раніше [8, с. 96].

Таким чином, конституційні цінності гарантуються і захищаються державою, в якій визнається та діє принцип верховенства права, забезпечуються гідні умови життя, автономність, індивідуальність, самостійність індивіда, а всім членам суспільства – вільний розвиток, самовдосконалення та реалізація творчого потенціалу.

Процвітання України нерозривно пов'язане з науково-технічним прогресом, новими соціальними структурами і новою якістю життя. Якщо свобода є атрибутом людини, то без свободи (отже, як стверджує лібералізм, без приватної власності) немає і людини. Саме тому, лібералізм з його акцентуацією на свободу та розвиток інклюзивних політичних інститутів є дуже необхідним для сучасної України. Визнаючи автономність громадянського суспільства, правова держава має створити ситуацію правової захищеності громадян, сформувати сприятливе правове поле для діяльності створюваних ними громадських інститутів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1.Благута Р. І. Конституціоналізм як багатоаспектне явище державно-правового та суспільно-політичного розвитку. Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики: матеріали наукового семінару (21 червня 2019 р.) / упор. Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2019. С. 3-8.

2.Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку: монографія / Г. Ю. Васильєв, В. Д. Воднік, О. В. Волянська та ін.; за ред. М. П. Требіна. Х. : Право, 2013. 536 с.

3.Медвідь Ф., Гордієнко М. Феномен «помаранчевої революції» в контексті розбудови громадянського суспільства. Політичний менеджмент, 2006 (1). С. 44-55.

4.Революція гідності. URL: <https://maidanmuseum.org/uk/storinka/revolyuciya-gidnosti>

5.Шемшученко Ю. С., Ющик О. І., Скрипнюк О. В. Сучасні тенденції світового конституціоналізму і вітчизняна конституційна практика. Конституційний процес в Україні та світовий досвід конституціоналізму: монографія; наук. ред. Ю. С. Шемшученко, відп. ред. Н. М. Пархоменко. К.: Вид-во «Юридична думка», 2014. С. 212-259.

6.Речицкий В. Простые ценности конституционализма: свобода, рынок и социальная динамика. Інформаційний портал «Права людини в Україні». Харківська правозахисна група. URL: <http://khp.org/1293178802>

7.United Nations human rights office of the high commissioner Human rights and constitution making. New York and Geneva, 2018. 144 p.

8.Олійник У. М. Сутність поняття «конституційна цінність» в сучасній Україні. Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації» (м. Хмельницький, 17 травня 2019 року). [у 2-х част.]. Хмельницький, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. №2. С. 56-59.

Байрачна Лариса Кімівна.

кандидат філософських наук,

доцент кафедри

конституційного права України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

КОНСТИТУЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЛЕГІТИМАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

«Якими є внутрішні підстави для виправдання панування і які зовнішні засоби слугують йому опорою?»

Макс Вебер

В історії становлення сучасної держави одним з вузлових моментів є вироблення і прийняття її Конституції. Тільки розібравшись в проблемах, пов'язаних з розробкою і затвердженням Конституції, можна уявити що з себе представляє та чи інша держава. Все це робить виключно актуальною будь-яку спробу розібратися у конституційному процесі який і досі триває в Україні.

Сучасна конституційна доктрина починає звертатися до проблеми витоків конституції та особливостей її легітимності, її ролі в легітимації державної влади.

Питання конституціоналізму та природи конституції були предметом дослідження багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, питання розглядалися в різноманітній площині, зокрема - поняття і структури сучасного конституціоналізму; місця і ролі конституції у національній правовій системі; природи конституції з точки зору верховенства права; дослідження перехідних конституційних систем. Але конституція не аналізується як інструмент легітимації державної влади.

Конституція є однією з форм легітимації державної влади, яку можна простежити на різних рівнях (рівень способу підготовки і прийняття конституції, рівні статусної легітимації, процедурної легітимації, функціональної легітимації). *Перший рівень пов'язаний зі способом підготовки і прийняття конституції.* Хоча саме по собі прийняття конституції свідчить, як правило, про певну стабільність державної влади, не

завжди способи підготовки і прийняття основного закону відповідають вимогам справжньої легітимації.

Підготовка проекту конституції здійснюється різними способами. У рідкісних випадках проект створюється Установчими зборами, спеціально обраними для прийняття конституції (Італія при підготовці Конституції 1947, Індія при розробці Конституції 1950 г.) або парламентом (Конституція Шрі-Ланки 1978 г.). У всіх названих випадках провідну роль відіграє спеціальний (конституційний) комітет (комісія), що формується представницьким органом. Найбільшою мірою питання про легітимацію державної влади пов'язане не з підготовкою проекту, а з процедурами прийняття Конституції і її змістом.

Одним з найбільш демократичних способів вважається прийняття конституції спеціально обраними для цієї мети Установчими зборами (першим зібранням такого роду був Філадельфійський конгрес США, який прийняв діючу досі Конституцію 1787р.) Установчими зборами, в кінці ХХ століття, були прийняті конституції Бразилії 1988 року, Намібії 1990 року, Болгарії 1991 р., Колумбії 1991 року, Камбоджі 1993 року, Перу 1993 року і та ін.

Однак Установчі збори не завжди формуються шляхом виборів, іноді вони складаються з частково призначених членів. Крім того, Установчі збори нерідко грають роль консультативного органу, оскільки прийняття ним конституції затверджувалося військовою владою, яка іноді вносила в текст поправки (Гана, Нігерія, Туреччина та ін.). Все це знижує ступінь легітимації державної влади, її органів, що створюються відповідно до такої конституції.

Деякі способи прийняття конституцій навіть формально не тягнуть за собою легітимацію державної влади. Це конституційні акти військових режимів, конституції, що затверджувалися військовими урядами в Туреччині, Нігерії та інших країнах, конституції, прийняті з'їздами та іншими вищими органами правлячих партій (в 70-х роках в Конго, Анголі, Мозамбіку), конституції даровані монархом або метрополією.

Другий рівень так звана *статусна легітимація*, або створення конституційних органів влади і закріплення їх повноважень. Так, Конституція України 1996 року установила Верховну Раду України, як єдиний законодавчий орган держави, набув конституційної легалізації інститут Президента, який з 1991 року став певною новацією в історії незалежної України. Зміни до Конституції 8 грудня 2004 року (Закон України «Про внесення змін до Конституції України» № 2222- IV) суттєво модифікували статус і об'єм повноважень Глави держави та Кабінету Міністрів. Так Уряд держави відповідно до нової редакції Конституції набув більш реального статусу вищого органу в системі органів виконавчої влади, ставши підконтрольним та підзвітним не Президенту, а Верховній Раді України. Значно збільшувалися повноваження Верховної Ради України, яка отримала право формувати Кабінет Міністрів України. Був відновлений прокурорський нагляд за додержанням законності у сфері додержання прав і свобод громадян. Реформа Конституції 2004 р. видалася не такою ефективною, як цього очікували. Рішенням КСУ Закон України № 2222-IV «Про внесення змін до Конституції України» був визнаний неконституційним через процедурні порушення при його ухваленні, і відновлена дія Конституції України від 28 червня 1996 р.

Третій рівень легітимації державної влади – це *процедурна легітимація*, яка проявляє себе під час різноманітних способів формування органів державної влади, передбачених конституцією. Процедурна легітимація може бути заснована на виборах,

призначенні та конкурсі. Саме Конституція закріплює види та процедури виборів в Україні на всіх рівнях (депутатів Верховної Ради, Президента України, органів та посадових осіб місцевого самоврядування), процедуру призначення посадових осіб (на рівні виконавчої влади та рівні облдержадміністрацій). Доцільно відмітити, що процедурна легітиміція в Україні потребує суттєвого реформування в напрямку більшої прозорості та контрольованості.

Четвертий рівень функції легітимізації конституції найбільш складний і вимагає чітких орієнтирів для розуміння і реалізації. Це *функціональна легітиміція* державної влади, яка передбачає певні вимоги до змісту діяльності органів влади та вищих посадових осіб держави. Вона вимагає систематичної змінюваності влади та її підконтрольності громадянському суспільству

Наостанок варто зазначити, що окреслена наукова проблематика на теренах української конституційної думки структурно та детально ще не розроблялась в повному обсязі. Тому наведені вище судження та висновки не можуть бути безперечними, оскільки радше позначають актуальну й перспективну тематику теоретичних і емпіричних досліджень.

Баржак Валерій Валерійович
студент 1 курсу 3 групи
господарсько-правового факультету
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ТА ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОМУ АЛЬЯНСІ

«...Піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України... [1, с.7]» – ці слова п'ятого абзацу Преамбули Конституції України змушують нас поміркувати про те, що наша держава – це активний член міжнародного суспільства, гідний суб'єкт міжнародного права, а також країна, що прагне бути кращою з часом.

З набуттям незалежності Україна заявила про свій позаблоковий, а 5 грудня 1994 р. згідно з Будапештським меморандумом – неядерний статус. З часів президентства Леоніда Кучми, попри дружбу та співробітництво з Російською Федерацією, почалося повноцінне партнерство з Європою, США та Канадою. Інтеграцію було продовжено та посилено після Помаранчевої революції. Однією із важливих подій став саміт НАТО у 2008 р. у Бухаресті, на якому розглядався План дій для України щодо її членства в альянсі.

12 липня 2007 р. Європарламент у Страсбурзі ухвалив рішення висловити підтримку Україні в перспективі членства в Євросоюзі. Переговори щодо Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом були закінчені у грудні 2011 р., однак її остаточне підписання загальмувалося на тлі погіршення відносин України та ЄС під час президентства Віктора Януковича [2]. Європейські чиновники часто звинувачували українську владу в погіршенні громадянських прав, свободи слова, переслідуванні опозиції та порушенні інших основоположних демократичних принципів в Україні.

Євромайдан та російська агресія, що послідувала після нього, на думку багатьох, остаточно закріпили курс України на інтеграцію з ЄС та НАТО. Події 2013-2014 рр., зокрема, рішення Ради національної безпеки й оборони від 29 серпня 2014 р. [3], змусили скасувати позаблоковий статус України. У 2017 р. почав діяти безвізовий режим з Євросоюзом.

Рішучий інтеграційний крок Українська держава зробила 7 лютого 2019 р., коли Верховною Радою восьмого скликання був прийнятий закон «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)». 12 червня 2020 р. Північноатлантична рада визнала Україну партнером з розширеними можливостями [4].

10 травня 2021 р. країни-учасниці саміту Бухарестської дев'ятки засудили агресію Росії у Чорному морі і стягування російських військ до українських кордонів. Зокрема, у резолюції, яку вони ухвалили, йдеться про те, що така поведінка Росії загрожує євроатлантичній безпеці. «Агресивні дії Росії та нарощування військ в безпосередній близькості від НАТО, разом з нещодавною ескалацією в Чорному морі, на кордонах України та незаконно анексованому Криму, а також її агресивна гібридна діяльність продовжують загрожувати євроатлантичній безпеці і кидати виклик правилам міжнародного порядку», – зазначено у документі. Крім того, лідери країн Бухарестської дев'ятки підтримали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність Грузії, України та Молдови в їх міжнародно визнаних кордонах.

Так звана Бухарестська дев'ятка з'явилася ще у 2015 р. Її створили за ініціативою Румунії та Польщі. Наразі до складу Бухарестської дев'ятки входять Польща, Румунія, Литва, Латвія, Естонія, Угорщина, Словаччина, Чехія та Болгарія. У саміті також взяли участь Президент Сполучених Штатів Америки Джо Байден і Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг. 6 травня 2021 р. з візитом в Україні перебував держсекретар США Ентоні Блінкен. Він заявив, що його приїзд був певним посланням для українського народу. Зокрема, воно полягало у тому, що США підтримують незалежність України, її територіальну цілісність та суверенітет [5]. «Підтримка територіальної цілісності України має величезне значення для Європи і США», – заявив Президент Сполучених Штатів Америки Джо Байден.

Але і самій Україні ще є над чим попрацювати. «Якщо б виступали Збройні Сили, ми й Україна давно були б уже в НАТО. А ось щодо, скажімо, економіки, соціально-політичних питань – та ж корупція, вільна економіка – дуже багато параметрів, за якими ми ще не дотягуємо», – нагадав про типові українські «граблі» директор військових програм Центру Разумкова Микола Сунгуровський. Перспективи Української держави у двох альянсах передусім передбачають економічне зростання, подолання бідності, підвищення достатку, обороноздатності держави та рівня життя громадян, забезпечення миру тощо. «Немає Європи без України!» – казав колишній прем'єр-міністр Республіки Польща, экс-президент Європейської Ради Дональд Туск.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри історії держави та права України і зарубіжних країн НЮУ імені Ярослава Мудрого Шигаль Д. А.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституція України : станом на 9 березня 2021 року. Харків : Право, 2021. 76 с.

2.Європарламент виступив за надання Україні перспективи членства в ЄС. URL: <http://novynar.com.ua/politics/3172> (дата звернення: 23.12.2008).

3.Порошенко доручив Кабміну невідкладно відмовитися від позаблоковості України. URL: <https://www.unian.ua/politics/988913-poroshenko-doruchiv-kabminu-nevidkladno-vidmovitisya-vid-pozablokovosti-ukrajini.html> (дата звернення: 25.09.2014).

4.НАТО визнає Україну партнером з розширеними можливостями (Enhanced Opportunities Partner, EOP). URL: https://www.nato.int/cps/ru/natohq/news_176327.htm?selectedLocale=uk%7Ctitle= (дата звернення: 12.06.2020).

5.Країни Бухарестської дев'ятки засудили агресію РФ і підтримали Україну. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20210510-krayiny-buharestskoyi-dev-yatky-zasudyly-agresiyu-rf-i-pidtrymaly-ukrayinu/> (дата звернення: 10.05.2021).

Берченко Григорій Валерійович

кандидат юридичних наук,

доцент,

доцент кафедри

конституційного права України

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ПРАВО НАРОДУ ВИЗНАЧАТИ І ЗМІНЮВАТИ КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЛАД В КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Термін «конституційний лад» почав активно використовуватися ще під час радянської перебудови, потрапивши навіть в офіційні конституційні документи, проте його доктринальна основа була майже відсутня. Із цим фактом пов'язана певна «правонаступність» конституційного ладу щодо радянських прототипів у вигляді соціалістичного, державного, суспільного і громадського ладів. Заідеологізованість відповідної термінології, її ангажованість марксистсько-ленінською доктриною не підлягає сумнівам. У Концепції нової Конституції України (схвалена Верховною Радою Української РСР 19 червня 1991 року) розділ I пропонувався назвати «Засади конституційного ладу». Про конституційний лад йшлося також у статтях 2, 65, 98, 103, 238, 257 проекту 1992 року, винесеного 1 липня на всенародне обговорення. У всіх проектах Конституції йшлося про конституційний лад щодо права громадян на опір, яке в остаточному варіанті випало із конституційного тексту.

Врешті-решт «конституційний лад» як окрема категорія була зафіксована лише у ч. 3 ст. 5, ч. 4 ст. 17, ч. 1 ст. 37 Конституції України. І якщо положення ч. 4 ст. 17 і ч. 1 ст. 37 корелюються з конституційними проектами, то нічого схожого на чинну редакцію ч. 3 ст. 5 протягом усього «проектного» періоду не пропонувалося. Тому поява відповідного положення по суті в останній момент була досить несподіваною.

Із яким обґрунтуванням ч. 3 ст. 5 Конституції України була проголосована 21 червня 1996 року парламентом? М.Д. Сирота висловив думку, що «Комісія просить підтримати це формулювання, оскільки воно гарантує порядок у державі». Відповідне формулювання одразу було поставлене на голосування і отримало 367 голосів «за».

Авторство відповідного формулювання у чинній ч. 3 ст. 5 Конституції належало Голові Верховної Ради України О.Морозу. Досить показовою була пропозиція народного депутата І.С.Чижа. Він пропонував внести доповнення до статті 73: «Виключно всеукраїнським референдумом вирішується питання про зміну території України, а також визначення і зміну конституційного ладу». Заперечував проти цього М.Д.Сирота, а от О.Мороз, навпаки, підтримував. Проте ця пропозиція не набрала більшості голосів.

Таким чином, одразу, в момент запровадження була закладена суттєва невизначеність в тлумаченні ч. 3 ст. 5 Конституції. Одні вважали, що це положення передбачає виключно пряму демократію, інші вважали, що народ може діяти і через представників. Автор ідеї О.Мороз, судячи з його висловлювань, схилився саме до референдного розуміння ч. 3 ст. 5, а М.Д. Сирота до «представницького».

Проблематика визначення конституційного ладу виводить нас на питання ухвалення нової конституції, адже про це чинна Конституція нічого не говорить, врегульовуючи лише внесення до неї змін у своєму XIII розділі. В тексті Конституції відсутні процедурні положення щодо т.з. інституційної установчої влади, тобто не передбачений механізм реалізації права народу визначати конституційний лад, якщо під ним розуміти право приймати нову конституцію.

Конституційний Суд України (далі – КСУ) неодноразово висловлювався з цього приводу (рішення від 27 березня 2000 року N 3-рп/2000, від 5 жовтня 2005 року, від 16 квітня 2008р. № 6-рп/2008. КСУ визнав наявність у громадян на референдумі за народною ініціативою права встановлювати конституційний лад шляхом прийняття Конституції у порядку, який має бути визначений Конституцією і законами України.

Проте в Конституції такий порядок не був визначений. Більше того, навіть законопроектів про відповідні зміни тексту Конституції України щодо встановлення такої процедури не подавалося. Разом з тим відповідна спроба була зроблена на рівні закону. Окремі положення Закону «Про всеукраїнський референдум» від 06.11.2012 № 5475-VI передбачали право ухвалювати на всеукраїнському референдумі за народною ініціативою нову конституцію. Цей Закон був визнаний неконституційним за рішенням КСУ від 26 квітня 2018 року № 4-р/2018. Підставою для його неконституційності було визначено порушення процедури ухвалення самого закону. При обґрунтуванні рішення КСУ звернувся також і до норм матеріального права, проте вони стосувалися питань неконституційності норм щодо внесення змін до Конституції України. Прямої вказівки на неконституційність норми, що передбачала можливість ухвалення нової Конституції України на референдумі, текст рішення не містить.

Що стосується зміни конституційного ладу, то виникає питання щодо співвідношення ч. 3 ст. 5 із XIII розділом Конституції України. Як випливає з тексту Конституції, є чіткий порядок, а суб'єктом внесення змін є Верховна Рада України, і лише щодо I, III і XIII розділів у цій процедурі бере участь народ безпосередньо (через референдум). Як співвідноситься цей порядок із статтею 5 Конституції, яка відносить до народу не лише право визначати, а й змінювати конституційний лад (причому це право названо «виключним»)?

Ч. 3 ст. 5 Конституції України дає підстави для розгляду ще однієї «референдної» проблеми. Мова йде про ситуацію, коли при внесенні змін можна спеціально обійти народне волевиявлення на референдумі, коли зміни хоч і формально вписуються в механізм внесення змін XIII розділу (якщо це зміни не до розділів I, III, XIII), проте

сутнісно зачіпають «конституційний лад». В даному разі розуміння конституційного ладу як матеріального концепту, що передбачає певну сукупність принципів, за якими його і слід визначати, доповнюючи таким чином формальні вимоги розділу XIII, і «захищаючи» від їх неправомірної зміни поза референдумом, не було сформульовано офіційною доктриною КСУ. Та й в науці такий підхід не дістав значного поширення.

Білоус Анна Сергіївна
студентка 1 курсу, 2 групи,
Міжнародно-правового факультету
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ОБ'ЄДНАННЯ НІМЕЧЧИНИ 1871 РОКУ

Державотворення – це дуже складний процес, через який, однак, пройшли всі країни сучасного світу. У кожної країни своя неповторна й унікальна історія створення й становлення. Україна не є виключенням, хоча процеси державотворення української держави не можна назвати повністю завершеними, так як ми є досить молодою державою, яка тільки починає прокладати свій шлях та творити власну історію. Проте краще вчитися й брати до уваги помилки інших держав, аніж робити власні, тому для України дуже важливим є вивчення досвіду державотворення зарубіжних країн.

Дослідження німецької історії традиційно посідає важливе місце серед проблем всесвітньої історії. Значна увага німецькій проблематиці приділяється й у вітчизняній історичній науці. Зокрема, триває вивчення участі етнічних німців у соціально-економічному та політичному житті України. Широкий діапазон досліджень стосується проблем нової й новітньої історії Німеччини, українсько-німецьких відносин різних періодів. Водночас на науковий аналіз заслуговує досвід соціально-економічної та політичної трансформації Німеччини. [1]

До середини XIX ст., після придушення буржуазної революції 1848-1849 рр., у Пруссії, як у всій Німеччині, запанував режим політичної диктатури юнкерів-поміщиків, ліберальної буржуазії та поліцейської реакції. У другій половині XIX ст. загострилися відносини між Австрією та Пруссією щодо лідерства в Німецькому союзі. У 1853 р. Пруссія спромоглася відновити митний союз, який економічно об'єднав під її керівництвом більшість суб'єктів Німецького союзу. Цей процес прискорився призначенням у вересні 1862 р. на посаду міністра-президента Пруссії (фактично прем'єр-міністра) пруського юнкера князя Отто фон Бісмарка, монархіста і реакціонера за політичними поглядами.

Перемовини про об'єднання південних німецьких держав з Північнонімецьким союзом Бісмарк розпочав з вересня 1870 р., коли війна з Францією ще продовжувалася. Мова йшла про вступ до Союзу чотирьох держав: королівств Баварії, Вюртемберга; великих герцогств Баден, Гессен-Дармштадт. 2 вересня 1870 р. уряд Бадена звернувся до Союзу з меморандумом про вступ до нього. З боку Вюртемберга принципових заперечень не було, але й не було ентузіазму до вступу. Недостатньо бажання до об'єднання із Союзом було і у Баварії. Проте, вступивши у війну проти Франції, німецькі держави боролися за німецькі ідеї. Тактика Бісмарка полягала у використанні протиріч всередині південнонімецьких держав і окремого їх залучення до Союзу. Канцлер намагався знайти

спільну мову з лібералами півдня Німеччини, які не були проти об'єднання, але не бажали втратити незалежність, підпорядковуючись Пруссії. Особливо важливо було залучити до Союзу католицьку Баварію, яка не бажала вступу до Союзу, спираючись на історичні традиції. Без Баварії не було б об'єднаної німецької нації. В Союзі Баварія хотіла отримати місце віце-голови Союзу поряд з головою Пруссії, а також право самостійно укладати угоди. Щодо Бадена, то канцлер умовив володаря цієї держави подати офіційну заяву про вступ до Союзу. І ця акція мала право на продовження. Зі сторони Бісмарка були зроблені деякі поступки щодо Вюртемберга, Гессена, що сприяло укладанню 15 листопада 1870 р. договору з Гессеном, Баденом; 24 листопада – з Баварією; 26 листопада – Вюртембергом. Бісмарк розумів важливість та необхідність входження цих держав до Союзу. [2]

Утворення німецької держави сприяло розвитку ринкових відносин. Було завершено процес формування єдиного національного ринку, доведено до кінця промислову революцію, проведено реформи, які ліквідували низку феодальних пережитків, але не торкнулися основних інтересів поміщиків, було скасовано обмежувальні регламентації для промисловості та торгівлі.

Також у 1871 році в Німеччині була прийнята Конституція, що проголошувала : рівність усіх людей перед законом, скасування феодальної юстиції, загальне чоловіче виборче право, скасування цензури, буржуазні принципи правосуддя.

Завдяки об'єднанню, німецьким землям вдалося здобути стабільність держави, міжнародний авторитет і панування закону та порядку.

Науковий керівник : Кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії держави і права України і зарубіжних країн Лизогуб Віталій Анатолійович

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Мартинов А. Ю. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ І ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК ОБ'ЄДНАНОЇ НІМЕЧЧИНИ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук : спец. УДК 94(430) 199 / Мартинов Андрій Юрійович – НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ, 2008. – 74 с.

2. Папенко Н. ОТТО ФОН БІСМАРК ТА СТВОРЕННЯ ЄДИНОЇ НІМЕЦЬКОЇ ІМПЕРІЇ / Н. Папенко, Є. Папенко. // Етнічна історія народів Європи. – №54. – С. 1–9.

Бокатова Анна Андріївна

студентка 1 курсу, 6 групи

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ДОПУСК ЖІНОК ДО АДВОКАТУРИ У ФРАНЦІЇ

Сьогодні ми дедалі частіше спостерігаємо за феміністичним рухом і гендерною рівністю. Історія нам розказує про те, як жінки виборювали свої права. Виховувати дітей, займатись домашніми справами – це те, на що здатна жінка, вважали чоловіки, а деякі прислухаються до такої ж думки й у наш час. Проте у ХІХ ст. жінки у Франції почали боротись за юридичну діяльність, прагнули навчатись у юридичних вишах. Пропоную

розглянути історію буремного шляху допуску жінок до адвокатури, адже це дуже цінно зараз, бо завдяки тим крокам жінка посідає значне місце у нашому житті.

У Великій Французькій революції велику роль відіграли чоловіки-адвокати. Оноре Мірабо був прихильником конституційної монархії, прагнувотримати міністерську посаду щоб укріпити владу короля і стримати революційну анархію. Робесп'єр очільник революційного руху – яacobінців, розгорнув масовий терор проти «ворогів революції». Жозеф Фуше був міністром поліції в декількох урядах Франції, спершу був з жирондистами, потім перейшов до яacobінців. У Франції була досить розвинута адвокатура, проте у Російській імперії уряд до скасування кріпацтва заперечував ідею створення адвокатури за західним зразком. Микола I був впевнений, що адвокати: Мірабо, Марат Робесп'єр, загубили Францію і поки він буде царювати, адвокати у його імперії не потрібні [1, с. 347].

Як ми зауважили більшість професій належали чоловікам, адвокатура у тому ж списку. Наприклад, термін «адвокат» у французькій мові – це виключно чоловічий рід. Досить довго адвокатська діяльність асоціювалась лише з чоловіками, починаючи із зародженням правознавства: адвокатури від Стародавньої Греції та Риму [2, с. 113]. Чому жінка не могла бути адвокатом пояснювали по-різному, одна з причин яка була, що жінка «слабка стать» і нездатна займатись цією справою.

Як зазначає Аніщук Н.В. перші кроки, які почали змінювати ситуацію – це феміністичний рух й емансипація жінок, коли вони почали виборювати свої права у різних сферах життєдіяльності. Насамперед емансипація жінок – це надання жінкам рівноправності в суспільному, трудовому та сімейному житті. Рівноправність припускає право жінок на освіту, право обирати та бути обраною до державних органів влади, право на працю і рівну зарплату. У 1870 році зафіксовано, що для жінок різного походження були відчинені двері до вищих навчальних закладах, а у 1889-1890 в Парижі навчались 3 студентки на юридичному факультеті. Січень 1898 року було 871 студенток серед них 5 вивчали юриспруденцію [3, с. 268]. До перших жінок-юристів відносять: Софію Петі та Жанну Шовен. Ставлення до жінок значно змінилось, бо чоловіки вважали їх своїми конкурентами. У цей час жінки прагнули отримати однаковий статус з чоловіками, тому все робили аби досягнути мети. Потроху кількість юристок збільшується, а суперництво з чоловіками не закінчується. Сьогодні актуальний термін «жінка-юрист», але ніхто і не задумується, який шлях потрібно було пройти жінкам аби мати ту професію. Взагалі кількість жінок, які займались «чоловічою спеціальністю», була невеликою. У 1911 році статистичні дані підтверджують, що 7,5 % складало тих жінок, які відносились до представників вільної професії, але це були переважно незаміжні жінки. Лише 25 травня 1924 року перед новими парламентськими виборами, прийняли закон про жіночий бакалавріат [4, с. 14-16].

Значні зміни стались після Другої світової війни. Перший міжнародний акт, який закріпив рівність між чоловіком і жінкою є Статут ООН 1945 року «ніяких обмежень відносно прав чоловіків і жінок брати участь у будь-якій якості та на рівних умовах в її (ООН) головних і допоміжних органах», а також утвердження віри «в основні права людини, гідність та цінність людської особистості, рівноправність чоловіків і жінок, рівність прав великих і малих націй», що привело до покращення умов життя. А також у статті 2 Загальній декларації прав людини ООН 1948 року закріплено вже рівність усіх людей «Кожній людині надаються всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією,

незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, соціального чи станового походження, майнового або іншого стану». Але зміни які відбулись у світі, торкнулись звичайно й Францію. Говорячи, про цю країну не можу не згадати Цивільний кодекс Наполеона, який у 23 грудня 1985 року закріпив 223 статтю: «кожен із подружжя може займатись професійною діяльністю, яка подобається і розпоряджатись зарплатою і всіма доходами від неї» [5]. Ми можемо бачити, що жінки могли на цей час обирати самостійно професійну діяльність, зокрема і юриспруденцію.

Отже, проаналізувавши історію як жінки у Франції боролись за свої права можу дійти до висновку. Я погоджуюсь, що фемінізація й емансипація жінок значно вплинула на їхню долю. Ми бачимо, який шлях довелося їм зробити, але це вартувало, бо завдяки тим жінкам у більшості країн дівчата можуть здобувати знання, отримувати вищу освіту, займатись тією професійною діяльністю яка їм подобається. Безумовно жінка займає важливе місце у цьому житті, і не лише у ролі матері, а й у професійній, науковій діяльності. Хочу додати, що Франція одна зі зразкових країн, бо вона справді намагається зрівняти права жінок і чоловіків.

Науковий керівник: Скуратович І.М., к.ю.н., доцент кафедри історії держави і права України і зарубіжних країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1.Скуратович І.М. Значення підготовчого етапу у прийнятті судової реформи 1864 р. / І.М. Скуратович // Форум права. – 2014. - № 3. – С. 346-351

2.Аніщук Н.В. Жінки в адвокатурі Франції: історичний екскурс / Н.В. Аніщук // Наукові праці Національного університету Одеська юридична академія. – 2015. - № 15. – С. 112-118

3. Мижуев П. Женский вопрос и женское движение / П. Мижуев // Мужские ответы на женский вопрос в России (вторая половина XIX - первая треть XX в.в.): в 2 т. / отв. ред. и составитель В. Успенская. - Тверь: Феминист Пресс, 2005. - Том. 2. - 2005. - С. 243-294

4.Королева Т.В. Женское либеральное движение и государственная политика в области женского образования во Франции в XIX – начале XX века / Т.В. Королева. - Иваново, 2007. – 205 с.

5.Крашенинникова Н. Гражданский кодекс. [Електронний ресурс]. - https://www.gumer.info/bibliotek/Buks/Pravo/krash_hrest/16.php

*Бондаренко Софія Олександрівна
Студентка 1 курсу, 2 групи
Міжнародно-правового факультету,
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

УТВОРЕННЯ ХОЛОДНОЯРСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

У даній роботі досліджується Холодний Яр у XX столітті, а саме: Холодний Яр як державне утворення.

Урочище Холодний Яр – місце унікальне. Саме тут зароджувались повстанські рухи козацької доби, тут відбувалися Коліївщина, Холодноярська республіка,

партизанський рух II світової війни. Тут знаходиться понад 150 унікальних археологічних і історичних об'єктів. Саме тут в останні роки навесні збираються тисячі людей, щоб вшанувати подвиг кількох тисяч холодноярців, які чинили успішний спротив арміям Денікіна і більшовикам. Це місце супротиву, волевиявлення та центр українського повстанського руху у XX столітті. Дана тема, з роками набуває все більшої значущості завдяки значним здобуткам українського народу у різні періоди, роки і століття, що і зумовило актуальність теми дослідження.

Метою даної роботи є дослідження умов виникнення Холодноярської республіки, а також аналіз причин створення та структури державного утворення.

Найкраще просліджується устрій Холодного Яру у працях Романа Романа Ковалю та Юрія Горсіла-Горського.

При розгляді історії холодноярських повстанців у вигляді помітної складової процесів Української революції 1917–1920-х рр. було виокремлено декілька чинників, які представляли найкращі умови для виникнення такого державного утворення. Історичними передумовами появи в Холодному Яру центру повстанського руху були природні, а також історичні чинники. Розмаїття лісів та ярів завжди допомагали місцевому населенню чинити супротив небажаним гостям. Саме Чигиринщина стала одним з центрів козацтва, на територію Черкащини за Куруківською угодою 1625 р. вперше було поширено козацькі вольності та створено козацькі полки. Під час Української революції XVII ст. Чигирин та Суботів стали відповідно столицею та резиденцією Гетьманщини. У вісімнадцятому столітті тут вирували події Паліївщини, а згодом «сповита обставинами часу» виникла Коліївщина.

Холодний Яр складався з двадцяти сіл та дванадцяти хуторів. Він розташовувався на правому березі Дніпра, де знаходиться декілька ярів. Таку назву держава отримала через те, що Холодний був найбільшим серед них.

Центром спротиву антиукраїнським та ворожим до селянства силам стало село Мельники. Саме цей населений пункт був неофіційною столицею «Холодноярської республіки», а штаб знаходився у Мотронинському монастирі. Саме у Мельниках утворився перший загін самооборони. Олекса та Василь, які до цього були вчителями, стали першими отаманами організації, очоливши державу. Мельники відрядили чи не найбільше добровольців для куреня та «Полку Гайдамаків Холодного Яру» – військової частини Холодноярської організації. Упродовж 1917–1922 рр. холодноярці настільки запекло та організовано боронили свій край під державним прапором, що здобували славу не лише серед однодумців, а й серед ворогів. Це переконливо доводять джерела, які створювали червоноармійці та білогвардійці.

За формою правління держава була республікою. До «Холодноярської держави» входили села і хутори, розташовані безпосередньо на території Холодноярського лісового масиву, а саме: Суботів, Лубенці, Чмирівка, Флярківка, Рублівка, Медведівка, Полуднівка, Зам'ятниця, Деменці, Куликівка, Жаботин, Завадівка, Залевки, самі Мельники та інші. Майже усі вони підпорядковувалися Холодноярській Республіці.

Вплив Холодного Яру не обмежувався лише Черкащиною. Владу республіки визнавали й села та міста, що знаходились вгору по Дніпру до Черкас: Рацеве, Тіньки, Боровиця, Топилівка, Сагунівка, Худяки, Бужин, Леськи та інші), чигиринські села, що розкинулися на берегах Тясмину.

В часи Радянського Союзу історія цього утворення і його діячів замовчувалась або подавалася викривлено, через те, що, на думку багатьох дослідників, могла спричинити зростання небажаних з точки зору представників влади настроїв у суспільстві.

У висновку я хочу зазначити, що у повстанському русі України особливе місце посідає Холодноярщина – історико-географічний регіон, жителі якого, продовжуючи історичні традиції свого краю, у роки революції 1917–1921 рр. активно виступили на захист своїх життєвих інтересів та підтримки української державності. Холодний Яр став центром об'єднання досить великої кількості сіл та навіть деяких міст у боротьбі за власне майбутнє. Держава була сформована на території УНР саме як знак супротиву зі сторони України проти білої та червоної армії.

Науковий керівник: кандидат наук, доцент кафедри історії держави і права України і зарубіжних країн, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого –Лизогуб. В. А

*Бурлаков Антон Валерійович,
Студент 1 курсу, 6 групи
Міжнародно-правового факультету
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,*

ВНЕСОК УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ В ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНИ

Багато років території і народ України знаходилися в складі різних імперій. Це безпосередньо впливало на розвиток і стан українського народу, з чого формувалися наші власні погляди на державність України. Після такого великого потрясіння як Перша світова війна відбувся розпад великої Російської імперії, що дало надії на створення України як єдиної держави.

У 1917 р. внаслідок ослаблення Російської імперії Першою світовою війною і лютневої революції розпочинається новий етап для України у якому вона бореться за свою державність. На території Наддніпрянської України, в якій була відсутня національна єдність серед народу і інтелігенції виникає важка ситуація з претендентами на владу. 2 березня у Петрограді було створено Тимчасовий уряд, який виступав у ролі правонаступника Російської імперії що прагнув зберегти контроль над усіма територіями колишньої імперії. Саме тому Тимчасовий уряд передає виконавчу владу до рук губернських і повітових комітетів які очолювали комісари. В цей же час активно виникають Ради робітничих і солдатських депутатів, у яких головна роль була в есерів, меншовиків та більшовиків. Представники української інтелігенції 7 березня 1917 р. утворюють Українську Центральну Раду, яка стане носієм ідеї українського національного відродження.

Основу Української Центральної Ради склали члени головних українських партій таких як ТУП (Товариство Українських Поступовців), РУП (Революційна Українська Партія) та інших. На початку своєї діяльності роль УЦР полягала у здійсненні влади у Києві. УЦР закликала до визнання прав та свобод українців від Тимчасового уряду з заявами про автономію у складі нової Федерації. Голова УЦР М. Грушевський вбачав у об'єднанні кількох національних держав в одній федеративній ту саму форму вільного

існування Української держави, яка мала призвести до майбутньої незалежності. Вже в квітні 1917 УЦР скликає Український національний конгрес, делегати якого виступають за широку національно-територіальну автономію. Нерішучість Тимчасового уряду погодитися з вимогами діячів УЦР призводить до прийняття I Універсалу, що проголошує автономію України та широкі повноваження УЦР як державного органу влади. Відтепер Тимчасовому уряду потрібно рахуватися з діями УЦР, Рада стає дійсним урядом який визнають на всій території Наддніпрянської України. Створюється уряд – Генеральний Секретаріат на чолі з В.Винниченком. Приїзд міністрів Тимчасового уряду в Україну задля погодження спільних дій з УЦР зумовлює прийняття II Універсалу, за умовами якого державний стан України як автономії не чітко визначений до Установчих зборів, що лише погіршило відносини між УЦР та Тимчасовим урядом та зробило невизначеним долю України. У жовтні 1917 здійснюється Жовтнева революція, в ході якої Тимчасовий уряд було повалено, а до влади прийшли більшовики на чолі з В. Леніном. Керівництво України в тяжких умовах і в стані можливої загрози з боку радянської Росії приймають III Універсал, який проголошує створення Української Народної Республіки не відділяючись від Росії, але визначає Україну як майже самостійний суб'єкт. Також цей універсал встановлював багато соціально-економічних прав і свобод, що мало підтримку з боку народу. Звісно це не сподобалося більшовикам, вони починають наступ на Україну і оголошують владу Рад в Україні. Як протидія цьому, УЦР приймає IV Універсал, який проголошує Україну незалежною державою, що самостійно обирає свій шлях.

У подальшому, в Україні почнеться багаторічна громадянська війна, внаслідок якої загине багато людей з усіх боків, влада буде змінюватися з великою частотою, країну буде гойдати аж до 1921 р., коли влада більшовиків закріпиться майже на усе XX ст. УЦР стала саме тим осередком української національної ідеї, яка втілилася у найнеобхідніший час. УЦР втілила багаторічну мету Українців – збудувати самостійну незалежну державу, хоч зі своїми вадами, хоч і ненадовго, але це яскравий приклад побудови держави в майже неможливих умовах. Можна по-різному оцінювати дії УЦР та її членів, членів уряду та громадських діячів цього часу, але не можна не зауважити досягнення в прийнятті важливих соціальних та економічних прав і свобод людини, побудову здебільшого самостійних органів влади. УЦР вдалося зробити майже неможливе за багато років – створення самостійної держави що є найяскравішим показником державотворення України.

Власенко Сергій Іванович

кандидат юридичних наук,

доцент,

доцент кафедри

історії держави і права України і зарубіжних країн

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

НАЦІОНАЛЬНІ КОНСТИТУЦІЇ – КРОК ДО ПОЛІТИЧНОГО ПОРЯДКУ

Всі суспільства, що стають на шлях побудови незалежної держави, традиційно вважають, що з прийняттям основного закону (конституції) всі проблеми, пов'язані з взаємовідносинами громадянина і суспільства, суспільства і держави вирішаться протягом

короткого часу, тому що миттєво з'явиться розгалужена правова система, дієві органи влади, головним завданням яких повинен стати захист прав і свобод людини. Але історія довела, що досягнення таких результатів інколи розтягується на віка тому, що на процес появи досконалих політичних інститутів суттєвий вплив здійснюють суспільні інтереси та інтереси різних об'єднань.

На момент виходу України в 1991 р. з-під політичної опіки Москви українське суспільство, як і керманічі республіки, не мало досвіду побудови таких державно-правових форм, які б дозволили в короткий час модернізувати або розбудувати не тільки публічну владу, а й громадянське суспільство. «Всенародний характер» обговорення Конституції України 1978 р. був фікцією, хоча керівництво республіки всіх рівнів відзвітувало про проведення 280 тисяч зібрань різних рівнів і в них прийняли участь майже тридцять мільйонів українців (1. с. 235). На той момент більшість громадян Радянського Союзу навіть не мали уявлення про те, як можуть функціонувати органи влади, судова система і інші правоохоронні органи без «керівної і направляючої сили», що таке принцип розподілу влади, як відстоювати перед державою права і законні інтереси особи, що таке соціальна і правова держава.

В той же час світова спільнота вже мала багатовіковий досвід розбудови держави, де влада створювалася і модернізувалася для реалізації і захисту природних прав людини, де народ визнавався верховним носієм влади, де існувала юридична рівність всіх членів суспільства і де воно, це суспільство, самостійно визначалося з організацією державного устрою.

Поява перших документів конституційної спрямованості припала на часи середньовіччя, але в якості основних політико-правових документів конституції затвердилися під час оформлення буржуазного ладу. В де-яких країнах політичні перетворення почалися з затвердження законів, що отримали назву Декларацій. Так, в майбутніх Сполучених Штатах 4 липня 1776 р. Континентальний конгрес затвердив Декларацію незалежності. Одноставне схвалення її змісту всіма присутніми свідчило про єдність поглядів всіх колоністів на проблему боротьби за незалежність від метрополії.

Головною тезою цього документу можна вважати затвердження права народу на повалення уряду, що стримує або перешкоджає втіленню невід'ємних природних права на життя, свободу та прагнення до щастя. Цим як раз і обґрунтовувалася потреба зі зброєю в руках вибороти свободу.

Установчі збори Франції в 1789 р. висловилися за необхідність демократизувати систему влади через її поділ на законодавчу, виконавчу і судову. Така пропозиція містилася в Декларації прав людини і громадянина. Її основні положення знайшли відображення вже в Конституції 1791 р., а громадяни тринадцяти американських колоній побачили свій Основний закон тільки через одинадцять років після проголошення Декларації. Це було зумовлене тим, що початкова єдність представників колоній в Континентальному конгресі відносно збройного протистояння з метрополією і пошуку союзників, від яких би можна було отримати фінансову допомогу, в подальшому переросла в бурхливі дискусії з питань розбудови незалежної держави.

Батькам-засновникам знадобилося пройти декілька етапів на шляху створення єдиної і централізованої держави. Перший був завершений в 1781 р. створенням «Ліги дружби» (2 ст. 61). Це стало результатом подолання різних поглядів в американському

суспільстві по проблемам рабства, федералізації та шляхів розвитку капіталізму. Однозначно, що таку «єдність» забезпечив спільний зовнішній ворог – метрополія.

Здобуття незалежності в 1783 р. відкрило нову сторінку внутрішнього протистояння. Економічна і політична ситуація погіршилася в зв'язку з тим, що війна за незалежність велася в борг, сплата якого викликала незадоволення у керівників незалежних колоній. Під час війни плантатори півдня втратили декілька тисяч темношкірих рабів, що втекли до Канади. Представники півдня вимагали першочергового відшкодування своїх проблем и лише потім виконувати зовнішні зобов'язання. Згідно Паризького договору нове керівництво колоніями взяло на себе обов'язок повернути лоялістам вартість або ж конфісковане майно. Цю вимогу приватних англійців-кредиторів керівництво штатів також відмовлялося виконувати. (2 .С.83-84).

Батьки-засновники зрозуміли, що проблеми можна вирішити за рахунок побудови країни з сильним центром і подолавши провінційні інтереси керівників штатів. Тільки так можна було зберегти незалежність. Не зважаючи на те, що у розробників Конституції США 1787 р. не було зразка Основного закону Англії, спираючись лише на теоретичні уявлення про демократичну державу, укладачі Основного закону впоралися з завданням і розробили текст конституції, який виявився настільки компромісним, що в нього за більш ніж двісті років внесено тільки 27 поправок.

Ми вже відмічали, що між Декларацією першого етапу Французької революції і Конституцією пройшло трохи більше двох років, але революція була і стрімкою і непередбачуваною, тому вже в 1793 р. Франція отримала новий Основний закон, який через рік навіть ніхто і не згадував. Директорія, що замінила якобинців, легалізувала більшість політичних течій і дозволила повернутися в країну частині емігрантів і тим самим затягнула мотузку на шії Конституції 1795 р. Відносний спокій в країні настав в часи Наполеона I, який на десятиліття ліквідував всі складові політичної демократії, що започаткувала революція. Політична нестабільність першої половини ХІХ ст. завершилася Конституцією, що оформила майже на двадцять років нову імперію.

Конституційне оформлення Третьої республіки знову ж таки відбулося лише на п'ятий рік її існування, а остаточне визначення з недоторканністю республіканської форми правління відбулося лише в середині 80-х р. ХІХ ст. Закон 1884 р. завершив тривалу боротьбу між прибічниками монархії і ліберальними демократами.

Ми бачимо різницю в шляхах розвитку конституціоналізму і модернізації політичної системи. Американська революція, як стверджує Самюел Гантінгтон, не була соціальною, а вилася в війну за незалежність, під час якої американцям не потрібно було виборювати рівність (3. С. 133-134). В свою чергу французам знадобилося майже сто років для того, щоб зламати застарілу соціальну систему. Не зважаючи на відмінність, ці країни мають дещо спільне – в них не було гострої боротьби між різними соціальними групами за власність.

Американці на розробку Конституції 1787 р. витратили декілька місяців, а французи окремі екземпляри розробляли і вводили в дію протягом тижнів, але їх за століття змінилося майже десяток. Українське суспільство, в якійсь мірі, повторює історичний шлях французів. Свою Конституцію ми побачили лише на п'ятому році незалежності. Це був наслідок того протистояння, що розгорілося навколо тексту Конституції між прибічниками національних інтересів і пострадянськими партійно-

адміністративними кланами. Всього було розроблено сім варіантів Основного закону (4. С. 527). Остатній затвердили в ніч з 27 на 28 червня 1996 р.

Не зв'язавши на таку запеклу і тривалу боротьбу навколо змісту Основного закону, він, як стверджував відомий український конституціоналіст Тодика Ю.М., базувався на загальноєвропейській ліберально- демократичній доктрині (5. С. 145). Теоретично – це так. Але 25-ти літній термін користування Конституцією довів, що більшість її положень носить суто декларативний характер, а парламентська республіка в умовах багатопартійності не може забезпечити стабільний соціально-економічний розвиток країни.

Між конституційною моделлю правової і соціальної держави, що має назву Україна, і сучасною реальністю пролягла велика прірва (5. С.80). Це стало наслідком того, як нам здається, що Конституція дозволила лише державним установам і посадовцям від імені українського народу реалізовувати права власника, а ним, власником, як проголошено в Декларації про державний суверенітет України і в 13 статті Конституції, вважаються українці.(6. С. 685,737.). Укладачі Конституції мабуть погано знали українські приказки, що і призвело до того, що в 2021 р. більше 50% відсотків українців опинилися за межею бідності. Присутність в парламенті дозволяє партіям контролювати національне багатство, а міжпартійне протистояння не залишає часу сучасній партійно-державній еліті на те, щоб звертати увагу на проблеми звичайних українців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Станіслав Кульчицький. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі. Книга 3. Київ. ТЕМП ПОРА. 2013. 386 с.
2. Э.А. Иванян. История США. Москва. 2006.571 с.
3. Самюел Гантігтон. Політичний порядок у мінливих суспільствах. «Наш формат». Київ.2020.441 с.
4. В.В. Петровський, Л.О. Радченко, В.І. Семененко. Історія України. Неупереджений погляд. Факти. Міфи. Коментарі. Х.: ВД «ШКОЛА». 2007. 592 с.
5. Ю.Н. Тодика. Конституция Украины: проблемы теории и практики. Харьков «Факт». 2000. 607 с.
6. Хрестоматія з історії держави і права України. У 2-х томах. Том 2. Лютий 1917-1996 р. За редакцією члена- кореспондента А академії правових наук України В.Д. Гончаренка. Київ « Ін Юре». 1997. 799 с.

Гергуленко Тетяна Сергіївна

студентка 1 курсу 9 групи

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕНІЙНИХ ВІДНОСИН У ШЛЮБІ ЧОЛОВІКА ТА ЖІНКИ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ЗА АВСТРІЙСЬКИМ ЦИВІЛЬНИМ УЛОЖЕННЯМ 1811 РОКУ

Ф. Тронше казав: «Шлюб є найсвятішим із обов'язків, адже він веде до соціальної гармонії, формує окремі родини, із яких складається велика родина – Держава... Він є

зберігачем звичаїв...». Вислів, який, на нашу думку, є актуальним у будь-яку епоху, надає нам дедалі більше підстав для аналізу шлюбно-сімейних відносин на західноукраїнських землях за Австрійським цивільним уложенням. Історично зумовлено, що під час кожної кодифікаційної роботи велику увагу приділяється саме правовому регулюванню шлюбів, яке можна визначити, аналізуючи нормативні приписи новостворених документів. Цивільний кодекс Австрії 1811 року представляє вагомий інтерес для розуміння статусу чоловіка й жінки в тодішньому суспільстві та є особливо актуальним через поширення його дії на західноукраїнські землі, які внаслідок історичних подій опинилися під юрисдикцією Австрії.

На нашу думку, найбільш ґрунтовно можна визначити та охарактеризувати засади правового регулювання шлюбів, спираючись на першу частину кодексу, яка зафіксувала особисті права, приділяючи значну увагу шлюбно-сімейним відносинам.

Австрійське законодавство, як і відомий на всю Європу Кодекс Наполеона, визначало чоловіка головою сім'ї, якому належить право вести господарство (ст. 91). Він мав право вимагати від дружини слідувати за ним при зміні постійного місця проживання, допомагати йому у веденні господарства і набутті засобів для його потреб (ст.92). Внаслідок цього права жінки розглядалися суспільством як другорядні, підпорядковані потребам родини. Не є дивним факт, що ці положення знаходили повну підтримку в суспільстві завдяки абсолютно анемічним нормам звичаєвого права, яке покладало на чоловіка відповідальність за всі відносини, що стосувалися родини.

На сторожі цих порядків стояла і сама західноукраїнська громада. На Гуцульщині вважали, що газда є паном всього в родині, а жінка має безумовно слухати його та віддавати йому належну честь. Виявлення честі проявлялося в навіть в тому, що коли подружжя йшло пішки вулицею, то жінка мала йти на декілька кроків позаду.

Проте в даному кодексі існує ряд причин, які звільняють жінку від обов'язку слідувати за чоловіком під час зміни місця проживання. Серед таких причин є наступні: якщо чоловік незаконно залишає батьківщину, засуджений до позбавлення волі або вступив на військову службу. Також досить цінним, на нашу точку зору, було положення, за яким на подружжя покладалися спільні обов'язки стосовно виховання дітей. Відтак і батько, і матір повинні були піклуватися про їхнє життя та здоров'я, забезпечувати їх матеріальне утримання, розвивати їх духовні та фізичні сили і, навчаючи релігії та знанням, закласти основу для їх майбутнього благополуччя. Однак у Главі III «Про взаємні права батьків і дітей» визначено, що підставою взаємних прав та обов'язків батьків і дітей є народження дітей у шлюбі (ст. 137).

Досить цікавим було положення, яке визначало, з ким із батьків залишатимуться жити діти в разі розлучення. Відповідно до ст. 142, у разі розлучення подружжя діти чоловічої статі до досягнення чотирьох років, а діти жіночої статі до досягнення семи років повинні залишатися з матір'ю, а подальше їх місце проживання вирішує суд. Це положення надає нам підстави вважати, що все ж таки матір домінувала у вихованні дітей.

Особливу увагу Кодекс приділяв правам жінки, яка вступала у шлюб. У статті 94 кодекс зазначає підстави недійсності шлюбу – порушення обставин, зазначених у ряді статей Австрійського цивільного уложення. Вагомою є підстава відсутності дійсної згоди у зв'язку із погрозами щодо особи та її страху (ст. 55). На нашу думку, це положення унеможливило укладання жінкою шлюбу без її бажання.

Після вступу жінки у шлюб отримувала прізвище чоловіка, здобувала право користуватися правами його стану, не втрачаючи їх під час вдовства (ст. 92). Також значний інтерес представляє ст. 91, у якій зафіксовано право жінки на гідне утримання з боку чоловіка. Водночас, важливе значення у народній юридичній традиції мало дорадче право жінки, яке полягало в тому, що без згоди дружини господар не мав право відчужувати майно. Це впливало з майнового статусу дружини на момент укладання шлюбу та довічного права власності на свій посаг.

Цікавим є той факт, що австрійське законодавство визнавало чоловіка верховним розпорядником приданого лише на період шлюбу, проте після смерті голови родини майно поверталось у повну власність жінки або її спадкоємців. Нерухомість же перебувала у власності дружини, а чоловік міг лише користуватися ним або ж компенсувати його вартість.

Згідно з Цивільним кодексом Австрії подружжя мало право укласти спадкову угоду, за якою могли заповідати взаємно або одна іншій спільне нажите майно (ст.1249). Таким чином, можна дійти висновку, що правовий статус чоловіка і жінки у шлюбі на західноукраїнських землях регулювався Австрійським цивільним кодексом та нормами звичаєвого права в певній мірі. Проаналізувавши положення результату кодифікаційної роботи, ще раз запевняємось, що жінка та чоловік не були рівними у шлюбі. І це не дивно, бо загалом шлюбно-сімейне право залишалось найконсервативнішим на той час, тож потребувало реформування, яке постало на порядку денному в Австро-Угорщині в кінці 19 ст.

Науковий керівник: Скуратович І. М., к. ю. н., доцент кафедри історії держави і права України і зарубіжних країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

- 1.Общее гражданское уложение Австрийской империи 1811 г./ пер. Г. Верболовский. – СПб.: Типография правительствующаго сената, 1884. – VII, 421,118,III с.
- 2.Бойко І.Й. Велика українська юридична енциклопедія. – у 20 т./ За ред. В.Я.Тація.- Т.1 . – Х.: Право, 2016.- 848с.
- 3.Душак В. Юридично-правове становище жінок на західноукраїнських землях у ХІХ – на початку ХХ ст. / В. Душак // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. - 2013. - Т. 2. - С. 315-324. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pssiae_2013_2_29.
- 4.Ватрас В. Зміст та види джерел сімейного права, що діяло на українських землях, які входили до складу Австро-Угорської імперії [Текст] / Володимир Ватрас // Актуальні проблеми правознавства. – 2019. – Вип. 3. – С. 91-96.

Дахова Ірина Іванівна
Кандидат юридичних наук,
доцентка
доцентка кафедри
конституційного права України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Особливе місце Конституції в національній правовій системі обумовлюється її юридичним властивостями, що вирізняють її серед інших правових актів держави. Так, Конституція України є актом установчої влади, що належить народу, шляхом прийняття Конституції Український народ встановлює конституційний лад в державі. Верховенство Конституції означає, що нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Ці та інші властивості Конституції обумовлюють необхідність забезпечення її стабільності. По-перше, конституційний лад, закріплений у Конституції, має бути убезпечений від частих змін, до того ж слід враховувати, що, згідно з юридичною позицією Конституційного Суду України, висловленою в Рішенні від 5.10.2005 р. (справа про здійснення влади народом), тільки народ має право безпосередньо шляхом всеукраїнського референдуму визначати конституційний лад в Україні, який закріплюється Конституцією України, а також змінювати конституційний лад внесенням змін до Основного Закону в порядку, встановленому його розділом XIII. По-друге, зміна конституційних норм тягне за собою необхідність приведення у відповідність до її положень норм поточного законодавства, відповідно, наслідком частоті зміни Конституції стає виникнення колізій в законодавстві.

Світова практика конституціоналізму виробила певні способи забезпечення стабільності Конституції, серед яких слід виділити особливий порядок прийняття Конституції; ускладнену процедуру зміни Основного Закону, найбільш складний порядок зміни основних принципів Конституції; тлумачення конституційних норм.

Відомо, що процедура ухвалення Конституції України нормативно не врегульована, однак з аналізу позиції Конституційного Суду України, висловленої ним у рішенні від 16.04.2008 р. (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі), можна зробити висновок про те, що ухвалення нової Конституції України, має проводитись в особливому порядку. Так, Конституційний Суд зазначив, що процес прийняття нової Конституції України (нової редакції) може бути започаткований лише після з'ясування волі Українського народу щодо необхідності прийняття нової Конституції України.

Що стосується внесення змін до Основного Закону України, то Конституція містить у своєму тексті певні запобіжники від частоті зміни її положень у вигляді складної процедури зміни Основного Закону України. При цьому розділи I, III, XIII Конституції взагалі не можуть бути змінені без проведення всеукраїнського референдуму. Так, Розділ I присвячений засадам конституційного ладу України, і, як вже згадувалось, лише Український народ наділений правом змінювати конституційний лад шляхом внесення змін до Конституції. Як зазначив орган конституційної юрисдикції, Конституція України забороняє узурпацію належного виключно народові права визначати і змінювати

конституційний лад в Україні державою, її органами або посадовими особами. Узурпація означає, зокрема, привласнення переліченими суб'єктами права, яке передусім належить народові, вносити зміни до Конституції у спосіб, який порушує порядок, визначений розділом XIII Основного Закону, в тому числі усунення народу від реалізації його права визначати і змінювати конституційний лад в Україні. При цьому Розділ XIII, що регламентує процедуру внесення змін до Основного Закону України, як бачимо, також захищений від частотої його зміни, що можна вважати певною гарантією стабільності Конституції.

Що стосується практики конституційного реформування в Україні, то слід зазначити, що не всі зміни до Конституції України відбувались у спосіб, передбачений Конституцією. Так, 21.02.2014 р. Верховна Рада ухвалила Закон «Про відновлення дії окремих положень Конституції України», яким фактично змінила Основний Закон, повернувши його до редакції 2004 року. Погоджуємось із думкою дослідників, які вважають, що за ситуації, в якій відбулась вказана зміна Конституції України, відновлення дії окремих положень Конституції України можна розцінювати як дію верховенства права (всупереч верховенству конституції), яка, виходячи з доктрини конституціоналізму, є можливою як результат боротьби з узурпацією, опору політичної нації свавільній владі та може застосовуватися до відновлення конституційної системи правління, заснованій на волі політичної більшості (народу). Проте подібні дії не можуть бути багаторазовими та постійними [1, с. 57].

Говорячи про необхідність забезпечення стабільності Конституції, не слід мати на увазі її повну, абсолютну незмінюваність. Важливо, щоб з розвитком суспільних відносин конституція не перетворювалась на фікцію, органічна конституція має бути реальною, тобто відповідати суспільним відносинам, що склались у державі. Еволюція суспільних відносин може призвести до ситуації, коли конституція формальна не відповідає фактичній конституції. Способом, що дозволяє пристосувати основний закон до нових суспільних відносин, не змінюючи при цьому конституційного тексту, є динамічне тлумачення, шляхом здійснення якого конституційна норма інтерпретується у по-новому, виходячи із існуючих реалій. Таким чином, «дух» Конституції змінюється, залишаючи при цьому незмінною «букву» Основного Закону, тобто не змінюючи його тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бориславська О. Верховенство конституції чи верховенство права: деякі питання відновлення дії окремих положень Конституції України // Вісник Конституційного Суду України. 2015. №6. С. 48-57.

Демиденко Анастасія Леонідівна
аспірантка кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ НПО: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Після проголошення незалежності України довелось кардинально відступити від попередньої політики державного управління, та обрати курс на становлення правової,

демократичної держави, необхідною умовою якої є існування громадянського суспільства, а діяльність його інститутів має забезпечуватись на конституційному рівні. Необхідно зауважити, що однією із основних вимог демократичної держави беззаперечно є чітке та неухильне дотримання гарантованих не лише Конституцією України, а й міжнародними договорами прав і свобод людини і громадянина. Слід підкреслити, що в перехідні часи, на початку становлення незалежної України громадяни України на жаль не мали достатньої правової освіти та не мали повної можливості щодо захисту своїх прав і свобод через наявні інститути, такі як наприклад суди. Саме в цей час для України важливу роль принесли неурядові правозахисні організації.

Насправді, НПО виникли задовго до появи незалежної України. З кінця 1980-х років НПО взяли на себе набагато більшу роль у розвитку, ніж раніше. Вперше НПО були виявлені, а потім відзначені міжнародною спільнотою донорів як нові шляхи вирішення давніх проблем розвитку, що характеризуються неефективним урядом щодо державної допомоги та неефективними проектами розвитку. Як частину політики структурної перебудови, НПО також стали розглядати як економічно ефективну альтернативу наданню послуг у державному секторі. В епоху після «холодної війни» міжнародне донорське співтовариство почало виступати за нову політичну програму «належного врядування», яка дала зрозуміти, що результати розвитку виходять із збалансованих відносин між урядом, ринком та третім сектором. У рамках цієї парадигми НУО також стали зароджуватися як частина зароджуваного на той час «громадянського суспільства». Особлива увага, що приділялася НУО в той час, привела до великих обсягів ресурсів допомоги, зусиль з розбудови спроможності НУО розширити свою роботу та в кінцевому підсумку до важливих змін у загальносвітовому мисленні та практиці, включаючи нові ідеї щодо участі, розширення можливостей, гендеру та низки підходів, спрямованих на зменшення бідності, зосереджених на людях. Наприклад, Цернеа М. стверджував, що НУО втілюють в собі філософію, яка визнає центральне місце в політиці розвитку людей, і що це разом з деякими іншими факторами надає їм порівняльних переваг над державним управлінням [1].

Але повернемося до України. Світові глобалізаційні процеси створюють умови для активного формування міжнародних партнерських відносин між державами. З моменту набуття незалежності Україна декілька разів змінювала напрям розвитку міжнародних зв'язків, і в результаті сформувалася багатовекторна зовнішня політика. Основним стратегічним партнером було визначено Європейський Союз.

З урахуванням потреби у визначенні правових механізмів інтеграції, а також впливу європейського права на процеси, що відбуваються в Україні, найважливішою з точки зору правового забезпечення інтеграційного процесу є ст. 51 Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами. Вона визначає, що важливою умовою для зміцнення економічних зв'язків між Україною та Співтовариством є зближення існуючого і майбутнього законодавства України з законодавством Співтовариства. Україна має вживати заходів для забезпечення того, щоб її законодавство поступово було приведено у відповідність до законодавства ЄС [2].

Одним з важливих інститутів громадянського суспільства ЄС є неурядові організації (НО), статус яких визначений Рекомендацією Ради Європи CM/Rec (2007) 14 щодо правового статусу неурядових організацій в Європі та Фундаментальними принципами щодо статусу неурядових організацій в Європі. Поступове приведення

вітчизняного законодавству в цій сфері до європейських стандартів є частиною виконання плану євроінтеграції нашої держави.

Підтвердженням послідовності дій нашої держави у напрямку євроінтеграції є активне сприяння органів державної влади розвитку інститутів громадянського суспільства. Так, у 2012 році було прийнято Закон України «Про громадські об'єднання» – основний закон, що визначатиме правовий статус громадських організацій та громадських спілок [3], а також Закон України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності»[4]. Проте, чинне вітчизняне законодавство, пройшовши значний шлях від спроб врегулювання хаотичних проявів громадських ініціатив 90-х років ХХІ століття до розгалуженої системи об'єднань громадян сьогодення, виконання вимог Європейського суду [5] та прогресивного нового вітчизняного законодавства у вигляді Закону України «Про громадські об'єднання», все ж не зробило останній крок у напрямку інтеграції до європейського законодавства, що регулює діяльність НО, чітко не визначивши їх правовий статус.

На сьогодні, неурядові правозахисні організації як елемент громадянського суспільства є незмінні у конституційно-правовій системі України, адже вони є одними із основних гарантів дотримання не лише конституційних прав і свобод громадян. З моменту появи НПО в Україні та до сьогодні ми можемо простежити дійсний прогрес конституційно-правового статусу цих організацій, адже на сьогодні, як ми визначили, є чинними спеціальні законодавчі акти. Однак розвиток НПО в конституційно-правовому просторі не є завершеним й на сьогодні.

Науковий керівник: к. ю. н, доцент кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Слінько Т.М.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1.Cernea, M. M. (1988). Non-governmental organizations and local development, world bank discussion papers. Washington, DC: World Bank.

2.Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами. Вона визначає, що важливою умовою для зміцнення економічних зв'язків між Україною та Співтовариством. Електронний ресурс. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text(дата звернення 23.05.2021)

3.Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.20212 р. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>(дата звернення 23.05.2021)

4.Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України від 22.06.20212 р. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5026-17#Text>(дата звернення 23.05.2021)

5.Грицай І.О. Неурядові правозахисні організації^ конспект лекцій. Дніпро, 05.07.2016. Електронний ресурс. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/0920/20.1.pdf>(дата звернення 23.05.2021)

Дубина Олена Володимирівна
Студентка 1 курсу, 2 групи
Міжнародно-правового факультету
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

СТВОРЕННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

В час коли Українська держава стала на шлях побудови незалежної, суверенної, демократичної держави виникає необхідність застосування принципу розподілу влад як одного з основних принципів демократичної держави. Значних зрушень зазнала Україна у цій сфері протягом невеликого, як для держави, відрізка часу. Проблема досягнення оптимальної моделі організації державної влади є однією з найбільш важливих в процесі конституційного регулювання в будь-якій державі світу, оскільки насамперед від ефективності організаційної структури державної влади та її функціонування суттєвою мірою залежать перспективи розвитку і держави і суспільства.

Органи державної влади — це ланка (елемент) механізму держави, що бере участь у виконанні функцій держави й наділений при цьому владними повноваженнями.

Метою цієї роботи є аналіз органів державної влади та її значення для людства.

До основоположних принципів організації державної влади юридична та політична наука відносять, зокрема, підпорядкування держави та державної влади народу, та її поділ на законодавчу, виконавчу та судову гілки. Ці фундаментальні принципи знайшли своє нормативне закріплення і в Конституції України 1996 року. Так, відповідно до статті 5 Конституції України, носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу як безпосередньо так і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Можна назвати приблизний перелік державних органів України за категоріями: Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України, інші центральні органи виконавчої влади України; Конституційний Суд України, суди загальної юрисдикції; Правоохоронні органи; інші центральні органи, що відповідають наведеним вище ознакам; місцеві державні адміністрації, інші органи державного управління в адміністративно-територіальних одиницях України.

По-перше, стосовно місця законодавчої влади у державному механізмі відповідно до її функцій, то результатом її реалізації є формування правової системи держави, що забезпечує завдяки законодавству правове регулювання суспільних відносин, що виникають у процесі розвитку суспільства і держави, і які вимагають державного регулювання у формі законодавчих приписів.

У правовій державі законодавча діяльність повинна бути спрямована на забезпечення абсолютного пріоритету і главенства в організації всіх сфер життєдіяльності суспільства і держави, прав і свобод людини, шляхом створення законів, що забезпечують їх захист, тобто на практичну реалізацію принципу правозаконності.

По-друге, органи виконавчої влади — самостійний вид органів державної влади, які відповідно до конституційного принципу поділу державної влади мають своїм головним призначенням здійснення функції однієї гілки державної влади — виконавчої. Структури виконавчої влади охоплюють практично всі сфери суспільного життя: економіку, науку, освіту, культуру, охорону здоров'я, соціальну сферу, гарантію безпеки та громадського порядку, організацію оборони та зовнішніх відносин. Механізм

виконавчої влади в різних країнах набуває різних форм. Як правило, це відносно розгалужена система державних органів, що функціонують на центральному та місцевому рівнях і мають як загальну, так і галузеву компетенцію.

По- третє, судова влада — незалежна і самостійна гілка державної влади, яка здійснюється судами.

Органи судової влади вирішують правові суперечки між конкретними особами, а також розглядають справи щодо норм контролю, а саме: відповідності законів, конституції і підзаконних нормативних актів, законам.

Можна виділити такі напрями здійснення судової влади: охорона прав і законних інтересів громадян, охорона правопорядку від злочинних й інших правопорушень, контроль за тим, щоб діяльність державних органів не виходила за правові межі.

Отже, на підставі всього мною викладеного можна дійти висновку, що органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України. Реалізація принципу розподілу гілок влади покликана запобігти концентрації всієї державної влади в руках однієї особи або одного органу, що, як показує історичний досвід, приводить до свавілля в керівництві державою і суспільством.

Науковий керівник: кандидат наук., доцент кафедри історії держави і права України і зарубіжних країн, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого –Лизогуб. В. А

Ізотова Олександра Володимирівна
Студентка 1 курсу, 2 групи
Міжнародно-правового факультету
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

КНЯЗІВСТВО ЯК ПОЛІТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ КОЗАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Національно-визвольна боротьба українського народу у XVI – XVII століттях сприяла створенню державотворчих концепцій, в яких козацтво виступало суб'єктом політичного процесу. Однією з таких є праця католицького єпископа Йосифа Верещинського, в якій автор пропонує козацькому народові утворити князівську державу на зразок тих, що існували за давнини.

Тема нашої роботи є актуальною для всеосяжного дослідження державотворчих процесів за часів Козаччини, адже окрім як існувати у вигляді автономної території на чолі з гетьманом, Україна могла б бути князівством.

Мета роботи – здійснити комплексний аналіз політичної концепції Й. Верещинського щодо організації земель Війська Запорізького в Задніпровське князівство й зробити висновки про те, чи була вона втілена на практиці.

У своїй концепції Верещинський чітко окреслює землі, які мали входити до Задніпров'я: Київщина, Полісся, Білорусь та Лівобережжя. Київ згадується як державний центр князівства, що «має владу над іншими містами».

На чолі Задніпров'я мав стояти князь – повноправний правитель держави з широкими владними повноваженнями. Найвища посада в державі мала передаватися спадково, через що польський король не міг призначати або затверджувати свого васала.

Більше того, єпископ подбав про політичну організацію козацтва: воно мало мешкати на Лівобережжі за своїми звичаями, де діяли інститут гетьманства та традиційне судочинство.

Слід зазначити, що автор концепції чи не першим розглянув утворення окремих адміністративно-територіальних одиниць на основі козацьких полків, кожен з яких мав підпадати під місцеву юрисдикцію (згодом, ця ідея була втілена гетьманом М. Дорошенком). Основою економіки була земельна власність, яка надавалася кожному полку для задоволення матеріальних потреб, додатково передбачалася державно-централізована рента. Таким чином, Й. Верещинський передбачив майбутню організацію Гетьманщини: роздача земельних наділів старшині, збереження шляхетського землеволодіння, поділ території на військові полки. Пізніше його державотворчі постулати були розвинуті Б. Хмельницьким та наступниками гетьмана.

Концепція «козацького князівства» здавалася утопічною ідеєю за життя автора, проте на початку національно-визвольної війни у жовтні 1648 р. її розглядали як найбільш вдалу. Не дивлячись на те, що українським землям не був наданий статус князівства, їхні ватажки вважалися князями на світовому рівні. Наприклад, єрусалимський патріарх Паїсій називав Б. Хмельницького «ясновельможим князем», а у своїх листах до правителів гетьман використовував частку *dux* у своєму підписі - з латини «князь», «володар». Усіх значущих ватажків відносили до історичної спадщини як «руських княжат», що робить їхню владу більш легітимною в очах іноземних володарів.

Отже, Й. Верещинський став першим ідеологом «козацького князівства», а його ідеї були частково втілені починаючи з гетьманування Б. Хмельницького й закінчуючи К. Розумовським. Однак проект не знайшов свого втілення повною мірою, оскільки був заархівований правлячими колами Речі Посполитої й залишився невідомим козацькому загалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Чухліб Т. В. Проект "козацького князівства" – історична альтернатива політичного устрою Гетьманщини? / Т. В. Чухліб // Український історичний журнал. - 2014. - № 4. - С. 71.

Кабанець Анна Сергіївна
студентка 1 курсу, 2 групи
Міжнародно-правового факультету
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

«ВИНИКНЕННЯ ПЕРШИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ»

Становлення багатопартійної системи в Україні почалося наприкінці 19 ст. й тривало до 20-х років 20ст. На її території налічувалося близько 40-ка різних політичних партій. Цей процес відбувався за умов поділу українських земель між сусідніми державами, роз'єднаності українського етносу, та мав свої особливості: сприяв послабленню процесу політизації українців та появи на її основі різних громадсько-політичних об'єднань.

Першою українською політичною партією європейського зразка стала створена радикалами у 1890 році в Східній Галичині Русько-українська радикальна партія (РУРП),

засновниками і керівниками якої були І. Франко, М. Павлик, С. Данилович. Вперше було висунуто й аргументовано ідею єдності українських земель і політичної самостійності України, що містилася у книзі Юліана Бачинського «Ukraina Irredenta» (1895 р.). На з'їзді РУРП до партійної програми було включено положення про самостійну Україну. Пізніше цим шляхом пішли всі інші українські партії Галичини. У 1895р. до програми було долучено положення, які можна реалізувати в рамках незалежної Української держави, а в найближчій перспективі – у межах автономної провінції Австрійсько-Угорської монархії. Розбіжності в керівництві РУРП створили передумови для виникнення нових партій. Так, 1899 р. від неї відійшли прихильники марксизму й заснували Українську соціал-демократичну партію (УСДП), членами якої були М. Ганкевич, Юліан Бачинський. Партія відстоювала інтереси українського робітництва, підтримуючи політичну незалежність України. УСДП була нечисленною, але її лідери мали чималий вплив у краї. У грудні 1899 р. ті, хто дотримувалися націоналістичних поглядів Українську національно-демократичну партію (УНДП), яку очолили М. Грушевський, Є. Левицький, І. Франко. У своїй програмі-максимум УНДП проголосила соборність і національну незалежність України. У програмі-мінімум було завдання домогтися автономії краю в межах Австрії.

«Відродження нації» - так охарактеризував В. Винниченко суспільно-політичні процеси на українських землях у складі Російської імперії на початку 20 ст. Ця мета постала перед усіма українськими національними партіями, що виникли в Наддніпрянській Україні на межі віків. З роками в громадському русі посилювалися радикальні настрої, виразники яких прагнули до більш активних, політичних форм діяльності. Це була реакція на посилення національного гноблення, ворожість руського суспільства до українських національних інтересів. Зростала національна самосвідомість серед інтелігенції, дрібного дворянства, духівництва Київської, Полтавської, Чернігівської та Харківської губернії. Ці території найдовше зберігали автономний статус у складі російської держави, а наприкінці 18-го на початку 19-го століття стали центром розгортання українського культурно-національного відродження.

Першою і найважливішою українською політичною партією Наддніпрянщини того часу слід вважати РУП (Револуційна українська партія), що засновува-лася як революційна організація й тривалий час залишалася єдиною реально діючою українською силою. В РУП одразу ж об'єдналися всі, хто відчував потребу протистояти російському самодержавству. У 1902 році з партії виїшла група націонал-радикалів на чолі з М. Міхновським, які утворили Українську народну партію (УНП). М. Міхновський розробив «Десять заповідей для УНП» (одна, єдина, неподільна, самостійна, вільна Україна, Україна для українців, усюди і завжди вживай української мови та інші). Однак, його погляди не набули широкої популярності.

У 1903 р. представники поміркованого табору українських громадських діячів висунули проект програми Загальноукраїнської безпартійної організації (ЗУБО), яка виступала за проголошення автономії України та впровадження української мови в усіх сферах життя. Соціально-економічні питання в проекті ігнорувалися. Пізніше було ухвалено програму партії та затверджено назву — Українська демократична партія (УДП). Серед лідерів партії були С. Єфремов, Б. Грінченко та інші. Її програма містила політичні (парламентський лад, автономія) і економічні вимоги (8-годинний робочий день, державна пенсія німцям тощо). Висунута УДП програма була досить радикальною, тому через деякий час керівники партії, які не підтримували революційних змін, переробили її,

надавши більш поміркованого вигляду. У 1904 р. радикально налаштовані діячі відокремилися від УДП й утворили Українську радикальну партію (УРП). За програмою вона майже не відрізнялася від своєї попередниці. Проте налагодити серйозну партійну роботу УРП не змогла й обмежувалася широкою видавничою діяльністю. Восени 1905 р. УДП та УРП провели об'єднавчий з'їзд і утворили Українську демократичну радикальну партію, яка згуртувала значну частину національно свідомих людей.

У ході першої російської революції, у грудні 1905 року, з'їзд РУП перейменував свою партію на Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП) і схвалив програму, близьку до теоретичних положень німецьких соціал-демократів. У цьому документі підкреслюється, що життя творить матеріальні умови існування, що поділ на власників капіталу і експлуатованих ними найманих робітників приводить до соціальної несправедливості і загострення класової боротьби.

Підсумовуючи вище згадане, українські політичні партії, які виникли на початку 20 ст., відіграли вирішальну роль у національному самоутвердженні українців, стали могутнім фактором політичної структуризації українського суспільства. Але засновники українських національних партій Наддніпрянщини не мали належного досвіду політичної діяльності, та в умовах самодержавної Росії не зовсім розуміли всю складність українського суспільства. Наслідком такої суперечності з реальністю стали відносна слабкість українських національних партій.

Науковий керівник : канд. юрид. наук, доц., доцент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Лизогуб Віталій Анатолійович.

*Казак Ріната Алімівна,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри
історії держави і права України і зарубіжних країн
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ПРАВОВА БАЗА СТВОРЕННЯ ЕКОМЕРЕЖІ ПІСЛЯ ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Сучасна Україна, як елемент загальноєвропейського природного навколишнього середовища, “проводить активну інтегруючу політику як з Європейським союзом, так і на двосторонній основі” [1] у сфері гармонізації життєдіяльності суспільства у навколишньому природному середовищі. Взаємозв'язок с Європейським країнами у справах збереження природи можна простежити у прийнятому в 2000 р. акті, що затвердив “Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 рр.” [1], яку було розроблено згідно з рекомендаціями “Загальноєвропейської стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття” (1995 р). Особливу увагу в цьому акті приділено аспектам створення Всеєвропейської екологічної мережі, питання формування якої було включено у Всеєвропейську стратегію збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (Pan-European Biological and Landscape Diversity Strategy або PEBLDS) [2], прийняту на 3-й Всеєвропейській конференції міністрів з охорони навколишнього середовища європейських країн (Софія,

23-25 жовтня 1995 р.). Наразі, законом який регулюють процес формування Національної екомережі України є Закон України «Про екологічну мережу України» від 24 червня 2004 р. У ст. 3 цього закону визначається термін “екомережа”, як “єдина територіальна система, яка утворюється з метою поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території України, збереження ландшафтного та біорізноманіття, місць оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через поєднання територій та об’єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища і відповідно до законів та міжнародних зобов’язань України підлягають особливій охороні” [3].

На думку вчених, за умов реального функціонування такої загальної екомережі, наряду з іншими екологічними проблемами, у Європі зможуть забезпечуватись збереження, відтворення і невиснажливе використання природних ресурсів, біологічного і ландшафтного різноманіття, можливість уникнути втрат генофонду, саме тому, для формування Національної екосистеми необхідно вибрати оптимальний, реально здійснений, економічно обґрунтований метод, з урахуванням «базових критеріїв відбору: наукового, правового, технічного, організаційного та фінансово-економічного» [4]. Ця діяльність має узгоджуватися з дотриманням положень міжнародних конвенцій та документів світового, європейського та національного рівнів з питань охорони навколишнього природного середовища враховуючи позитивні світові тенденції другої половини ХХ ст. В даний час, після тривалої відсутності міжнародної діяльності в колишньому СРСР [5], Україна зосередилася на міжнародному співробітництві, адаптації екологічного законодавства до законодавства країн Європейського Союзу та застосуванні передового досвіду країн Європи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки. Закон України № 1989-III від 21 вересня 2000 року // ВВР. — 2000. — № 47, ст. 405.
2. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття - Рада Європи; Стратегія, Міжнародний документ від 25.10.1995. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_711/,
3. Закон України «Про екологічну мережу України» Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, N 45, ст.502
4. Шматько В. Г., Нікітін Ю. В.. Екологія і організація природоохоронної діяльності: навч. посіб. для студ. ВНЗ / Національна академія управління. — К. : КНТ, 2006.
5. Kazak,R. (2021). Environmental Protection and Public Participation in the USSR during the Latter 20th Century. *Journal of Environmental Law and Policy*, 001,126-135. <https://doi.org/10.33002/jelp001.06>

Кварацхелія Крістіна
студентка 1 курсу, 2 групи
Міжнародно-правового факультету,
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ США В ЇХНЬОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ

Кожна держава, з того моменту як вона набуває суверенність та незалежність, наступним кроком має юридично закріпити принципи управління та наділити своїх громадян правами, обов'язками та свободами. Таким процесом є створення і затвердження Конституції.

Унікальним вищим законодавчим актом з усіх існуючих можна виділити основний закон Сполучених Штатів Америки. Незважаючи на те, що вона була розроблена ще у 18 столітті, Конституція США залишається дійсною й понині. Але така характеристика залишатися актуальною, не дивлячись на плин часу та різноманітні історичні події, не є головним показником неповторності цього документа.

Повертаючись до історії створення Конституції, необхідно зазначити, що першим кроком формування американської державності стало прийняття Конгресом США 4 липня 1776 року Декларації Незалежності. День її створення став національним святом і визначним для кожного американця. Декларація затвердила основоположний принцип, за яким усі люди народжені вільними та рівними. Можна вважати, що ця подія стала відправним пунктом для створення спочатку окремих конституцій кожного штату, а згодом і утворення загальної федеральної конституції.

25 травня 1787 року у Філадельфії був скликаний Конституційний Конвент, що складався з 55 делегатів. І вже у вересні того ж року крім переглядання статусу союзу, була також вироблена Конституція нової держави. Цей документ відбивав інтереси різноманітних соціальних груп.

Взагалі, «батьки-засновники» (Медісон, Гамільтон, Джефферсон) ставили за головну мету охорону своїх громадян від свавілля державної влади, вони хотіли завершити існування деспотичного правління. Механізмами, які забезпечують цю мету стали принцип розподілу влади та система стримувань і противаг.

«По-перше, всі три гілки влади мають різні джерела свого формування... По-друге, всі органи державної влади згідно Конституції мають різні терміни повноважень... По-третє, автори системи стримувань і противаг ставили своєю метою створити такий механізм, в рамках якого кожна з гілок влади мала б можливість нейтралізувати узурпаторські наміри іншої...». [1]

Також, окрім цих концепцій, основоположними принципами Конституції стали федералізм та судовий контроль. Як зазначають багато американських дослідників, «батьки-засновники» вважали ці принципи настільки очевидними та само собою зрозумілими, що навіть прямо не прописували їх у Конституцію, але дух цих принципів пронизував кожен рядок цього документа.

Ще однією відмінністю основного закону Штатів, є дуже складна процедура внесення до нього змін, вважається, що вона найсуворіша з усіх існуючих у світі. Ця процедура проходить у вигляді додання поправок, що не включаються у безпосередній текст Конституції.

«Поправка приймається 2/3 голосів членів кожної палати Конгресу або спеціально скликаним за ініціативою легіслатур 2/3 штатів Конвентом – органом установчої влади. Після прийняття поправки на федеральному рівні, вона підлягає ратифікації штатів. Для того, щоб поправка вступила в силу, необхідно її схвалення ¾ штатів (на даний час – 38 штатів).» [2]

Ця достатньо складна система виправдала себе, адже вона надала Конституції США стабільності, а також заробила повагу у населення до свого основного закону. За ці більш ніж 200 років існування Конституції США намагалися вносити близько 5 тисяч поправок, і лише 33 з них були схвалені палатами, а ратифіковано тільки 27.

Конституція США є доволі лаконічною, а також вирізняється з-поміж інших своєю практичністю. Її автори відмовились від закріплення деталей, і сфокусували усю свою увагу на установлення кордонів для влади, щоб запобігти її зловживанню. США пройшли великий шлях свого існування, стали передовою країною світу, але їхня Конституція увесь цей час не змінює своїх принципів та положень. Багато американських дослідників вважають, що якби автори цього документа мали змогу прочитати його сучасний вигляд, вони б без сумнівів впізнали своє творіння.

Отже, Конституція Сполучених Штатів у часи її прийняття носила прогресивний та новаторський характер, а також стала рушієм для усіх інших країн світу. Головним досягненням даного закону стало створення складної форми правління, що захищає державу та її громадян від узурпації влади. Достатньо часто зазначають, що майже всі конституції є нащадками саме Конституції США 1787 року. Також, цей юридичний документ можна сміливо називати унікальним явищем для усіх правових систем світу, адже його створення зайняло усього пару місяців, а експлуатується він вже більше ніж 200 років і все одно забезпечує гідне існування держави.

Науковий керівник: канд. юрид. наук, доцент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн, Лизогуб В. А.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Kammen, Michael: New York: Alfred A. Knopf, 316 pp., Publication Date: October 5, 1972.
2. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Учебник: в т. Т. 4 Часть особенная: страны Америки и Азии /Отв. ред. проф. Б.А.Страшун. – Издательство НОРМА, 2001. – 656с.

Ковтуненко Олександра Андріївна
Студент 1 курсу, 1 групи
Факультету адвокатури,
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,

НОХУРЦІ – ОКРЕМА НАЦІЯ ЧИ СКЛАДОВА ТЮРКСЬКОГО НАРОДУ

Нохур - місце таємниць, легенд та містики. Воно не є туристичною локацією, тому зберігає свій колорит і невідомість. Лише деякі мали змогу відвідати мальовниче село на схилах крутих гір території Туркменістану. В нього немає підтвердженого історичного

ланцюжка, лише легенди та перекази від дорослого покоління, які передаються з вуст у вуста.

Відокремлений народ, який живе за особистими правилами, законами, своєю релігією та мовою, яка не є типовою для туркменської нації. У них не має потреби контактувати з іншими. Природно виникає питання: “Чому?”. По-перше, не кожен зможе дістатись складними гірськими стежками та серпантинном до поселення, бо воно розташовано досить високо. По-друге, нохурці забезпечили себе всім необхідним для достатнього рівня життя. В них наявні городи і сади, хоча для того щоб отримати плоди, потрібно докласти багато зусиль та опанувати спеціальну технологія. Але зараз ми живимо в цивілізованому суспільстві, тому навіть нохурці вже інтегрували у сучасний соціум.

Історично цікавий народ володіє тим, що ніхто не зможе повторити, а саме вміння ткати тканину “кетені”, з якої виробляють національні туркменські плаття, хустки, блузки, сумки та багато іншого. Вказаний матеріал виготовляють власноруч на давніх станках “тара”, що надає тканині унікальності. Також особливістю являється техніка надання кольору, бо кетені фарбують за допомогою натуральних барвників, наприклад, гранатові кірки, лушпиння цибулі, звіробій, шкарлупа горіха та марену. Традиційні сукні та аксесуари прикрашають скульптурним орнаментом з спіральними елементами. Виготовлення тканини є для народу прибутковим заробітком, бо в шафі кожної туркменки повинен бути національний одяг та прикраси, дітям заготовляють з неї шкільну форму, чоловікам накидки, бо влітку температура досягає приблизно 50 градусів тепла.

Нохур – село загадок, тому потрібно повернутися до коріння, а саме створення та розвитку поселення. Ким є насправді нохурці? Звідки вони прийшли? Чому вони поселились високо в горах? Виникає багато запитань, а відповідей, підтверджених фактами, немає. В деяких джерелах можна зустріти інформація про виникнення поселення з біблійським підґрунтям, а саме те, що назва пов’язана з біблійським пророком Ноем, який після сорока днів плавання, опинився біля гори Маноман і там висадив усіх тварин, птахів, посадив усі насіння, які знаходились в ковчегу. Цією легендою обґрунтовують буйну флору і фауну в селі, бо там, наприклад, налічується більш ніж 79 видів мурах [1].

Наведена вище версія актуальна для туристів, які змогли потрапити на територію Туркменістану, а те що відомо не всім є особливою інформацією, яку не знайдеш в книжках чи підручниках. В 334 році до нашої ери імператор Македонії Олександр Великий завоював та розгромив Ахмедінську державу, відштовхуючись від цього нохурські філософи стверджують, що вони є потомками войовничих греків, які залишились в горах і утворили поселення, тому не відносять себе до тюркської нації.

Організація життя та соціальний устрій на перших етапах існування поселення був досить примітивний. Військове поселення, яке підпорядковувалось їх командирі, не мало змоги себе прогодувати, бо запаси води та їжі були не вічними. З плином часу їх організація життя дещо змінилась. Вони опановували нові, досить складні для обробки, земні та добували каміння для будівництва будинків. Згодом сформувалась рада старійшин, яка складалась з десяти або п’ятнадцяти чоловік у віці близько п’ятдесяти років. Вони вирішували усі питання поселення, навіть сімейні проблеми. Тому представляли собою своєрідний суд, рішення якого не підлягало оскарженню. Наразі нохурці досі дотримуються наведеного соціального устрою та не хочуть його змінювати.

Зовнішньо нохурці дуже відрізняються від туркменів, наприклад, шкіра в них білява, очі великі та загалом походять до європейського типу обличчя, водночас на противагу ним постає нація с рижим волоссям та смуглою шкірою. І це не є помилкою, бо корінне населення Туркменістану мало дуже специфічну зовнішність, а наразі жителі Ашхабаду, Йок- Тепе, Мари та інших місць мають змішану кров. В Нохурі населення є надзвичайно розумним та освіченим завдяки філософу та поету Атабаєву, який започаткував там розвиток поглибленої освіти та науки, відкрив перші школи та написав декілька книжок для дітей і дорослих. Мова в Нохурі є зовсім не схожою на турменську і не зрозумілою для більшості населення.

Сучасний Нохур називають райським містом на землі, кожен куточок просякнут цвітучою зеленню та живописним красвидом. З одного боку, відомий водоспад Хур-Хури вражає своєю величчю та красою, а з іншого, таємнича печера Дом Дева, яка представляє собою вузьку щілину з якої можна почути невідомі звуки. Також біля Нохуру знаходиться підземне озеро, утворення якого було пов'язане з недіючим вулканом, кратер якого застиг і утворив чудо природи. Серед цієї краси розташувались густі горіхові гаї та гірський мигдаль.

З урахуванням всього вище сказаного, можна зазначити, що нохурці за своєю суттю є окремою, неповторною нацією, яка не типова для українського суспільства, але з научної та навіть географічної точки зору вони є, як і туркмени, складовою тюркського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кемпінській А. Нохур селище [Електронний ресурс] / Антоній Кемпінській – Режим доступу до ресурсу: <https://silkadv.com/en/content/nohur-poselok>.

Курільчук Дмитро Васильович

Студент 1 курсу, 1 групи

Факультету адвокатури

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого

ПРАВО ЛУЇЗІАНИ: ЦИВІЛЬНА СИСТЕМА vs ЗАГАЛЬНА

Метою даного дослідження є висвітлення особливостей правової системи штату Луїзіана (США), що виникли в результаті історичних подій у XIX ст. Актуальність теми зумовлена недостатньою кількістю досліджень на цю тематику та унікальністю творення системи права в розглянутому штаті.

У США термін цивільне право має два значення або два сенси. Одним зі значень є цивільне законодавство, яке стосується правової системи, поширеної в Європі, що базується на письмових кодексах. Цивільне право в цьому сенсі протиставляється системі загального права, яка використовується в Англії та в більшості штатів США, що, своєю чергою, для вирішення суперечок спирається на судову практику, а не на письмові кодекси. Друге значення цивільного права стосується сукупності законів, які регулюють суперечки між фізичними особами, та протиставляється кримінальному, що регулює злочини проти уряду.

У Франції цивільне законодавство повноцінно втілювалося у французькому Цивільному кодексі 1804 року, який також відомий як Кодекс Наполеона. Франція експортувала цю правову систему до Нового Світу, коли французи оселилися в Луїзіані в 1712 році. Коли ж потім вони передали Луїзіану Іспанії в 1762 році, новий іспанський губернатор замінив французьке цивільне законодавство іспанським. Франція відновила контроль над територією в 1803 році, а США придбали її через двадцять днів потому. Протягом того короткого періоду французького правління префект Франції скасував усі іспанські суди, але не зміг відновити національний закон. Отже, новий губернатор США, штату Луїзіана, Вільям Клейборн взяв під контроль територію, в якій фактично була відсутня правова система.

Вирішивши американізувати Луїзіану, Клейборн спробував нав'язати загальне право, але зустрів жорстокий опір луїзіанців, які звикли до власної суміші французького та іспанського законів з їх культурою. Розуміючи, що йому не вдасться вповноважити систему загального права, він направив законодавчий орган штату на розробку цивільного кодексу на основі чинного закону. Перший цивільний кодекс Луїзіани, введений в дію в 1808 році, значною мірою спирався на Кодекс Наполеона[1], а також був написаний французькою мовою. Він був замінений в 1825 році більш повним і детальним кодексом. Нарешті, Цивільний кодекс Луїзіани, введений в дію в 1870 р. і досі значною мірою чинний, уточнює та спрощує попередні закони. Кодекс 1870 року написаний англійською мовою, що означає перехід до часткової американізації правової культури Луїзіани. Донині Луїзіана користується відзнакою єдиного штату в США, який має систему цивільного права, а не систему загального права[2].

У першій статті Цивільного кодексу Луїзіани зазначалося, що "Джерелами права є законодавство та звичаї". Це означає, що судді в Луїзіані зобов'язані спочатку звертатися до писаних законів при прийнятті рішень. Однак, якщо немає закону, який безпосередньо регулює спір, судді можуть базувати свої рішення на встановлених звичаях. Стаття 3 визначає звичай як "практику, що повторюється протягом тривалого часу і є загальноновизнаною, такою, що набула чинності закону". Однак у статті 3 чітко видно, що звичаї не можуть скасовувати чи суперечити законодавству. Отже, судді Луїзіани не приймають закон своїми рішеннями; замість того, кодекс зобов'язував їх якомога точніше тлумачити те, що було написано і прийнято законодавчим органом або раніше встановлено звичаями.

Судді в Луїзіані, на відміну від своїх колег загального права, не пов'язані судовим прецедентом. Судді загального права запровадили доктрину *stare decisis*[3], яка вимагає, щоб результат судового процесу регулювався попередніми рішеннями у подібних справах. Цивільний кодекс Луїзіани не визнає обов'язкової сили прецеденту. Однак, згідно з цивільноправовою доктриною усталеної юриспруденції, судді повинні приймати низку рішень, які узгоджені тлумаченням норм кодексу.

Хоча Луїзіану зазвичай називають цивільноправовою державою, її кодекс пройнятий деякими особливостями загального права, що робить його гібридом двох традицій. Конституція держави, адміністративне та кримінальне право, цивільний та кримінальний процес та правила доведення містять елементи, що походять з принципів загального права. Як наслідок, судді штату Луїзіана діють за адміністративними правилами, які відрізняються від тих, що існують в юрисдикціях цивільного законодавства. Наприклад, тоді як європейські судді активно виявляють факти в

суперечках і рідко використовують присяжних, судді Луїзіани працюють більше, як їхні колеги по загальному праву, беручи на себе роль нейтрального «шукача фактів», або арбітра, а остаточне рішення залишає присяжним. Усна аргументація, як правило, відсутня у чисто цивільноправових провадженнях, тоді як процесуальні та доказові норми Луїзіани дозволяють усні виступи, що призводить до судових процесів, які є ближчими до справ в судах загального права. Нарешті, європейські суди допускають практично необмежене розкриття інформації обвинуваченим в судовому процесі, тоді як процесуальні й доказові правила Луїзіани накладають певні обмеження на таке розкриття.

Системи цивільного права відрізняються від систем загального права ще одним важливим чином: у юрисдикції загального права апеляційні суди, в більшості випадків, можуть переглядати лише висновки законодавства. Однак апеляційні суди цивільного права можуть переглядати фактичні обставини, а також юридичні обставини. Це дозволяє апеляційному суду Луїзіани визнати рішення присяжних помилковим, нав'язати власні висновки та, можливо, навіть зменшити розмір відшкодування. Це є важливим фактором для позивача, який має вибір, подавати позов у Луїзіані чи в іншому штаті (щоб подати позов у певному штаті, позивач повинен продемонструвати певні стосунки між цим штатом та позовом). Оскільки рішення присяжних може бути скасовано в апеляційному порядку, позивач, який має суттєву справу, може побажати подати заяву в штаті загального права. З іншого боку, якщо позивач не впевнений в успіху на судовому рівні, можливість більш широкого перегляду в апеляційному порядку може зробити Луїзіану кращим вибором. З практичної точки зору такі дилеми виникають нечасто і найчастіше стосуються складних багатодержавних судових процесів щодо корпорацій.

Отже, проаналізувавши особливості штату Луїзіана в системі загального права, можна зробити висновок про самотність та унікальність зародження, становлення та функціонування змішаної правової системи, що має риси як загального, так і цивільного права. Це стало наслідком численних історичних подій, які тим, чи іншим чином вплинули на подальший розвиток Луїзіани.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. «How the Code Napoleon makes Louisiana law different». LA-Legal. Retrieved 2006-10-26.
2. George Dargo. Mainstreaming Louisiana Legal History Review of Fernandez, Mark F., From Chaos to Continuity: The Evolution of Louisiana's Judicial System, 1712—1862. H-Law, H-Net Reviews. August, 2002.
3. William Q De Funiak, «Principles of Community Property» (2d ed. 1971).

Кушніренко Олександр Георгійович
кандидат юридичних наук,
доцент,
доцент кафедри
конституційного права України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ТА ПРИНЦИПИ ЇЇ ТЛУМАЧЕННЯ

28 червня 2021 року виповнюється 25 років з того дня, коли Верховна Рада України після цілодобового засідання о дев'ятій годині ранку голосуванням у третьому читанні голосами 315 народних депутатів України прийняла чинну Конституцію нашої держави. До переліку державних свят додалося 28 червня – День Конституції України, і це свято через декілька днів ми будемо святкувати.

Як прихильник теорії суспільного договору, вважаю чинну Конституцію актом установчої влади, яка виражає компроміс між різноманітними політичними силами у суспільстві та за своєю юридичною природою є суспільним договором, що на конституційному рівні визнає публічну владу зв'язаною основними правами і свободами. Саме вони, ці права і свободи, визначають організаційні та процедурні основи функціонування публічної влади.

Незважаючи на те, що Конституція України є досить непоганою, в неї з 2004 р. по 2020 р. було внесено декілька досить серйозних змін, які, по суті, є реакцією на ті виклики, що вже відбуваються в суспільстві, причому майже у всіх сферах життя.

На відміну від ординарних законів, стиль і особлива мова Конституції є більш доступними і зрозумілими для більшості людей, адже вона є Основним Законом суспільства і держави. В той же час, у процесі реалізації конституційних норм виникає потреба тлумачити ці норми, дати їх інтерпретацію у контексті конкретних історичних умов. Окрім парламенту, який на підставі складної юридичної процедури може внести зміни до Конституції, спеціально створений орган конституційного контролю – Конституційний Суд України може робити це на постійній основі, реалізуючи функцію офіційного тлумачення Конституції України.

Необхідність тлумачення конституції зумовлена декількома чинниками і головним з них є те, що конституційні норми носять, в основному, загальний та абстрактний характер. Неминучий розвиток суспільства зумовлює необхідність пристосування Конституції до нових умов життя. І таке пристосування може можна здійснити через традиційні та динамічні способи тлумачення Конституції. Якщо традиційні ґрунтуються на історичному способі, а також конформному (конституційно узгодженому), то динамічне тлумачення базується на розумінні Конституції як відкритої та рухливої правової матерії, яка змінюється відповідно до конкретної історичної ситуації. А це неминуче призводить до зростання значення і ролі Конституційного Суду при вирішенні конституційно-правових спорів, у гарантуванні Конституції України.

Звичайно, що при тлумаченні Конституції застосовуються різноманітні принципи тлумачення Конституції і завдання Суду полягає в тому, щоб надати інтерпретацію фактичному та юридичному складу конкретної конституційної справи. Саме такий підхід істотно впливає на юридичні позиції та легітимність винесених рішень. В цьому аспекті

можна говорити про існування деяких принципів тлумачення Конституції, а саме: принцип тлумачення конституційного тексту як цілісного; урахування взаємних зв'язків між конституційними нормами та зворотних відсилань; практична значущість у контексті ефективного захисту прав людини; забезпечення ефективності виконання рішень суду і обмеження влади та інші.

Реалізація Конституційним Судом України вищевказаних принципів дає можливість конкретизувати конституційні норми, деталізувати їх та забезпечити єдність розуміння і застосування. В процесі застосування принципів інтерпретації Конституції Конституційний Суд України застосовує догматичне її тлумачення, використовуючи при цьому граматичний, системний та історичний способи. Динамічне тлумачення Конституції застосовується в ситуації правової невизначеності, коли соціальна реальність випереджає правове регулювання. Використання функціонального та теологічного способів тлумачення Конституції може бути ефективним в ситуації нездатності політичних інститутів адекватно вирішувати правові виклики сьогодення. Це може бути також викликано парламентською бездіяльністю, що не дає можливості швидко приймати закони, яких потребує суспільство.

Досить актуальним для офіційного тлумачення Конституції є конформне (конституційно узгоджене) тлумачення, яке передбачає обрання компромісного варіанта інтерпретації конституційних норм. Сутність його полягає в тому, що навіть у разі визнання неконституційними окремих положень акта, що є предметом конституційного контролю, він визнається чинним у частині, в якій відповідає конституційним принципам і нормам. Як правило, це має місце тоді, коли інтерпретоване Судом положення правового акта не є однозначним і йому надається тлумачення виключно у контексті конституційних норм і принципів. Вирішуючи конституційний конфлікт, Суд має здійснювати інтерпретацію в тому числі і на основі конформного тлумачення оспорюваних норм, базуючись на таких принципах як цілісність конституції, принцип практичного узгодження (конкордації) та правової визначеності.

Як вже зазначалося, інтерпретація конституційних норм здійснюється Судом і міститься в його юридичних позиціях, а саме в таких актах Суду як рішення та висновки. Ухвали та забезпечувальні накази Суду не можуть містити в собі юридичні позиції відносно аргументації конституційних норм. Згідно із чинним законом Суд може розвивати і конкретизувати свою юридичну позицію у наступних актах та змінювати юридичну позицію в разі суттєвої зміни правового регулювання, яким керувався Суд при висловленні такої позиції, або за наявності об'єктивних підстав необхідності покращення захисту конституційних прав і свобод з урахуванням міжнародних зобов'язань України та за умови обґрунтування такої зміни в акті Суду. По суті, вищезгадані норми закону можна вважати прикладом своєрідних форм конституційного конформного тлумачення, яке здійснюється органами конституційного контролю в зарубіжних країнах. Наприклад, тлумачення Конституції в контексті установчих актів ЄС та правових актів органів ЄС або ж в контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та прецедентного права Європейського Суду з прав людини.

Аналіз діяльності Конституційного Суду України дає підстави вважати, що підходи Суду відносно інтерпретації Конституції України змінювалися в залежності від складу Суду, конкретно-історичної обстановки і навіть суспільних дебатів щодо подальшого розвитку судової практики та конституційної доктрини.

Левченко Віталій Ростиславович
Студент 1 курсу, 1 групи
Факультету адвокатури
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ЧИМ ЛЮДСТВО ЗОБОВ'ЯЗАНЕ НАПОЛЕОНУ

Про жодного з людей, ніколи не було так багато думок – від фанатичного возвеличення, що межує з обожнюванням (Генріх Гейне), до порівнянь з самим Антихристом (Десмонд Стюард), як про Наполеона. Найбільші уми розходилися в оцінках його особистості, хоча треба визнати, що в переважній більшості вони визнавали його якщо не першим, то одним з перших військових і державних геніїв всіх часів і народів. Але особисто я б хотів зосередити увагу на найбільш неочевидних нововведеннях Наполеона, які у майбутньому розповсюдились та застосовуються сьогодні.

Наполеона можна, побічно, вважати одним із засновників сучасної Німеччини. Після перемоги в битві під Аустерліцом та розпаду Священної Римської імперії він скоротив кількість німецьких держав приблизно з 300 до менш ніж 50. Також побічним продуктом французької окупації був сильний розвиток німецького націоналізму і пангерманізму, що і стало двигуном народження майбутньої «Малої Німеччини» (без входження Австрії). Фіхте, зокрема, висунув німецький націоналізм як відповідь на французьку окупацію німецьких територій в своїх посланнях німецькому народові (1808), пробуджуючи почуття німецької самобутності в мові, традиціях і літературі, які склали загальну ідентичність.

Вчений-історик Понасенков Є.М. стверджував: «Ви б, у ті часи, не знайшли будинок так легко, як зараз, тому що нікому до Наполеона в голову не приходило що по одній стороні - парні номери, за іншою - непарні... Тобто, де б Наполеон не з'являвся, він всюди вносив розум.» Дійсно, хоч і спроби нумерації будівель на вулицях робились і до Наполеона, вони або були точковими, або хаотичними без будь-якої логічної структури. Указом 4 лютого 1805 р. французький імператор запровадив систему, за якою розташування номерів визначається положенням вулиці щодо річки Сена. На паралельних вулицях номери серії починаються біля входу на вулицю вище Сени і збільшуються у напрямку її ходу. На перпендикулярних вулицях і похилих вулицях перший номер в серії починається біля входу на вулицю з боку, найближчій до Сени. Парні числа встановлюються праворуч, а непарні числа ліворуч від перехожого, якщо дивитися в напрямку збільшення чисел на будинках. Ця нова нумерація була швидко проведена влітку 1805 року, а її принципи діють і сьогодні.

Зараз в епоху Пандемії Covid-19 людство чекає на порятунок у вигляді всезагальної вакцинації. Країни вкладають величезні кошти з бюджетів на розробку та популяризацію щеплень. Але на рубежі XVIII-XIX ст. віспа вбивала людей тисячами, а науковий простір не міг запропонувати ефективний метод боротьби. У 1796 року Едвард Дженнер винайшов першу вакцину, однак він зустрів недовіру до свого методу з боку інших вчених, релігійних об'єднань та лікарів, що використовували інші методи для заробітку. Наполеон Бонапарт, не зважаючи на війну з Англією, один з перших очільників держав визнав революційне відкриття вченого та волів викарбувати медаль на честь відкриття Дженнера, а в 1805 році зробив вакцинацію обов'язковою у французькій армії. Наполеон

на прохання Дженнера звільнив його родича капітана Мільмана, англійського військовополоненого, і дозволив йому повернутися додому. Наполеон зауважив, що не може «ні в чому відмовити одному з найбільших благодійників людства».

Вже можна зрозуміти, що французький імператор усіляко підтримував розвиток особливо медичної науки. Так в походах гігієна і санітарія залишали бажати кращого, а військово-польова хірургія ще не була розвинута належним чином. Вся військова медицина, в тому числі хірургія, була закладена під час тієї ж війни лікарями армії Наполеона. Барон Домінік Жан Ларрей – головний хірург Імператорської гвардії, а зрештою і Головний хірург Великої армії, поклав початок серйозної хірургії. Саме цей військово-польовий хірург придумав медичні носилки нової конструкції та зробив першу карету «летючої швидкої допомоги». Через швидкість, оперативність і точність, з якою надавалася медична допомога на полі бою, Ларрея прозвали "батьком швидкої допомоги". Ларрей був власноруч нагороджений Наполеоном трьома орденами Почесного легіону.

Проте була й інша сторона Наполеона. «Велике вухо» Парижа - так народний поголос назвав у Франції столичну поліцію; в свідомості багатьох пересічних парижан вона як би асоціюється з таким собі гігантським слуховим апаратом, пильно вловлює всі розмови і задуми. Міністр поліції Жозеф Фуше зміг побудувати шпигунське павутиння, яке перевершило добротністю все, що існувало в цьому сенсі та обплутало Францію і зайняті території мережею агентів та донощиків. Основна увага приділялася «постільній» когорті – мережі повій, що були основними інформаторами. Також з на основі доносів складалися «топографія злочинів» – місця усіх відомих притулків та зустрічей підозрілих осіб та «біографія сичів» – зведення усіх цікавих владі осіб, детальні відомості їх звичок, схильностей та поведінкових особливостей.

Також серед важливих нововведень доби Наполеона можна визначити: перші консерви, масове та обов'язкове освітлення вулиць, перенесення кладовищ за межі міст та багато інших. Дійсно, геніальний та харизматичний в першу чергу державний діяч – Наполеон об'єднав розрізнене суспільство ідеями розуму, логіки, праці. Навіть неочевидні інновації його часу дуже сильно вплинули на всю Європу та Росію, а деякі актуальні по цей день.

Летнянчин Любомир Іванович

кандидат юридичних наук,

доцент,

доцент кафедри конституційного права України

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

«ТРИАДА» ЗАСАДНИЧИХ ДЕРЖАВНИЦЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У СВІТЛІ СЬОГОДЕННЯ

Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року (далі – Декларація) і Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року (далі – Акт) разом з Конституцією України від 28 червня 1996 року на момент її прийняття склали своєрідну «тріаду». Між ними існував не тільки змістовий, а й функціональний зв'язок: вони були поєднані у призначенні щодо конституційного процесу. Так, у Декларації зафіксовано, що вона є «основою для нової Конституції, законів України».

Актом на здійснення Декларації проголошувалась «незалежність України та створення самостійної української держави – України», що об'єктивно зумовлювало необхідність прийняття нової Конституції. Нарешті, в преамбулі чинної Конституції України зазначено, що Верховна Рада України приймає її, керуючись Актом проголошення незалежності України. Тим самим Декларація, Акт і Конституція України є взаємопов'язаними: кожний з названих актів зумовлював прийняття наступного й врегулював значне коло питань державно-правового характеру.

Декларація і Акт практично стали вихідними джерелами конституційного права України. При цьому Акт юридично зафіксував зміни у державному житті, що відбулися на початку 90-х років минулого століття. Принципи нормативного характеру містить, зокрема, його основна частина, де проголошено незалежність та створення самостійної української держави, неподільність та недоторканність державної території, чинність на території держави виключно Конституції і законів України. Повтор цих положень у чинній Конституції України не означає, що Акт набув суто історико-правового значення. Попри його стислість він і сьогодні є важливим засобом конституційно-правового регулювання. Слід нагадати, що Акт підтверджувався на всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 року, в той час як Конституція України була прийнята від імені Українського народу Верховною Радою України.

На сьогодні все ще актуальним залишається питання щодо юридичної природи та сили Декларації. На відміну від Акта, Декларація первісно врегулювала досить широке коло суспільних відносин, які зазвичай визначаються як відносини державного владарювання і є об'єктом конституційного регулювання. Саме тому з прийняттям 28 червня 1996 року Конституції України вона значною мірою втратила значущість як регулятивний засіб. Оскільки питання, що регулювалися Декларацією стали об'єктом регулювання акту вищого за юридичною силою і, до того ж, прийнятого значно пізніше – майже через шість років, – Основного Закону України. За загальноновизнаним правилом акт прийнятий пізніше припиняє дію попереднього повністю, або в частині, що йому суперечить. Втім, правотворча й судова практика, а також конституційна доктрина й досі звертаються до цього авторитетного джерела, що вказує на невичерпаність його нормативного потенціалу. Так, Верховний Суд, вирішуючи спір про зміну канонічної підлеглості релігійної громади зазначає, що «взаємовідносини церкви й держави визначаються Декларацією про державний суверенітет України»⁹. Верховна Рада України ґрунтуючись на Декларації та Конституції України прийняла Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018 року № 2268-VIII. Правовою основою президентського законопроекту «Про корінні народи України» від 18 травня 2021 року (реєстр. № 5506) стали Конституція України, Декларація про державний суверенітет України, Акт проголошення незалежності України. Більше того, проектом Закону про дерадянізацію законодавства України (реєстр. № 4284 від 29.10.2020 р.), прийнятого Верховною Радою України у першому читанні 20 травня 2021 року, Декларація та Акт не віднесено до переліку актів, які не застосовуються в Україні.

Найбільш резонансними й досі залишаються положення Декларації щодо наміру України стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти

⁹ Див. Постанова Верховного Суду від 24 лютого 2021 року (справа № 233/3516/18-ц).

і не набувати ядерної зброї (частина 5 розділу 9), які різні політичні сили часто-густо інтерпретують по-своєму. Спроба свого часу отримати офіційне тлумачення Декларації у Конституційного Суду України не знайшла підтримки, через те, що „Декларація не є тим актом, який відповідно до статті 150 Конституції України може бути предметом офіційного тлумачення Конституційного Суду України”¹⁰. Суддя Конституційного Суду України О. М. Тупицький провівши історичний та системний аналіз Декларації, Акту та Конституції України прийшов до висновку, що «Декларація визначила основи конституційного ладу нової української держави. Однією з особливостей цього ладу є статус постійно нейтральної держави, який унеможливорює її участь у військових блоках»¹¹. Втім, спогади активного учасника розробки і прийняття Декларації, нині судді Конституційного Суду України С. П. Головатого, вказують на зовсім інший смисл цих положень Декларації. З його слів положення про позаблоковість та без ядерність було спрямовано проти перебування України у Варшавському блоці країн, який протистояв блоку НАТО. Тобто «тоді ми говорили не про блок НАТО, а про те, що не хочемо бути у блоці Варшавського договору, який протистоїть країнам Заходу»¹².

Події Євромайдану та Революції Гідності 2013 – 2014 рр., ратифікація українським парламентом Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, відповідний консенсус всередині нашої країни, триваючий збройний конфлікт з Російською Федерацією та потреби довгострокової стратегії із захисту суверенітету і територіальної цілісності України стали переконливими аргументами на користь конституційної фіксації європейської та євроатлантичної інтеграції нашої країни. Відкритим може залишатися хіба що питання тлумачення частини сьомої статті 17 Конституції України щодо неможливості розташування на території України іноземних військових баз. І тут в нагоді може стати досвід вирішення аналогічної проблеми Конституційним Судом Литовської Республіки. У своїй постанові від 15 березня 2011 р. Суд застосував системний метод тлумачення конституційної заборони на розташування іноземних військових баз у контексті потреб забезпечення незалежності й безпеки Литовської держави. Конституційний Суд Республіки Литва постановив, що конституційну заборону на розташування іноземних військових баз на території Литовської Республіки треба розуміти як таку, що не поширюється на військові бази, створені та контрольовані Литовською Республікою спільно з її союзниками. Інакше кажучи, цю заборону слід розуміти як спрямовану виключно на захист Литви, її демократичної системи та інших конституційних цінностей. Це означало, що конституція насправді дозволяє розташування військових сил НАТО в Литовській Республіці. Системне тлумачення Конституції в цій справі не дало змогу перетворити литовську Конституцію, за влучним висловом судді

¹⁰ Ухвала Конституційного Суду України від 28 травня 2003 року № 31-у/2003.

¹¹ Див.: Окрема думка судді Конституційного Суду України Тупицького О.М. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) (реєстр. № 9037) вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

¹² 30-ть років з дня прийняття Декларації про державний суверенітет України: Інтерв'ю заступника Голови Конституційного Суду України Сергія Головатого газеті «Голос України» // Голос України. 17. 07. 2020.

Верховного Суду США Р. Джексона, на «самогубну угоду»¹³. Саме така інтерпретація є адекватною настроям Українського народу та відповідатиме стратегічним інтересам Української держави.

Лизогуб Віталій Анатолійович

кандидат юридичних наук,

доцент,

доцент кафедри

історії держави і права України і зарубіжних країн

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ЕВОЛЮЦІЯ КОНФУЦІАНСТВА НА ПРОТЯЗІ ОСНОВНИХ ЕТАПІВ ІСТОРІЇ КИТАЮ

1) З початку династії Хань Історія конфуціанства абсолютно невіддільна від китайської історії. До зіткнення Китаю із Західною цивілізацією конфуціанство було чільною ідеологією Стародавнього Китаю. Назва - «конфуціанство» не містить ніяких посилань чи згадок про особистість його засновника. Китайське слово «жи» означає вчені, книжники або освічені люди. Для самого конфуціанства вживаються термін «жу сюе», який можна перекласти як вчення освічених людей, книжників або навіть тавтологічно вчення вчених, термін «жу цзя» - школа вчених.

2) Конфуціанська традиція ніколи не зводила себе до теоретичного спадку якоїсь однієї людини. Конфуціанство, фактично є сукупністю доктрин, які древні китайці прийняли у глибоку давнини, і були розвинуті подальшими мислителями конфуціанської традиції. Однак, незважаючи на це поява конфуціанства в якості самостійної ідеологічної і філософської системи пов'язується з діяльністю самого Конфуція, який під цим ім'ям відомий за межами Китаю. У самому Китаї він відомий як Кун цзи (вчитель Кун), або за його іменем Кун Цю. Після смерті Конфуція його учні та послідовники утворили численні напрямки. Вже у III столітті до н. е. налічується близько 10 окремих напрямків конфуціанства. Найвідомішими з цих напрямків є школи Сюнь цзи і Мен цзи.

3) Мен цзи був учнем онука Конфуція і визнаний найвпливовішим конфуціанцем свого часу на території Піднебесної. І Сюнь цзи був серед сучасників найбільш авторитетним вченим, багато в чому його філософія є заочною суперечкою з Мен Цзі. З часом конфуціанство перетворилося в авторитетну політичну та ідейну силу, що знаходилося в конкуренції з іншими політико-філософськими школами Стародавнього Китаю – моїзмом (Мо цзя) і легізмом (Фа цзя – школа покарання). Моїзм – єдина з філософських шкіл, названа на честь свого засновника Мо цзи (буквально вчення Мо цзи, школа послідовників Мо цзи). Легізм був офіційною ідеологією першої Китайської імперії Цінь, (221 – 209 рр. до н. е.), яку прищепив імператор об'єднувач Китаю Цінь Шихуанді, (246 – 210 рр. до н. е.). За традицією китайської історіографії він у 213 р. до н. е. розгорнув жорстокі репресії проти конфуціанців, знищивши основні конфуціанські тексти та стративши 460 опозиційних вчених. В ті часи час філософ Сюнь

¹³ Див.: Жалімас Д. Офіційна конституційна доктрина: концепція, значення і основні принципи розвитку. *Філософія права та загальна теорія права*. 2016. № 1 – 2. С. 276.

цзи прикинувся божевільним і одягнувся у даоса щоби уникнути репресій. Але, необхідно зазначити, що конфуціанські трактати, які зберігалися у в державних бібліотеках не були знищені. Знищені ж книги, були відновленні по усній передачі конфуціанськими вченими вже у II ст. до н. е. Згодом виникли спори щодо конфуціанського канону між ортодоксальною та неортодоксальною течією, у зв'язку з протиріччями між знайденими цілими і відновленими текстами.

4) Період розвитку конфуціанства, що закінчився в останні роки династії Цинь, називається раннім конфуціанством. Витримавши жорстоку боротьбу з іншими навчаннями, конфуціанство вже за династії Лю імперії Хань стало офіційною ідеологією Китайської імперії. Саме в цей період конфуціанство поділиться на ортодоксальне і не ортодоксальне. Ортодоксальним вченням в ті часи була «школа канону древніх знаків», а неортодоксальним – «школа канону сучасних знаків». Протистояння між ними було викликано тим, що школа канону стародавніх знаків визнавала тексти, які відновили конфуціанські вчені усно після скасування легістських репресій. А школа канону сучасних знаків спиралася на тексти, які були знайдені в будинку Конфуція. Представники школи древніх знаків стверджували непорушність авторитету Конфуція і його учнів і заперечували будь-які спроби ревізії їх спадщини. Представники іншого напрямку, яких очолював вчений Дун Чжуншу, якого називали «Конфуцій епохи Хань» (жив з 79 по 104 рр. до н. е.), наполягали на більш творчому підході до стародавніх вчень. Основний шлях модернізації – запозичення уявлень із доктрин інших шкіл (натурфілософська школа Ін-Янь цзя, з якої багато ідей про зовнішній світ були запозичені конфуціанським вченням). У підсумку в період династії Хань чільною школою стала саме школа канону сучасних знаків. Вчення цієї школи спиралася, в першу чергу, на лінію стародавнього конфуціанства, яка йшла від Мен цзи з його вченням про початкову доброту людської природи. В їх інтерпретації вчення Конфуція перетворилося на всеосяжну філософську систему, спроможну стати офіційною ідеологією централізованої держави.

5) Третій період розвитку конфуціанства пов'язаний з періодом імперії Тан (618 – 907 рр. н. е.). В той час Китай ставав центром світової економічної системи, дуже швидко поширювалися вчення різних буддійських шкіл, а даосизм набув статусу офіційної релігії. У зв'язку з тим, що конфуціанство було змушене конкурувати з цими двома світоглядними системами, воно зазнало модифікації з боку вчених того періоду. Це, перш за все, знаменитий учень Хань Юй (768 по 824 рр. н. е.). Діяльність його і його учнів привела до оновлення конфуціанства, що в європейській науці отримало назву неоконфуціанство. У самому Китаї традиційно не було терміна для позначення неоконфуціанства. Західна наука під цим терміном розуміє сукупність усіх конфуціанськи орієнтованих вчень з періоду династії Сун до манчжурської династії Цин. У сучасному Китаї для цього використовується термін Сун Мін Жу Шуе (Сунсько-Мінська школа вчених). Але в саме конфуціанська традиція не має такого узагальнення. Прийнятним був термін «сунське вчення» (Сун Шуе), що протиставлялося школі Дун Чжуншу («ханьське вчення»). Поняття «вчення братів Чен» відсилає до вчення 2 – х конфуціанських вчених Чен Хао та Чен І (XI ст. н.е.) Поняття «вчення братів Чен і Чжу Сі» передбачає, як вчення самих братів, так і їх учня – видатного вченого енциклопедиста Чжу Сі жив з 1130 по 1200 рр. Він узагальнив праці всіх своїх попередників і створив вчення, яке в західній науці називається чжусіанством, що в свою чергу є калькою з японського терміна чжусігаку

(дослівно – наука Чжу Сі). Чжу Сі в своїх роботах безпосередньо спирався на тексти Конфуція і його учнів, а також на тексти неконфуціанських мислителів які займалися проблемами космології, теорії пізнання і психології. Головна особливість вчення Чжу Сі в тому, що етичні категорії людського співжиття він реплікував на весь Всесвіт, звівши всю традиційну космологію під управління певних критичних законів. З 1313 р. вчення Чжу Сі стало офіційною ідеологією Китаю, а до XVI ст. набуло такого ж статусу в Кореї.

6) Автентичний термін – вчення Сінь Сюэ («вчення про серце»), використовував Ван Янмін китайський конфуціанець часів династії Мін - філософ, також званий Ван Шоужень (1472 по 1529 рр.). З одного боку дана школа розповідає про вчення про серце як вчення древніх китайських владик, з іншого це вчення дозволяє кожній людині стати священномудрим. Дане теоретичне положення береться з однойменного трактату Мен цзи, в якому автор говорить, що кожен може стати таким як древні правителі Яо і Шунь, якщо буде шанувати предків і поважати старших.

7) Конфуціанські школи більш пізнього періоду, зокрема «Вчення про реальне», приділяли значну увагу відокремленню конфуціанства від буддизму і даосизму, а поняття «вчення істинного шляху», було направлено на те, щоб показати, що саме конфуціанці володіють істинним шляхом на відміну від їх опонентів. У більш вузькому сенсі, під «вченням істинного шляху» розуміється вчення 5 конфуціанців часів династії Сун: Чжан Цзай, Чжоу Дуньї, Шао Юн, Чен Хао, Чен І.

8) Результатом чергової кризи, яку пережила китайська цивілізація у XIX ст. став розпад Китайської імперії і значне зниження статусу Китаю в світі і перетворення його фактично на напівколонію. В даний період конфуціанство втратило свою лідируючу роль в китайській думці і багатьом конфуціанцям довелося шукати шляхів синтезу китайської традиційної думки і європейської філософії. В результаті інвазії західних ідей в Китай склалося кілька напрямків китайської думки. Це – консервативний напрямок, яке спиралося на стародавнє конфуціанство (цей напрямок орієнтувалося в першу чергу на Японію). Представники даного напрямку Кан Ювей, Лян Цічао та ін. Ліберальний напрямок китайської думки повністю заперечував конфуціанські цінності. Його представники (Ху Ши) орієнтувалися в першу чергу на США і Німеччину. Радикально-марксистське вчення спиралося в першу чергу на Радянський союз. Його представниками були Чен Дусю, Лі Дачжао та всі наступні теоретики китайського комунізму.

9) Окремим напрямком китайської думки був суньятсенізм – ліво-націоналістичний напрямок представлений Сунь Ятсеном і пізнішими представниками лівого крила партії Гоміндан.

10) Значущим напрямком китайської думки є сучасне конфуціанство, або постконфуціанство. Його представники намагаються переосмислити китайську традицію, спираючись на сучасне політичне, філософське і релігійне становище Китаю. Дана течія представлена в першу чергу філософами Кан Ювеем і Фен Юланем. Останнього якого також називали сучасним Конфуцієм. Фен Юлань довго жив і викладав у США, а у 1949 р. повернувся до КНР, де застав культурну революцію, під час якої офіційно відрікся від усіх своїх поглядів, але продовжив свої дослідження як вчений. Пізніше покоління сучасних конфуціанців в основному пов'язане з Тайванем і Гонконгом. Всі вони були учнями Сюн Шилі (1885 – 1968) і намагалися здійснити синтез традиційної китайської та західної думки. Результатом їх діяльності став маніфест китайської культури людям усього світу.

11) Останній, за часом свого виникнення, напрямок сучасного конфуціанства з'являється, приблизно, з 1970-их років у США в рамках роботи китайських дослідників, які працювали в американських університетах. Даний напрямок закликав до оновлення конфуціанства і активного використання західної думки. Дані конфуціанці в наш час досить широко поширилися і в Китаї і є прихильниками створення конфуціанської держави на основі ідеології комуністичного Китаю лише з невеликими реформами державного ладу. Це вчення називають також Бостонські конфуціанці, оскільки у минулому столітті більшість з зазначених вчених вели дослідження саме в Бостоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кобзев А. И. Философия китайского неоконфуцианства. Восточная литература РАН. М., 2002.
2. Торчинов Е. А. К характеристике этической доктрины неоконфуцианства. — В кн.: Социально-философские аспекты критики религии. Л., 1982.
3. Конрад Н. И. Запад и Восток. М., 1972.
4. Кобзев А.И. Учение Ван Янмина и классическая китайская философия. М., 1983.

Лисенко Оксана Юріївна
студентка Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАПОВІТОМ ЗА ЗІБРАННЯМ МАЛОРОСІЙСЬКИХ ПРАВ 1807 РОКУ

В усіх правових системах, як тогочасних, так і сьогоденних, інститут спадкового права займає одне з найважливіших місць. В залежності від рівня розвитку суспільства, а саме: забезпечення механізму реалізації прав людини й громадянина, спадкових прав, можна судити про рівень розвитку країни в цілому, адже спадкові відносини становилися протягом певного історичного періоду, а їх перші витoki можна спостерігати ще у найдавніших суспільствах.

Варто звернути увагу на те, що заповіт за Зібранням малоросійських прав (далі – Зібрання 1807 р.) називався тестаментом. Тестамент – (лат., від *testari* – засвідчити) це духовний заповіт щодо призначення спадкоємців [1, с. 453].

Серед джерел окреме місце посідали систематизовані норми права, що вже діяли на території України. Серед них важливу роль відіграло Зібрання малоросійських прав 1807 р., де і були закріплені спадкові права. Цей збірник можна вважати одним із найцінніших джерел права України XVIII – першої половини XIX ст. [2, с. 496]. Відповідно до норм Зібрання 1807 р., у якому дається «четверояка» вікова система, а саме відповідно до гл.4 кн. I, заповіт могли укласти особи, які відносились до другого підліткового періоду, – з 14 років для чоловіків, з 12 – для жінок [3, с. 10].

Зібранням малоросійських прав 1807 р. були підтверджені норми права, згідно з якими з діючого інституту спадкування виключались усі категорії невольних людей, як можливі суб'єкти спадкового права, а заповідання кріпаками вважалось недійсним.

У кн. III Зібрання 1807 р. закріплені усі питання укладання і ухвалення тестаменту, як правового акту одностороннього волевиявлення особи щодо розпорядження своїм майном на випадок смерті.

Глава XIII, яка регулює спадкові правовідносини – «Про спадок за заповітом» починалася з норми про те, що «Всяк властен духовний тестамент укласти на свої пожитки рухомі». Спочатку щодо об'єктів спадкування було обмеження лише з приводу рухомого майна, а в плані суб'єктів – не було обмежень [4, с. 234]. Зазначена норма продовжувалася обмеженнями про суб'єктів, які не можуть бути спадкодавцями – тестаментаріями. Серед них виокремлювали: ченців («монахи, що віддали самі себе і своє майно Богу»), неповнолітніх дітей, людей, засуджених до смерті за злочин («хто життя втрачає, той втрачає і волю розпоряджатись своїм майном» §264), полонених, кріпаків (якщо не звільнили їх до того, але в разі звільнення «потім може йому згідно волі своєї духовну записати» §267). Отже, тут мова йде про те, що на укладення тестаменту мала право тільки та особа, яка могла відчужувати власність за законом [4, с. 234 – 236].

Зазначалося, що в спадок могло переходити лише те майно, яке було набуте законним шляхом (згідно §265 «є власністю успадкованою, чи набуте власною працею, чи з навчання нажито»), а також права і обов'язки, які були пов'язані з цим майном. Тобто йшла мова не лише про рухомі власні речі і пожитки, але й також про маєтності, які можна було набути своєю працею, за виключенням спадкових, а саме «отчеських і материнських» (гл. XXIII, §268) [4, с. 236].

Важливо наголосити на тому, що укладання тестаменту було обов'язковим для дворянства, адже у такий спосіб їхнє землеволодіння отримувало додатковий захист. Тестамент повинен був укладатися у присутності земських і громадських повітових чиновників або за наявності 3 – 7 свідків, із яких два обов'язково мали бути шляхтичами, православними і мати у цьому ж повіті свої маєтки. У свідки брати не дозволялося жінок, опікунів та езекуторів (осіб, на яких покладалось виконання тестаменту) (§268 – 270) [4, с. 236 – 237].

За Зібранням малоросійських прав 1807 р. також було врегульовано і спадкові правовідносини за заповітом військовослужбовців. Проте це могло відбуватися лише за умови доведення тестаменту до відому вже на перших термінах через суд або оголошення його в умовах військового походу. Тестамент оголошували за присутності гетьмана, козаків та непривілейованого населення (§273) [4, с. 238].

Отже, враховуючи те що Зібрання малоросійських прав 1807 р. мало феодальний характер, не всі верстви населення мали рівні права щодо успадкування. Та все ж заповіт як форма спадкування є одним із найбільш давніх правочинів. Під впливом економічних і політичних умов заповіт зазнавав значних змін, що закономірно втілювалося у сучасному цивільному законодавстві.

Науковий керівник: Козаченко А.І. кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії права

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Чудинов А.Н. Словарь иностранных слов, вошедших в состав русского языка. Санкт-Петербург: Изд. книгопродавца В.И. Губинского, 1910. 989 с.

2. Історія держави та права України: Підручник: У 2-х т. Тацій В.Я., Рогожин А.Й., Гончаренко В.Д. та ін. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 656 с.

3. Журбелюк Г. Сторінки розвитку політико-правової культури України. До 200-річчя «Зібрання малоросійських прав 1807 р.». Київська старовина. 2007. № 1. С. 44–58.

4. Вислобоков К.А. Собрание малороссийских прав 1807 г. АН Украины, Ин-т гос-ва и права и др. Київ: Наук. думка, 1992. 368 с.

Лисогорова Катерина Миколаївна

–кандидат юридичних наук,

доцент,

доцент кафедри

історії держави і права України і зарубіжних країн

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

КОНСТИТУЦІЯ ІТАЛІЇ 1947 РОКУ

У вересні 1943 року уряд Італії підписав умови беззастережної капітуляції, перейшовши на бік антигітлерівської коаліції. Завдяки тиску руху Опору та рішенням керівництва країн антигітлерівської коаліції були прийняті акти про розпуск фашистської партії, фашистських органів управління економікою. Північ Італії одразу після цього була окупована німецькими військами, на Півдні перебували англо-американські війська.

Восени 1943 року антифашистські сили країни розпочали процес створення розгалуженої системи комітетів національного визволення, в центрі та на півночі Італії очолив систему Комітет національного визволення Північної Італії. Навесні 1945 року у результаті збройного повстання на півночі Італії вся країна була звільнена від нацистів та фашистів.

На початку червня 1946 року в Італії був проведений референдум про політичний устрій. В середині червня 1946 року Італія офіційно була проголошена республікою. Одночасно з референдумом відбулися вибори і до Установчих зборів. В Установчих зборах більшість місць отримали три партії – християнські демократи, соціалісти та комуністи.

Конституція була прийнята Установчими зборами 22 грудня 1947 року та вступила в дію 1 січня 1948 року. Вона проголосила Італію демократичною парламентською республікою, суверенітет в республіці належить народу, республіканська форма правління відповідно до статті 139 Конституції не може бути предметом конституційного перегляду [1]. Стаття 3 Основного закону завданням республіки оголошувала усунення перешкод економічного та соціального порядку, які обмежуючи свободу та рівність громадян, заважають розвитку особистості та ефективній участі громадян у політичній, економічній та соціальній організації країни.

Близько третини статей Конституції присвячені широкому колу демократичних прав і свобод громадян, таким, як недоторканність житла, свобода слова, союзів, зборів, друку, віросповідання, затверджувалися принципи рівноправ'я громадян, право на працю, відпочинок, на освіту та соціальне забезпечення тощо.

В системі органів влади та управління Конституція Італії 1947 року закріпила принцип чіткого розподілу влади. Центральне місце у системі конституційних органів Італійської республіки обіймає двопалатний парламент. Італійський парламент складається з Палати Депутатів і Сенату Республіки. Палата депутатів обирається

загальним і прямим голосуванням на п'ять років. Сенат Республіки обирається від областей також на п'ять років. Конституція передбачає відмінності щодо активного та пасивного виборчого права для депутатів (18 років та 25 років) та для сенаторів (25 років та 40 років). Президент Італійської Республіки може призначити сенаторами довічно п'ять громадян, які прославили батьківщину видатними заслугами у громадській, науковій, мистецькій або літературній сферах.

Відповідно до положень Конституції Італії палати рівноправні у питаннях законодавства. Парламент обирає президента республіки, оголошує стан війни та миру, ратифікує міжнародні договори, затверджує бюджет, приймає участь у формуванні Конституційного суду, Вищої ради магістратури, обласному самоуправлінні, Національній раді економіки та праці. До компетенції італійського парламенту також віднесено контроль за формуванням та діяльністю уряду, який відповідальний перед парламентом.

Главою держави за Конституцією є президент, якого обирають на спільному засіданні палат на 7 років за участю 3 делегатів від кожної з 20 областей, обраних в свою чергу обласними радами.

До повноважень президента Конституцією віднесено: верховне командування збройними силами, призначення на вищі державні посади. Президент має право на призначення виборів до парламенту, може розпустити парламент. Президент має право помилування, він представляє країну в міжнародних відносинах, має право видавати декрети, які мають силу закону. До повноважень президента віднесено конституцією і оголошення референдуму. За пропозицією лідерів політичних партій він призначає голову Ради міністрів.

За змістом Конституції Італійської Республіки 1947 року судову владу здійснюють суди загальної юрисдикції і органи адміністративної юстиції. Систему загальних судів очолює вищий касаційний суд, а систему органів адміністративної юстиції – Державна рада. Рахункова палата також реалізує функцію адміністративної юстиції [1, с.13].

За Конституцією Італійської республіки 1947 року Вища рада магістратури постала органом керівництва судовою системою. Перевірку конституційності законів та інших органів влади здійснює Конституційний суд. Суд складається з 15 суддів, третину яких призначає президент республіки, третину – парламент, третину – Вища загальна та адміністративна магістратура.

Італійська Республіка є унітарною державою. Комуни, провінції, метрополітенські міста та регіони, відповідно до принципів, визначених Конституцією 1947 року є автономними утвореннями з власним статутами, повноваженнями та функціями.

Протягом наступних десятиріч положення Конституції Італії 1947р. були втілені в життя. За період після прийняття Конституції 1947 року до неї п'ятнадцять разів у різний спосіб вносилися зміни. Більшість з цих змін була присвячена організації влади і відносилася до частини II «Устрій Республіки» [1, с.17].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституція Італійської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала) / В.М. Шаповал – К.: Москаленко О.М., 2018. – 62 с.

Лук'янішин Олексій Олегович
Студент 1 курсу, 2 групи
Факультету адвокатури
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ОДНА ІЗ СТОРІНОК ДІЯЛЬНОСТІ УРЯДУ БАНДИТІВ-ВИКРАДАЧІВ

Історія УНР є важливим етапом українського державотворення. Революційним подіям другого десятиліття ХХ століття присвячено велику кількість наукових робіт і досліджень. Безумовно, що однозначно оцінювати діяльність Центральної Ради УНР не можна, адже з одного боку своїми універсалами вона поступово проголошувала незалежність Батьківщини, а з іншого боку – уряд УНР крім пафосних виступів та документів нічого не робив, що й призвело до його повалення. Хоча, на мою думку, утримувати владу більше року не кожен представник інтелігенції зможе, не роблячи фактично нічого.

Історія УНР кожному українцю відома зі сторінок шкільних підручників, але в жодному з них чомусь не йдеться про подію, яка фактично висвітлює характер урядовців і є приводом до повалення ЦР УНР та встановлення влади Павла Скоропадського. Цією подією є викрадення банкіра А. Доброго.

Влада УНР, повернувшись до Києва за допомогою німецьких військ, взяла на себе низку зобов'язань, основними з яких є утримання німецьких військ на території УНР та постачання Німеччині продуктів. Безумовно, що уряд Грушевського був слабким і відповідно не міг виконувати взяті зобов'язання. Вочевидь, що німецька адміністрація не була цим задоволена (про це, наприклад, зазначав генерал Людендорф [5, с. 274]) і шукала привід для усунення українських міністрів від влади, але щоб це не було свавіллям з німецької сторони [1, с. 213]. Але самі ж українські керманічі своїми діями полегшили німцям задачу.

Вночі 24 квітня 1918 року було викрадено під виглядом арешту директора Київського банку зовнішньої торгівлі, члена фінансової комісії ЦР УНР. Але одразу міністри-злочинці стикнулися з труднощами: на прохання міністра внутрішніх справ Ткаченка військовий міністр Жуковський міг дати лише вартових, а потяг для перевезення Доброго зміг дати міністр шляхів Єщенко. Але це був лише початок невдач. Зайшовши до квартири банкіра і арештовуючи його міністри показали фальшивий ордер, що зрозуміла дружина Доброго [8, с. 110]. Крім цього, забравши арештованого, міністри забули портфель, в який, зрозуміло, не забарилась зазирнути жінка. Тому одразу було зрозуміло хто має відношення до цього інциденту. Після цього банкіра посадили на потяг та відправили під охороною до Харкова. Цікаво, що поблизу будинку А. Доброго знаходився відділок поліції, але працівники «жодних дій не застосовували» [3, с. 213].

Наступного ранку про викрадення знало усе місто і німецьке керівництво поставило завдання українській владі знайти злочинців і банкіра протягом доби. Але, вочевидь, що ніхто нікого б не знайшов, адже було б викрито участь українських політиків у цій ганебній справі. Того ж дня головнокомандувач німецьких військ Айхгорн наказав ввести на території України німецькі військово-польові суди [6, с. 1]. Одразу ж голова уряду Голубович виступив у газеті з критикою такого рішення, мовляв, хто такий Добрий, щоб заради нього робити такий наказ, що розмови про слабкість влади не

відповідають дійсності [7, с. 1]. Але насправді у його промові лише підтверджено слабкість і неспроможність влади, адже на її території іноземна адміністрація вводить власні суди, а українська сторона замість конкретних дій лише може виступати у газетах.

У той самий час Абрам Добрий перебував у Харкові (хоча спершу його планували перевезти до Полтави). У розмові з міністром Жуковським його помічник Гаєвський зазначив, що Доброго ніхто не знайде. Черговою невдачею стала відмова начальника Холодногорського централу прийняти Доброго через брак документації від МВС. Тоді останнього залишили у «Гранд отелі». Банкіру запропонували виписати чек на 100 тисяч рублів і виїхати за кордон, але зроблено було лише перше [8, с. 111].

На radoцax конвоїри пішли до ресторану святкувати з повіями свій успіх. Але одразу ж були помічені німецькими поліцейськими [3, с. 214].

Тим часом українські можновладці продовжували брехати німцям, що активно розшукують злочинців. Але німецькі слідчі вже встановили місце знаходження Доброго та злочинців. 27 квітня під час засідання Малої Ради було заарештовано німцями голову уряду Голубовича та деяких помічників міністрів. Міністрів Ткаченка, Жуковського, Ковалевського та інших, які намагались втекти, було затримано протягом наступних днів. Врешті-решт, 4-5 травня відбувся суд, на якому було визнано усіх винними у викраденні не лише Доброго, а ще 27 осіб [3, с. 215]! Усі засуджені свою провину визнали. Цікавими є строки, на які було засуджено можновладців: від року до двох років. Напевно, німецька влада хотіла показати свою гуманність [2, 4].

Отже, практично всі члени уряду УНР були причетні до викрадення банкіра, таким чином показали свої справжні наміри (їм були потрібні лише гроші), дискредитували українську владу. Злочинців навіть не зупинила низка невдач та помилок. Безумовно, серед керівників УНР були гідні люди, але більшістю були такі, як осуджені. Відповідно, питання добробуту народу їх не цікавили, тому як можна хвалити уряд злочинців?..

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гай-Нижник П. П. Викрадення банкіра А. Доброго у квітні 1918 р. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.hai-puzhnyk.in.ua/downloads/2015doc.vykradennya_bankira.pdf
2. Голось Кієва. – 1918. – 9 травня.
3. Гольденвейзер А. А. Изъ Кіевскихъ воспоминаній / А. А. Гольденвейзер // Архивъ русской революціи. – Берлин, 1922. – Т. VI.
4. Кієвскаямысль. – 1918. – 8 травня.
5. Людендорф Э. Мои воспоминания о войне. 1914–1918 гг. / Э. Людендорф. – М., 1924. – 315 с.
6. Нова Рада. – 1918. – 27 квітня.
7. Робітничая газета. – 1918. – 30 квітня.
8. ЦДАВО України. – Ф. 3543. – Оп. 2. – Спр. 1.

АНАЛІЗ МІКРОРІВНЕВИХ ТЕОРІЙ В СИСТЕМІ СУЧАСНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Дослідженням системи міграційних процесів займалися такі видатні західні вчені, як Вієст Р., Гаммар Т., Брехманн Г., Тамас К., і Фаїст Т. В своєму ґрунтовному дослідженні вони класифікували теорії міграції на три великі категорії: 1) мікрорівень, 2) макрорівень та 3) мезорівень. Саме першій категорії, на наш погляд, було приділено недостатньо уваги. Тож дослідивши наукові праці Константа А., Массі Д., Дженніссена Р., Дюрана Дж. і Малоуна Н. зазначимо, що теорії мікрорівнів в цілому розглядають міграцію як рішення людини, бажання виїхати, яке ґрунтується на внутрішніх переконаннях. Іншими словами, головне - це виїхати за кордон не маючи конкретного подальшого плану. До мікрорівнів відносять наступні теорії міграції: а) поширена теорія щодо причин міграції, яка розрізняє фактори «тяжіння» і чинники «виштовхування» маючи на увазі економічні, політичні, соціальні та інші фактори, під впливом яких люди мігрують з або в певні країни - викладена Еверетом Лі. Так, до чинників виштовхування він відносить: 1) недостатню кількість робочих місць; 2) мало можливостей для розкриття потенціалу індивіда (спорт, мистецтво тощо); 3) обтяжливі податкові умови; 4) стихійні лиха; 5) політичні мотиви; 6) погане медичне обслуговування; 7) рабство або примусова праця; 8) втрата капіталу, бізнесу; 9) стихійні лиха чи інші небезпеки; 10) бажання більшої індивідуальної, політичної або релігійної свободи; 11) екологічна ситуація (забруднення); 12) житлові умови; 13) дискримінація; 14) пандемії та військові конфлікти.

До факторів тяжіння можна віднести: 1) пропозиції роботи; 2) кращі політичні, економічні, податкові, житлові умови; 3) більша політична або релігійна свобода; 4) високий рівень освітніх послуг; 5) краще медичне обслуговування; 6) привабливий клімат; 7) безпека та родинні зв'язки; 8) промисловість та технології;

б) найстаріша і найвідоміша теорія міжнародної міграції - це неокласична. Вона пояснює вплив праці на міграцію та економічний розвиток. Дослідники Аранго, Льюїс, Годаро, ван Наерсен, Спаан і Зумерс, зазначають, що причиною міжнародної міграції є географічний дисбаланс між попитом і пропозицією робочої сили. В регіонах, де пропозиція робочої сили є еластичною, а заробітна плата низькою – громадяни прагнуть до міграції в країни із високим рівнем заробітної плати. Крім того, в основі цієї теорії - усунення різниці в заробітній платі, що покладе край трудовому руху і міграція досягне свого мінімуму. Рішення про міграцію сильно залежить від можливостей працевлаштування в іншій країні, тобто можливості заробити й отримати гроші мігрантам на початковому етапі натуралізації. Також, міграція сприяє зростанню економіки приймаючої країни за рахунок стимулювання національного виробництва та навпаки, країни-відправлення шляхом отримання іноземних грошових переказів. Міжнародний потік робочої сили в першу чергу відбувається на ринках праці, що мають ключову роль в міграційних процесах. Констан і Мессі вказують, що відповідно до неокласичної теорії, перспективи повернення імігранту в країну-виду вкрай малі, особливо коли особа

користується благами країни-перебування (заробітна плата, освіта і престиж, соціальні програми). Серед негативних наслідків зазвичай відносять загальне зниження заробітної плати на ринку праці через збільшення некваліфікованої робочої сили в приймаючій країні через міграцію. Згідно неокласичної теорії, правила ринку праці і контроль міграції може регулювати як міжнародна спільнота, так і країна-відправлення й приймаюча держава. При цьому у більшості країн, що розвиваються міграція не обов'язково є добровільною;

в) Теорія соціального конфлікту - це соціальна теорія, заснована на марксисті, яка стверджує, що окремі особи і групи (соціальні класи) всередині суспільства взаємодіють на основі конфлікту, а не консенсусу. За допомогою різних форм конфлікту групи прагнуть отримати різну кількість матеріальних і нематеріальних ресурсів (наприклад, багаті і бідні). Сильніші групи будуть прагнути використовувати свою силу, щоб зберегти владу, і експлуатувати групи з меншою владою. Конфлікт розглядають як двигун змін, оскільки конфлікт породжує суперечності, які іноді вирішуються, створюючи нові конфлікти і суперечності в триваючій діалектиці. У класичному прикладі історичного матеріалізму, К. Маркс і Ф. Енгельс стверджував, що вся людська історія є результатом конфлікту між класами, які розвивалися з плином часу відповідно до змін засобів суспільства задоволення своїх матеріальних потреб, тобто зміни в суспільстві в режимі виробництва;

г) Символічного інтеракціонізму - це соціологічна теорія міграційних процесів, яка розвивається з практичних міркувань і натякає на особливе використання діалекту людьми для створення образів і нормальних висновків, для дедукції і відповідності з іншими. Іншими словами, це система відліку, що дозволяє краще зрозуміти, як люди взаємодіють один з одним, щоб створити символічні світи, і, в свою чергу, як ці світи формують індивідуальну поведінку. Це структура, яка допомагає зрозуміти, як суспільство зберігається і створюється за допомогою повторюваних взаємодій між людьми. Процес інтерпретації, який відбувається між взаємодіями, допомагає створювати і відтворювати зміст. Людину слід розуміти як соціальну особистість. Це постійний пошук соціальної взаємодії, який змушує нас робити те, що ми робимо. Замість того, щоб зосереджуватися на людину та її або її особистості або на тому, як суспільство або соціальна ситуація викликає людську поведінку, символічний інтеракціонізм фокусується на діях, які відбуваються між мігрантами. Зокрема, це внутрішні причини самої особи щодо міграції, тож якщо уявити ланцюг дій відповідно до цієї теорії, то основна увага приділяється людській діяльності щодо прийняття рішення змінювати країну, символізація приймаючої країни (уявлення наслідків і непосредньо життя в новій країні) і звісно реалізація.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого Т.М. Слінько.

*Мануйлова Юлія Олександрівна
Студентка 1 курсу, 2 групи
Міжнародно-правового факультету,
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

СПІЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ ТА ФІНЛЯНДІЇ НА ШЛЯХУ ДО ЗДОБУТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Упродовж усієї історії людства більшість країн мали на меті здобуття незалежності та становлення державності. Фінляндія, як і Україна, пройшла довгий шлях для того, щоб стати незалежною та суверенною державою. Перебуваючи тривалий час під впливом Шведського королівства, а пізніше Російської імперії, на початку ХХ століття Фінляндії вдалося здобути самостійництво та перетворитися на одну з найуспішніших країн нашого століття. Активне функціонування аналогічних державотворчих процесів на території Фінляндії і України визначає актуальність обраної теми.

Метою дослідження є висвітлення розвитку державотворчих процесів у Фінляндії та України. Основним завданням є роботи є зображення процесу трансформації політичних інститутів Фінляндії та порівняння спільних історичних особливостей у становленні незалежної держави з Україною.

Починаючи з часів Національно-визвольної війни у ХVІІ столітті, поділу Польщі та російсько-турецьких війн, більшість українських земель увійшло до складу Російської імперії, яка постійно мала на меті послаблення автономістських настроїв на території України. Фінляндія увійшла до складу Росії внаслідок програшу Швеції у війні з останньою у 1808-1809 роках. Порівнюючи становище українських і фінських земель у складі Російської імперії, можна зробити висновок, що Фінляндія мала певні переваги. Зокрема, їй надавався статус Великого князівства, на її території діяла власна адміністрація, Фінляндія мала власний законодавчий орган (Сейм) та Сенат, який здійснював управління і виконував функції найвищої судової інстанції. [3, С.43] У той же час Росія намагалася втручатися в усі справи українського народу, знищуючи будь-який прояв самоврядування на українських землях.

У другій половині ХІХ століття після поразки Росії у Кримській війні Олександр ІІ був вимушений здійснити ряд реформ, зокрема це було спрямовано на модернізацію армії, скасування кріпосницького ладу та запровадження форми місцевого самоврядування – земств. Тому саме в цей час відбувається активізації суспільно-політичних рухів на території України. Для фінських земель особливо важливе значення мало скликання сейму вперше більш, ніж за 50 років, який ухвалив за історію свого існування близько 400 законів. Лютневий Маніфест 1899 р. визнавав Фінляндію “особливим автономним краєм у складі Всеросійської Держави”, але передбачав перепідпорядкування фінляндського законодавства загальнодержавному. [1, С. 31-32]

Лютнева революція 1917 року у Російській імперії стала переломним моментом у ході історії та платформою для розвитку національних рухів. У фінів з'явився політичний лідер – Карл Маннергейм. Після повалення Тимчасового уряду 6 грудня 1917 року Фінляндія проголосила незалежність. Конституційний закон держави був виданий 1919 року, що утверджував форму державного правління – республіку. В Україні у 1917 році сформувалася Українська Центральна Рада, яка впродовж 1 року прийняла 4 Універсали,

що мали на меті розбудову демократичної держави. 29 квітня 1918 року був прийнятий основний закон Української Народної Республіки, що проголошував державну незалежність та утверджував рівність прав і демократичних свобод, але вона так і не набула чинності через прихід до влади гетьмана Скоропадського і скасування усіх актів, прийнятих УЦР.

Виникає питання, як в даних умовах Фінляндії вдалося проголосити незалежність? Однією із причин є те, що політичні діячі Фінляндії були більш-менш консолідовані щодо ідеї державності. Політики України керувалися передусім власними інтересами, і досить часто українським соціалістам більшовики були ближчими за «українського гетьмана-пана». [2, С. 61]

Отже, події, що відбувалися на початку ХХ століття, змінили не тільки політичну карту світу, а й національну свідомість багатьох народів. Фінляндія і Україна, перебуваючи у складі Росії, скористувалися внутрішніми і зовнішніми міжусобицями в імперії та розпочали процес утвердження національної державності. Фінляндії вдалося здобути незалежність та задекларувати Основний закон у зв'язку з тим, що фіни доволі довго розробляли ідеї щодо незалежності та конституційного процесу. В Україні перешкодами на шляху до отримання незалежності були такі чинники: непорозуміння щодо майбутнього політичного вектору, перевага власним інтересам, ніж державницьким, невизначеність функцій органів влади і призвели до відтягування державотворчого процесу ще на декілька десятиліть. Тому, на даному історичному етапі, потрібно зберігати єдність влади народу задля спільних цілей у розбудові сильної та демократичної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Берендтс Э.Н. По поводу воззваний иностранных ученых... - С.31 – 32
2. Сидоренко А. К. Маннергейм і П. Скоропадський: від служби в російській армії до розбудови національної державності (порівняльний аналіз).. // Вип. 55. – 2018. – С. 61.
3. До проблеми зародження національної державності в Україні та Фінляндії (спроба історико-порівняльного аналізу) / А. Слюсаренко, С. Пивовар // Етнічна історія народів Європи. - 2000. - Вип. 5. - С. 43

Матвєєва Т.О.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри історії держави і права України

і зарубіжних країн

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

АДМІНІСТРАТИВНА ТА СУДОВА ВЛАДА У ЗАПОРІЗЬКОМУ ВІЙСЬКУ

Перебуваючи під верховною протекцією спершу польського, згодом російського уряду, тимчасово під заступництвом турецького хана, запорізькі козаки протягом усього свого історичного існування мали власне начальство, яке зазвичай щорічно змінювалося і було неодруженим. Повний склад управлінського складу запорізьких козаків різними джерелами визначається по-різному: 49, 118, 149. Послідовно ступені цього керівництва є приблизно такими: військові начальники - кошовий отаман, судячи, осавул, писар, курінні отамани; військові чиновники - підписар, булавничий, хорунжий, бунчужний, перначний,

подосавул, довбиш, піддовбуш, гармаш, подпушкаръ, гармаш, товмач, шафар, підшафарій, кантаржій, канцеляристи; похідні і паланкові начальники - полковник, писар, осавул, підписар, подосавулій. Коли вперше визначився склад запорізької влади, не можна сказати через відсутність точних даних, допускається лише, що посаду кошового існувала вже в 16 столітті, тоді як чина військового писаря в той час ще не існувало.

Перші чотири з названих посадових осіб, а саме: кошовий отаман, військовий суддя, військовий осавул і військовий писар склали саме так звану військову старшину; до них наближалися курінні отамани і старші козаки, з колишніх старшин, які поступилися, добровільно чи ні, своїми званнями іншим, інші з названих осіб становили або молодший старшину, військових службовця або паланкової старшину. В мирний час військова старшина керувала адміністративними і судовими справами війська, у воєнний час очолювала козаків, поступаючи своїм місцем в Січі наказний старшині, проте після закінчення війни знову вступала в свої права.

Військовий писар відав канцелярією і вів всі письмові справи Запорізького війська: надсилал укази по куренях і паланках, вів усі розрахунки, приймав укази і послання, які надходили на ім'я Коша.

Військовий осавул слідкував за дотриманням порядку козаками в Січі, а під час військових дій - у військових таборах стежив за виконанням судових рішень кошового отамана і Військової ради. Проводил дізнання щодо злочинів, які були скоєні на території Січі, заготовляв продовольство для війська на випадок війни, видавав хлібне і грошове забезпечення козакам, відав охороною кордонів і інше.

Після запорізької військової старшини йшли курінні Отаман. Посада курінного отамана також була виборною.

Курінними отамане обирали людей здібних, хоробрих і рішучих. Обрання курінного отамана була внутрішньою справою кожного куреня і виключало втручання в цей процес козаків іншого куреня.

Курінний отаман виконував роль інтенданта в Січі: його прямим обов'язком було забезпечення козаків усім необхідним - продовольством, паливом, збереження грошей майна козаків у курінній скарбниці.

За воинскою старшиною йшли військові чиновники, головною метою яких було надання допомоги службовим особам військової старшини у виконанні своїх обов'язків.

Військовий довбиш відав полковими литаврами, які збирали козаків на Раду. Крім того, він був присутній при виконанні судових вироків, забезпечував надходження податків і торгового мита.

Військовий артилерист відав всієї запорізької артилерією.

Під його керівництвом була військова в'язниця.

До військовим чинам ставився і військовий перекладач. Іноді він в прикордонних районах проводив військову розвідку.

Військовий кантаржій був хранителем військових мір і ваг, які були однаковими для всього Запоріжжя.

Військовий шафар збирав податки - перевізні податки на переправах через такі річки, як Дніпро, Буг, Самара.

Військовий булавничий, бунчужний і хорунжий відповідно зберігали булаву, бунчуки як символ влади кошового отамана., А також військовий прапор - хоругву.

Військові чауші виконували роль посланців.

Безпосередньо за військовою старшиною стояла старшина похідна і паланковая. Она вважалася тільки рангом вище від військових чиновників, однак на відміну від них діяла в межах Січі в своїх паланках.

Похідну старшину складали полковник, осавул і писар. Вони діяли під час війни.

Паланкової старшину становили: полковник, осавул, писар, подосавул і підписарь. Їх влада розширювалася на козаків, які діяли за межами Січі - в слободах.

Всі представники паланкової старшини обиралися на свої посади і залишали їх після загальної Військової Ради, тобто через рік. Влада паланкового полковника у межах його паланки була досить широкою: він фактично виконував функції отамана, природно, в межах території паланки.

В організації козацького самоврядування, яке склалося на Запоріжжі можна знайти зародки майбутньої української державної організації. Характерно, що ця своєрідна за своєю структурою система органів військово-адміністративної влади мала можливість виконувати складні функції внутрішніх і зовнішньої політики, властиві державній владі.

Никонюк Артем Петрович

Студент 1 курсу 6 групи

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету

імені Ярослава мудрого

ПОЗИЦІЯ СУДОВОЇ ГІЛКИ ВЛАДИ У ПОРАЗЦІ УТВЕРДЖЕННЯ ВЕЙМАРСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Веймарська республіка була створена як наслідок Першої світової війни. Були закріпленні суттєві зміни в державному ладі, у тому числі, важкі умови, у яких вона укладалася звисно вплинули на закріплення і регулювання повноважень вищих державних органів влади, у тому числі і судової гілки.

З історичної точки зору правосуддя Веймарської республіки, мабуть, винне у провалі першої республіки на німецькій землі. Карл Дітріх Брахер дуже різко сформулював вирок щодо суддів Веймарської республіки з огляду на наслідки цієї невдачі: «Цілком виправдано розглядати веймарську судову владу значною мірою як необхідну умову та джерело Третього рейху». [1]

Вернер Нойзел, дисертація якого була опублікована через кілька років після роботи Брахера, дійшов абсолютно протилежного судження в своїй оцінці системи правосуддя Веймарської республіки: «Якщо деякі автори стверджують, що провал Веймарської республіки був повністю або частково обумовлений німецькій судовій системі, то слід заперечити, що ця думка не відповідає фактам і що вона виражає нереальне завищення здатності судів діяти» [2].

Той факт, що двоє істориків (а Нойзел - юридичний радник, не враховуючи серед істориків) приходять до абсолютно різного судження про історичний об'єкт, в основному не є новацією. Якщо поглянути на ситуацію з Веймарською республікою з історичної точки зору, то ми можемо спостерігати елементарний взаємозв'язок, який має велике, якщо не вирішальне значення для розвитку Веймарської республіки, а також для її занепаду. Республіка, як поняття, яке визначає державний устрій суспільства, мала ідеологічний зв'язок між справедливістю та політикою. Терміни справедливість та

політика є досить широко окресленими поняттями, вони потребують більш детального пояснення, коли ці терміни використовуються в узагальненій формі, це жодним чином не означає, що вони означають політику чи справедливість у своїй абсолютній сукупності мас, швидше, описана тенденція в цих двох поняттях, яка виражається за певних обставин.

У своїй самооцінці судова влада розглядала себе як суб'єкт, окремий від держави, як політично нейтральний інститут і це зокрема підтверджувалось у статті 102 Веймарської конституції [3]. Однак своїми рішеннями судді так масово втручались у політичні та соціальні процеси Веймарської республіки, які, на думку Брахера, підготували ґрунт для того зловісного становлення «Третього рейху». Можливість політичного впливу суддів сприяла концепції, яка дозволяла окремому судді включати своє особисте ставлення до судових рішень і, таким чином, здійснювати політичний вплив.

Також є цікавим положення 59 Веймарської конституції про право Рейхстагу порушувати перед державним судом Німецької імперії обвинувачення проти президента імперії, рейхсканцлера та імперських міністрів у тому, що вони злочинно порушили конституцію або імперський закон. Пропозиція про порушення обвинувачення має бути підписана не менше ніж 100 членами рейхстагу і потребує згоди більшості, потрібної для змін конституції. Подробиці визначаються імперським законом про державний суді. [4, С. 600]

Хаттенгауер оцінює ці фактори як менш актуальні для питання про провал республіки. Він називає постійну громадську критику, особливо з боку лівих таборів [6], як причину відсутності політичної орієнтації судової влади. Ця відсутність орієнтації змусила судову владу все більше і більше намагатися уникати громадськості та тиску, щоб виправдати себе, в очах суспільства. Результатом стала політична та громадська ізоляція судової влади.

Для того, щоб мати можливість більш точно аналізувати та визначати взаємозв'язок між справедливістю, судовою гілкою влади, з одного боку та політикою, з іншого, у Веймарській республіці, варто наголосити, що статті сьомого розділу Веймарської конституції регулювали питання пов'язані із судовою гілкою влади, визначали порядок призначення суддів, закріплювали незалежність суддів та підпорядкованість їх лише імперському законодавству, регламентували порядок проведення судового процесу, відокремлювали військові суди та акцентували увагу на закріпленні права кожного громадянина відання судового процесу його законним суддею, [4, С. 605-606] та необхідно провести різницю між різними правовими рівнями:

1) Справедливість як політична справедливість у вузькому розумінні. Вона включає політичне кримінальне законодавство аж до республіканського захисту честі представників та символів Веймарської республіки та розглядає юридичні суперечки між республікою та її опонентами.

2) «Політична» судова влада. Політична судова влада - це інструменталізація судової влади політичними інтересами та їх дійовими особами, які сподіваються, що судова система узаконить їх політичну опозицію або зробить опонентів незаконними.

3) Рівень «загальної» політичної функції судової влади. На цьому рівні судова влада діє як частина політичних інститутів, як «політична сила». У цій функції це вираз публічного правління та розподілу влади. Передумова цього рівня полягає в тому, що

судова влада та політика нерозривно пов'язані, оскільки тлумачення закону завжди вимагає тлумачення відповідно до регулятивних умов конституційної держави.

Розглянемо це на прикладі одного із судових рішень у Веймарській республіці. Перші роки Веймарської республіки ознаменувались переворотами та спробами державного перевороту і, як наслідок, політично вмотивованими вбивствами. Ці процеси ставили високі вимоги до судової влади; вона була покликана захищати нову демократичну державу від її опонентів за допомогою справедливості. Імперський суд розглядав імперський кодекс закону, Веймарська конституція на цей момент ще не була прийнята, оскільки його положення загалом захищали конституцію і жодним чином не обмежували конституцію імперії. З цього акту Нойзел робить висновок про те, що судова влада виявила непорушну лояльність до новоствореної Веймарської держави. Питання про те, який захисний об'єкт мали на увазі судді, коли вони співпрацювали з буржуазними силами, коли прощтовхували вибори Національних зборів проти лівої опозиції та захищали її від соціалістичних та комуністичних повстань, не було питанням для обговорення. Для суддів «захист загального порядку» був насамперед на першому плані і це зокрема підтверджувалось у статті 103 Веймарської конституції [3], вони бачили в цій спробі можливість збереження буржуазного суспільного ладу, який вони взяли за зразок з монархічної держави Бісмарка. Питання лояльності судової влади не виносилося на обговорення, це мало зіграти вирішальну роль у Карр Путш. Засудження путчистів Карр Путш стало юридичним видовищем. Закон про амністію від 4 серпня 1920 р., прийнятий урядом Рейху, проголосив усіх, хто причетний до Карр Путш, звільнити від покарання, якщо їх не визначили як автора чи керівника. З десяти спочатку звинувачуваних, семеро змогли ухилитися від суду, тікаючи з країни (серед них Капп, Папст, Лютвіц, Ерхардт); інших трьох обвинувачених відпустили під заставу. Лише фон Ягов був засуджений. Незважаючи на те, що він відіграв провідну роль у державному перевороті, суд визнав «лише» сприяння державній зраді та призначив мінімальне юридичне покарання у вигляді п'яти років у фортеці. Другий обвинувачений фон Вангенхайм був виправданий, оскільки він був автором, не будучи доведеним у значенні згідно закону Рейху. Термін «авторство» був визначений суддями під час судового розгляду до такої міри, що тлумачення було достатнім для виправдання відповідачів, які були патріотично налаштовані, незважаючи на очевидно політично вмотивовану спробу повалення влади або зменшення покарання. Той факт, що це рішення було винесене найвищим судовим органом Веймарської республіки, створює першу показову картину для суддів. Особливо, якщо врахувати, що Рейхсгерхт також мав нормативний вплив на інстанційні суди.

Отже, з моєї точки зору, на юриспруденцію, яка у Веймарській республіці вважала себе відірваною від держави та конституції, призвела до веймарського інтелектуального класу, до фундаментальної дискусії щодо положень та завдань судової влади. Політичний та соціальний взаємозв'язок між справедливістю, державою та суспільством визначався постулатом позитивізму, який постулює суворий поділ держави та політики у своїй теоретичній концепції. Келсен виправдовує цю дуже абстрактну правову доктрину тим, що в області етики та моральних концепцій не існує поняття «чистої об'єктивності»: «Як релятивістська теорія цінностей вона (судова система) повинна показувати засоби та всі мислимі стандарти для формування закону і держави, і визначити, які цінності базуються на яких цілях, і які засоби можуть бути корисними для їх реалізації, проте, не оцінюючи їх з політичної точки зору. Також ми можемо спостерігати досить серйозні обмеження

Державного суду з боку Веймарської конституції на прикладі визначення виконання судових рішень і це було закріплено у статті 19 Веймарської республіки. Державний суд, згідно статті 19 пункт 1, що стосується конституційних суперечок всередині країни, не застосовується, якщо в окремих країнах існують національні конституційні суди, наприклад, Баварія; [3] згідно статті 19 пункт 2, це положення також поставило Державний суд в невигідне становище в цілому, зокрема у залежність від Президента. [3] Також ми можемо спостерігати безпосередній вплив Рейхстагу, щодо ведення судового процесу проти президента імперії, рейхсканцлера та імперських міністрів, який насамперед розпочинався через недовіру Рейхстагу до цих представників влади або через обопільну змову Рейхстагу та представників державного суду імперії. [2, С. 337] Отже, такого роду обмеження, на мою думку, створювали хибне уявлення про те, що Веймарська республіка являє собою зразок «Правої держави», який базується на «незалежності» суддів. [10, С. 399]

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Карл Дітріх Брахер «Дослідження краху Веймару». https://wikinew.wiki/wiki/Karl_Dietrich_Brachner
2. Вернер Нойзель «Крах Веймара» / Вернер Нойзель. – М.: ООО «Издательство «Добрая книга», 2015. – 400 с.
3. Конституція Німецької імперії(Веймарська Конституція) [http://www.hai-nuzhnyk.in.ua/doc2/1919\(08\)11.reich.php](http://www.hai-nuzhnyk.in.ua/doc2/1919(08)11.reich.php)
4. Історія держави і права зарубіжних країн. Хрестоматія: Навч. посіб. для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / За ред. В. Д. Гончаренка. – Кол. упорядників: В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький, М. М. Страхов, С. І. Пирогова. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре». – 2002. – 716 с.
5. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн навч. посібник. Тернопіль, 2010. 392 с.
6. Katrin Hattenhauer «Politische Justiz Weimarer Verfassung». <file:///C:/Users/User/Downloads/prokla52-luthardt.pdf>
7. Kampf um die Republik 1919-1923 <https://www.bpb.de/geschichte/deutsche-geschichte/weimarer-republik/275837/1919-1923-kampf-um-die-republik> .
8. О.В. Харченко «СИСТЕМА ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ ВЕЙМАРСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ: ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ» https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kharchenko_systema.pdf .
9. Rechtsprechende Gewalt in der pluralistischen Demokratie. https://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-3-322-97148-7_3
10. Я. С. Драбкин. Революция 1918-1919 гг. в Германии. Краткий очерк. <https://drive.google.com/file/d/1jBwAKxKjLzlupmIT-mim88inLFHbOCw/view>

*Овчаренко К.М.
Студентка 1 курсу, 12 групи
Інституту підготовки кадрів
для органів юстиції України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ВЕЛИКА ХАРТІЯ ВОЛЬНОСТЕЙ ЯК КРОК НА ШЛЯХУ ДО ДЕМОКРАТІЇ

Велика хартія вольностей 1215 року є досить актуальною проблемою дослідження істориків та правників протягом багатьох століть, адже вона була і залишається основним документом, який вплинув на формування фундаментальних цінностей європейської правової культури. Сучасна Європа побудована на триєдиних цінностях: демократія, верховенство права та природні права людини. Ці цінності взаємопов'язані між собою. Не може бути справжньої демократії, якою є ліберальна демократія, без врахування і реалізації природних прав людини, не може бути верховенства права, якщо не реалізовано права людини [1].

Чергове загострення державно-церковних стосунків, викликане вступом на англійський престол короля Іоанна Безземельного, вплинуло, як вважав М.П. Драгоманов, на прийняття у 1215 р. «Великої хартії вольностей», адже, за словами вченого: «приведені в зв'язок з правами земськими ідей англійських клерикалів стали вихідною точкою всенародної свободи» [3, с. 64]. Досліджуючи «Велику хартію вольностей», М.П. Драгоманов наголошував, що, зважаючи на деякі положення документу, його можна вважати конституційним. «Але вона вийшла не з теоретичних думок про вільність, а з конкретної боротьби тодішніх вищих станів англійських з королівським урядом і не так з королівською владою в принципі, як з її тяжкими, без порядними утисками. Через те в ній справді політичних пунктів не багато, а більша частина їх належить до впорядкування феодальних відносин і до вкорочення самоволі королівських урядників», – зауважував він.

Наводячи загальну оцінку хартії, М.П. Драгоманов був переконаний, що «Велика хартія вольностей» була для свого часу занадто радикальним документом і заради того, щоб її положення стали непорушним законом у державі, англійським лібералам довелося вести довготривалу боротьбу [2, с.147].

«Велика хартія вольностей» конституційна грамота, яка виходила далеко за межі феодальних форм і ідей, прапором, котрий об'єднав англійців у критичні моменти їх історії, першим і надзвичайно важливим кроком англійського суспільства на шляху до свободи, а також важливим реальним чинником подальшого розвитку в якості абсолютно конкретної програми, яка здатна була замінити невизначені туманні мрії про закони короля Едуарда I виразним юридичним документом, котрий чітко визначить права суспільства і його окремих груп, та обов'язки короля, і створить міцну юридичну основу для подальшої боротьби за політичну свободу [4, с.189].

Як зазначав Г. П. Мягковий, «описаний ідеологічний феномен з'явився не лише на батьківщині Хартії..., але, долаючи національні кордони, захопив англійські колонії та країни континенту... Вона перетворилась на своєрідний «ящик Пандори», з якого в різних політичних умовах, на різних етапах історії європейських народів політики, професійні історики, юристи «діставали» із нього аргументи для обґрунтування своїх політичних прагнень». [4,с.192]

Таким чином, Велика хартія вольностей стала першою правовою пам'яткою, яка уособила в собі такі фундаментальні правові цінності, як принцип конституціоналізму, верховенства права, організації та побудови державного апарату на засадах законності, професіоналізму, зародження правової держави та представницької демократії, принципу розподілу влад, передбачила низку процесуальних гарантій та стала першим документом середньовічної Європи, яка закріпила права людини [5, с.37]. Напередодні та під час англійської революції статті цього документа були використані у боротьбі проти королівського свавілля й тиранії. Крім того, Велика хартія вольностей вплинула на державно-правовий розвиток інших держав та на процес становлення демократії в них.

Науковий керівник: к.ю.н., асистентка кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн, Казак Ріната Алімівна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гарнага В.П. Творчість Корнелія Тацита у дослідженнях М.П. Драгоманова / В.П. Гарнага // Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки.
2. Гарнага В.П. Формування наукових інтересів та методології М.П. Драгоманова як дослідника історії стародавнього світу у полтавський період його життя / В.П. Гарнага // Історичні етюди: зб. наук.праць. – 2010. – Вип. 2. – С. 146-149.
3. Драгоманов М.П. Старі хартії вільності: Історичні нариси / М.П. Драгоманов. – Вид. 2-ге. – Ранок, 1907. – 84 с.
4. Ігнат'єва А.О. Судження римських істориків про імперію та імператорську владу в оцінці М.П. Драгоманова / А.О. Ігнат'єва // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: зб. наук. праць, 2007. – Вип. 10. – С. 185-193.
5. Машкин Н.А. Д.М. Петрушевский как историк Римской империи // Средние века. Вып. 2. – М., 1946. – С.33–40.

Омарова Айсел Азад кизи
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри
історії держави і права України і зарубіжних країн
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

УЧАСТЬ УКРАЇНИ У ПРИЙНЯТТІ КОНВЕНЦІЇ ООН ПРО ПРАВА ДИТИНИ

На сьогодні основним і найбільш дієвим міжнародним нормативно-правовим документом, що закріплює права дитини і механізми їх реалізації, є Конвенція ООН про права дитини (далі – Конвенція). Україна, як і інші держави, регулярно надає звітні доповіді Комітету ООН з прав дитини щодо вжитих заходів для імплементації положень Конвенції й отримує від нього зауваження й рекомендації. Спираючись на це і враховуючи важливість і значущість проблеми прав дитини, питання додержання Україною положень Конвенції є предметом вивчення багатьох вітчизняних науковців. Однак на цей час, на жаль, відсутні історико-правові дослідження участі України у процесі прийняття Конвенції як у внутрішньодержавному, так й міжнародному аспектах. Зауважимо, що наша країна постійно долучалася до заходів, що вживалися світовою спільнотою задля покращення життя і становища дітей, їх добробуту і захисту. Зокрема, у

1976 році Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято рішення проголосити 1979 рік Міжнародним роком дитини, присвятивши це двадцятій річниці Декларації прав дитини (1959) [1]. Головними цілями визнано створення основи для адвокації від імені дітей і підвищення обізнаності про особливі потреби дітей з боку тих, хто приймає рішення, і громадськості; сприяння визнанню того факту, що програми для дітей мають бути невід'ємною частиною планів економічного й соціального розвитку задля досягнення як у довгостроковій, так і в короткостроковій перспективі кращих результатів у діяльності на благо дітей на національному й міжнародному рівнях. На підтримку рішення Генеральної Асамблеї ООН 15 березня 1979 року Верховна Рада Української РСР прийняла постанову «Про проведення Міжнародного року дитини в Українській РСР» [2]. Згідно з цим документом зусилля держави та громадських організацій спрямовувалися на забезпечення покращення добробуту дітей, а саме на розвиток мережі дитячих лікарень, поліклінік, санаторіїв і дошкільних закладів, розширення асортименту й підвищення якості товарів для них, підвищення якості роботи закладів дитячого громадського харчування тощо.

Крім того, починаючи з 1979 р. і до 1989 р. над проектом Конвенції ООН з прав дитини працювала робоча група комітету ООН з прав людини, у складі якої були і представники Українська РСР. Так, за ці 10 УРСР років брала участь у зазначеній робочій групі чотири рази, а саме у 1983 – 1985 рр. та 1989 р.. щоправда, представник Української РСР лише двічі був активним учасником дискусій, а саме у 1984 і 1985 роках. Зауважимо, що між членами робочих груп точилися жваві дискусії. Зокрема, під час дискусії на засіданні комісії ООН з прав людини 8 березня 1984 р. представник Української РСР І. Хміль, презентуючи проект Резолюції Комітету з прав людини E/CN.4/1984/L.68 «Питання про конвенцію про права дитини», висловив сподівання, що цей проект буде прийнятий шляхом консенсусу [3, с.120]. Під час засідань комісії ООН з прав людини 12 – 14 березня 1985 р. представник Української РСР Г. Лебакін зазначив, що під час підготовки документа її автори взяли до уваги деякі процедурні й організаційні пропозиції, зроблені іншими делегаціями, головним чином щодо тривалості засідання робочої групи в 1986 році, але не вважали за необхідне зберігати пропозиції, що стосуються основних питань, а саме становища дітей у всьому світі, оскільки вони змінили б суто процедурний характер тексту й ускладнили б прийняття рішення [3, с. 135]. Результатом 10-річної підготовки Конвенції стало її прийняття 20 листопада 1989 р. [4], а Українська РСР підписала її 21 лютого 1990 р. Верховною Радою цей акт ратифіковано без будь-яких обговорень лише 27 лютого 1991 р. [5].

Таким чином, результатом тривалої й плідної роботи робочої групи Комітету ООН з прав людини стало прийняття одного з найбільш значущого в історії людства документа щодо прав дітей, який і досі залишається дієвим інструментом захисту їх прав. Україна, незважаючи на те, що її участь у опрацюванні тексту Конвенції ООН про права дитини мала фрагментарний характер, також зробила свій внесок у розроблення цього важливого акта і просування питання захисту прав дітей як на міжнародній арені, так і всередині держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. International year of the child A/RES/31/169 URL: <https://undocs.org/en/A/RES/31/169> (Last accessed: 22.11.2019).

2. Про проведення в Українській РСР Міжнародного року дитини: Постанова Верховної Ради Української РСР від 15 березня 1979 р. № 4425 – IX. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1979. № 13 Ст. 152.

3. Legislative history of the Convention on the Rights of the Child. Volume I. (OHCHR, The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Save the Children Sweden, 2007);

4. Convention on the Rights of the Child. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>

5. Про ратифікацію Конвенції про права дитини: Постанова Верховної Ради Української РСР від 27 лютого 1991 р. № 789 – XII. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1991. № 13. Ст. 145

Пиріг Данило Сергійович
студент 1 курсу, 10 групи
Факультету адвокатури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

О Н О В Л Е Н Н Я К О Н С Т И Т У Ц І Й Н О Г О З А К О Н О Д А В С Т В А У П Е Р Ш І Р О К И Н Е З А Л Е Ж Н О С Т І У К Р А І Н И

16 липня 1990 року Верховною Радою УРСР була прийнята Декларація про державний суверенітет України, яка стала програмним документом українського державотворення. Декларація про державний суверенітет України також поклала початок внесенню змін до Конституції УРСР 1978 року .

В історичний день 24 серпня 1991 року Верховна Рада України прийняла постанову про проголошення незалежності України та Акт проголошення незалежності України [1]. З прийняттям Акту проголошення незалежності України розпочинається наступний етап розбудови власної держави. Розбудова власної правової системи, не була, звісно, миттєвою справою, і певний час вона мусила розвиватися, утримуючи та підлаштовуючи під власний поступ численні елементи радянської спадщини. Так, у перші п'ять років незалежної України зберігала чинність Конституція УРСР 1978 року.

Втім, зважаючи на справді кардинальні зміни в багатьох галузях соціальних відносин, зміну суспільного устрою загалом, безумовно, неможливим було продовження функціонування в незмінному вигляді Основного Закону 1978 року. Тому до нього протягом 1991-1995 років і було внесено чисельні зміни.

Перші зміни до цієї Конституції були внесені декількома законами Української РСР протягом 1989-1991 років, на заключному етапі «горбачовської перебудови» відображуючи її перипетії, а вже за часів незалежності до Основного Закону зміни були запроваджені низкою відповідних актів України.

Зокрема, Закон України від 17 вересня 1991 року постановив виключити наскрізь соціалістичну преамбулу, змінював у статтях назву держави з УРСР на Україну, а також відповідно й назви органів влади, виключав з Конституції найбільш одіозні положення комуністичної ідеології, розширював суверенні повноваження України ; Закон України від 14 лютого 1992 року продовжував закріплювати новий статус України як цілком незалежної держави, систему стримувань і противаг відповідно до принципу розподілу

влади; Закон України від 3 червня 1992 року визначав засади формування та складу Конституційного Суду України тощо.

Зрештою, 8 червня 1995 року «Верховна Рада України як єдиний законодавчий орган – з одного боку, та Президент України як глава держави і глава виконавчої влади – з другого боку, тобто Сторони, що є суб'єктами конституційного права, які одержали свої повноваження безпосередньо від народу, виходячи з того, що відсутність нової демократичної Конституції України є гальмівним чинником на шляху здійснення економічних, а також політичних і державно-правових реформ» [20], уклали Конституційний договір, що містив 61 статтю, якими мала регулюватися діяльність органів державної влади до прийняття нової Конституції.

Неможливість і далі зволікати з розробкою та прийняттям нового Основного Закону, очевидно цілковита вже непридатність Конституції 1978 року, як її не змінюй, до нових реалій суспільного життя країни – все це посприяло пошквалюванню процесу розробки нової Конституції, що розпочався ще в 1990 році та завершився, 28 червня 1996 року прийняттям чинної й донині Конституції України.

Отже, протягом 1991-1995 років, до Конституції УРСР 1978 року поетапно вносилися зміни, що відповідали поступовому пристосуванню Основного Закону до нових суспільних реалій, а із завершенням формування нових соціальних відносин Конституція УРСР 1978 року остаточно втратила можливість функціонувати як чинний Основний Закон України та була замінена Конституцією України 1996 року.

Науковий керівник – к. ю. н., доц. К. М. Лісогорова.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.

1. Акт проголошення незалежності України – Відомості ВР, 1991, N 38, ст.502.
2. Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України – Відомості ВР, 1995, N 18, ст.133.

Пономарьова Ганна Павлівна

кандидат юридичних наук,

доцент,

доцент кафедри

історії держави і права України і зарубіжних країн

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ

(1991 – 2021 рр.)

З набуттям Україною незалежності в 1991 році її виборча система, як й інститут виборів взагалі, зазнали фундаментальних змін. Протягом 30 років відбувалися значні трансформації, пройшли, зокрема, 8 парламентських загальнонаціональних виборчих кампаній. Цей час характеризується нестабільністю виборчого законодавства, постійною перебудовою виборчої системи, пошуком її оптимальної моделі. Тривалий час кожні

наступні парламентські вибори проходили за новим законом про вибори народних депутатів України, яким запроваджувалися зміни до виборчої системи.

Протягом незначного історичного проміжку часу набутий досвід застосування мажоритарної системи абсолютної більшості, змішаної мажоритарно-пропорційної системи та пропорційної системи з жорсткими списками. Дискусії з приводу обрання того чи іншого виду системи виборів не втрачали своєї актуальності як у політичних, так і в наукових колах.

Перші вибори в незалежній Україні, які регулювалися Законом «Про вибори народних депутатів України» від 18 листопада 1993 р., відбулися за мажоритарною системою абсолютної більшості. Запровадження цієї системи виборів у 1993 р. було обумовлено відповідним станом політичної системи, зокрема слабкістю політичних партій і політичною неструктурованістю Верховної Ради. На виборах 27 березня 1994 р. з першого разу вдалося обрати лише 49 депутатів, оскільки інші не набрали необхідної кількості голосів і пішли на другий тур. Проте вимога набрати 50%+1 голос зберігалась і для другого туру. Було обрано всього 338 народних депутатів з передбачених законодавством 450, а після повторних виборів, що відбувалися протягом року ще сім разів, кількість депутатів збільшилася до 403. Відповідно, багато округів залишилися не представленими у парламенті аж до закінчення його повноважень. Таким чином, парламент був сформований не в повному складі, що заважало його нормальній роботі. Як наслідок неефективності застосованої виборчої системи, відразу після виборів постало питання вдосконалення виборчого законодавства та, передусім, саме системи виборів.

Новий виборчий закон від 24 вересня 1997 р. передбачав обрання народних депутатів України за змішаною системою. Із 450 депутатів

225 обиралися в одномандатних округах за мажоритарною системою відносної більшості, 225 – за списками кандидатів у депутати від політичних партій, виборчих блоків партій у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі на основі їх пропорційного представництва (бар'єр 4 %). Безперечним позитивним результатом застосування змішаної системи стало обрання при першому ж голосуванні 28 березня 1998 р. майже повного складу парламенту – 445 депутатів.

Застосування нової виборчої системи дало змогу підвищити роль партій у суспільстві. Політично-фракційна структура Верховної Ради України стала більш визначеною. Водночас постійна більшість та опозиція сформовані не були, що ускладнювало роботу парламенту. Найчастіше більшість складалася ситуативно. Згодом у результаті складних переговорів і тиску на депутатів постійна більшість була створена, але її діяльність була нетривалою (близько року). Водночас навіть за такого результату відзначаємо позитивні наслідки: по-перше, політичні партії здобули певний досвід формування та діяльності в умовах розподілу парламенту на більшість й опозицію; по-друге, і суспільство, і політичні партії усвідомили необхідність такого розподілу.

Вибори 2002 р. відбувалися також за змішаною системою, хоча партії неодноразово намагалися прийняти закон про вибори на пропорційній основі. Результати цих виборів підтверджують висновок про позитивний вплив цієї системи на розвиток системи партій і політичну структуру парламенту. Відразу було обрано весь склад Верховної Ради України. У багатомандатному окрузі перемогли 6 політичних партій (блоків партій). Разом вони зібрали 75,75% голосів виборців. Лише 2,45 % виборців не підтримали жодну партію. Серед кандидатів, які перемогли в мажоритарних округах, більшість також

підтримувалася партіями. Політична структурованість новообраного парламенту виявилася в тому, що було сформовано 6 депутатських фракцій, які об'єднали 433 (96,2 %) депутати. Змішана система була доцільною в умовах перебудови політичної системи, зміни свідомості громадян, становлення дієздатних демократичних інститутів, зокрема, політичних партій, без яких вибори за пропорційною системою неможливі.

Загалом, у період з 1998 до 2019 р. половина складу Верховної Ради обиралася за пропорційною виборчою системою із закритими списками. Виключенням були парламентські вибори 2006 р. та позачергові 2007 р., коли вся Верховна Рада України обиралася за цією системою із закритими (жорсткими) списками. (бар'єр 3%). Це було обумовлено, зокрема, і політичним питанням зміни форми правління України, яке ставилося певними політичними силами. У виборах 2006 р. брали участь 79 партій. У цей час з'явилося поняття «торгівлі» партійними місцями, розповсюдженим стало «тіньове» фінансування політичних партій. Учасниками виборів 2007 р. стали 20 політичних партій і передвиборчих блоків.

В Україні давно склалися всі необхідні умови для прийняття Виборчого кодексу, а також визнавалася нагальна потреба в ньому. Після тривалої багаторічної роботи цей нормативно-правовий акт був прийнятий 19 грудня 2019 р. За кодексом наступні парламентські вибори відбуватимуться за пропорційною системою з відкритими регіональними списками та 5% загороджувальним бар'єром. Територія України ділитиметься на 27 виборчих округів, у кожному з яких партія, окрім свого єдиного списку, формуватиме свій регіональний виборчий список. Виборці голосуватимуть саме за ці регіональні списки. Партії стають єдиними учасниками виборчого процесу. Зазначимо, що ефективне функціонування такої системи можливо лише за умов якісного реформування правової основи діяльності політичних партій.

Рубежов Богдан Сергійович

студент 1 курсу, 10 групи

Факультету адвокатури

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА 2004-ГО РОКУ В АСПЕКТІ ПОБУДОВИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Україна має багатовікову історію державотворення, її національні традиції конституціоналізму біли втілені у Конституції України 1996 року.

У 2004 році відносини між вищими органами державної влади зазнали змін. 8 грудня 2004 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Конституції України» (надалі – Закон), який ознаменував собою перше істотне внесення змін до Конституції України в історії сучасної незалежної України.

Незважаючи на те, що з моменту визнання неконституційним Закону пройшло більше ніж 10 років, серед значної кількості дослідників історії України та вчених-конституціоналістів дискусії щодо значення цієї реформи для державотворчого процесу, її позитивних та негативних сторін не вчухають і досі.

Відповідно до цієї реформи президентсько-парламентську республіку було перетворено на парламентсько-президентську. Вищезазначений закон набрав чинності

тільки з 1 січня 2006 року, після чергових виборів до Верховної Ради України та набрання нею повноважень. Рішенням Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року Закон був визнаний неконституційним [1]. Підставами для цього слугували, по-перше, прийняття Закону за відсутності висновку Конституційного Суду України щодо відповідності цього законопроекту вимогам статей 157 та 158 Конституції України, а по-друге, прийняття Закону у «пакеті» з іншими нормативно-правовими актами, що є неприпустимим.

Ознайомившись з правовою природою обговорюваної конституційної реформи, зазначу її позитивні сторони. По-перше, започаткування політичної реформи позитивно вплинуло на побудову демократичного процесу в державі, дало поштовх до утворення нових демократичних політичних інститутів, а саме суттєво зросла роль коаліції парламентських фракцій, а відповідно і самого парламенту, уряд повинен був діяти на коаліційних засадах, при одержанні досить широких повноважень і більшої незалежності, значно зросла роль політичних партій [2, с. 136]. По-друге, політична реформа 2004 року певною мірою заклала фундамент діяльності громадянського суспільства в Україні.

Серед недоліків Закону яких особливо виразними були: по-перше, Закон, як вже вище зазначалося, приймався з порушенням норм чинного законодавства, що є неприпустимим з огляду на те, що Конституція України є актом установчої влади, що має особливе стратегічне значення для розвитку країни, що у свою чергу визначає стабільність такого документа. Нехтування правилами внесення змін до цього акту створює прецедент на майбутнє для проведення подібних реформ, ставлячи під загрозу загальні принципи права, а саме принцип верховенства права та стабільність конституційного ладу в цілому. По-друге, Конституція України 2004 року містила досить певну кількість неузгоджених положень щодо перерозподілу повноважень між парламентом, президентом та урядом.

Тому, якщо проаналізувати зміни до Конституції України 2004 року, їх скасування на підставі рішення Конституційного Суду України у 2010 року, відновлення дії окремих положень Конституції 2004 року у лютому 2014 року, то слід зазначити те, що ключовим питанням, яке вирішувалось, був перерозподіл повноважень між главою держави, парламентом та урядом. Саме така мета конституційної реформи впливає із вимог українського суспільства, яке, в свою чергу, активно вимагає зміни підходів до функціонування апарату держави [4, с. 425].

Отже, підсумовуючи усе вищесказане, можна зробити такі висновки. Конституційна реформа 2004 року є значною, але неоднозначною подією у процесі розвитку вітчизняного конституційного ладу. Вона визначала курс Української держави протягом майже 5 років, що є значним строком в масштабах 30-річної історії Незалежності, а тому її розгляд становить вагомe значення як для історичної, так і для правової науки.

Науковий керівник – к. ю. н., доц. К. М. Лісогорова.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

- 1) Рішення Конституційного Суду України № 20-рп/2010 від 30.09.2010 // Голос України, 2010, № 44.
- 2) Шаранич С.С. Аналіз проблемних елементів конституційної реформи 2004 року // Науковий вісник Ужгородського університету; Серія ПРАВО; випуск 15, 2011 – С.136-140.

3) Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.

4) Лазаренко С.В. Конституційна реформа і модернізація: співвідношення понять // Молодий вчений, №5(32), 2016. – С.424-427.

Сафарян Наталія Авагівна

Студентка 1 курсу 2 групи

Міжнародно-правового факультету,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТА В УКРАЇНІ

Інститут президентства – це різновид глави держави, що обирається на певний період, несе політичну відповідальність та здійснює вище керівництво державою в межах наданої йому компетенції. Він є особливою формою правління політичної системи суспільства.

Актуальність дослідження цієї теми полягає в тому, що посада Президента відіграє важливу роль у державному механізмі, оскільки незалежно від політичної системи та виду республіканської форми правління, виборний голова є гарантом державного суверенітету та територіальної цілісності країни, додержання Основного Закону, прав і свобод людини та громадянина.

Вагомий внесок у розвиток досліджень щодо діяльності розвитку інституту глави держави, його історії зробили такі вчені: В.В. Сухонос, О.В. Красногор, В.Г. Кремень, С.Г. Денисюк, В.О. Корнієнко, В. Мельниченко і багато інших.

Таким чином, мета даної роботи - дослідити формування та розвиток інституту глави держави в Україні, беручи до уваги історію її становлення.

Історичними джерелами інституту президента в Україні можна вважати «Пакти і Конституції законів і вільностей Війська Запорізького» гетьмана П.Орлика, прийняті 5 квітня 1710 року в результаті укладання договору між новообраним гетьманом і військом Запорізьким. Відомий український вчений М. Грушевський також закріплював посаду президента у проекті Конституції УНР, де передбачалося, що голова, якого обрано всенародними зборами, є главою держави, а в подальшому це положення було викреслено [1, с. 175].

В Україні інститут президентства почав розвиватися на поч. 20 ст. за часів діяльності Центральної Ради було видано чотири Універсали, які мали сформувавши фундамент для демократичного розвитку Української держави. Останнім Універсалом, від 22 січня 1919 р., Центральна Рада проголосила повну політичну незалежність України від Росії. А 29 квітня 1918 р. ЦР обрано Михайла Грушевського Президентом Української Народної Республіки. Подальший розвиток інституту Президентства пов'язаний із утворенням Української Радянської Республіки. Функцію глави держави виконував орган Верховної Ради УРСР — Президія ВР Української РСР.

Новий етап політичної історії України можна пов'язувати з проголошенням Верховною Радою УРСР 16.07.1990 р. Декларації про державний суверенітет України. З цього часу інститут президентства зазнав еволюції (вища посадова особа в державі, глава виконавчої влади, глава держави). [2].

Теоретичною основою становлення Інституту президентства в період 1991 – 1993 рр. була насамперед Концепція нової Конституції України, схвалена Верховною Радою УРСР 19 червня 1991р. [3]. 5 липня 1991 р. було прийнято закони України "Про заснування поста Президента УРСР і внесення змін і доповнень до Конституції УРСР", "Про Президента УРСР" і "Про вибори Президента УРСР". Найвиразнішого концептуального визначення інститут Президента, а за ним і вибір президентсько-парламентського устрою для України, набув у Конституційному Договорі від 8 червня 1995 р. між Верховною Радою України та Президентом України [4].

Остаточний статус Президента України був визначений Конституцією України 1996 року. Юридичною формою глави держави в Україні згідно зі ст. 102 Конституції України є Президент [5]. Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV помітно змінив правовий статус глави держави, як результат президентсько-парламентська форма правління в Україні була змінена на парламентсько-президентську. Згодом, у 2010 році, Україна повернулася до президентсько-парламентської форми правління. Однак перемога «Революції Гідності» 2014 року установила парламентсько-президентську форму правління, яка залишається незмінною донині.

Підсумовуючи, можна зазначити, що починаючи з існування інституту Президента України, він знаходиться в постійній динаміці та розвитку. Становлення і розвиток інституту президентства базувалося під впливом змін суспільно-політичного життя України. Запровадження інституту президентства в Україні має велике значення для політико-правового розвитку України як суверенної, незалежної, демократичної та правової держави, адже закріплення на законодавчому рівні посади Президента України свідчить про врахування Україною міжнародного досвіду функціонування посади президента як одноособової глави держави з республіканською формою правління.

Науковий керівник: канд. юрид. наук, доцент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн, Лизогуб В.А.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коломієць Ю.М. Інститут глави держави в системі вищих органів влади зарубіжних країн / Ю.М. Коломієць. Автореферат дисертації на здоб. наук. ступ. к.ю.н. – Х., 1999. – 20 с.
2. Белов Д. М. Конституційно-правове регулювання інституту президентства в Україні та Франції : монографія / Д. М. Белов, Ю. М. Бисага. - Ужгород : Ліра, 2007. - 216 с.
3. Постанова Верховної Ради Української РСР «Про Концепцію нової Конституції України» від 19 червня 1991 року № 1213-ХІІ / [Електронний ресурс] / Верховна Рада України.
4. Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України, 8 червня 1995 року // Відомості Верховної Ради України. - 1995. - № 18. - Ст. 24. - С. 387 - 413.
5. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 141.

Сікун Максим Владиславович
студент 1 курсу 2 групи
Міжнародно-правового факультету
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

10 ЕТАПІВ ДЕРЖАВОТВОРЧОСТІ УКРАЇНИ.

Для того, щоб дослідити таку тему як державотворчість країни, необхідно звернутись до витоків цього процесу. Наша держава має глибинну історію, яка несе величезну цінність для кожного громадянина сучасності. На створення України та свідомість народу впливали певні події, які у свою чергу започатковували нові історичні етапи майбутньої держави.

Першим етапом творення нашої держави є створення Русі-України. Вона стала результатом об'єднання слов'янських племен з різних куточків Східної Європи навколо майбутньої столиці – міста Києва. Саме в цей період починає формуватися українська писемність, усна творчість, культура слов'ян набирає етнічні риси українського буття. Зароджується українська мова. Окрім цього, з'являється фундамент і політичної культури. У Русі-Україні вперше використовується герб сучасної України, який Володимир Великий виکارбовував на державних грошах.

Правоприємником цінностей та традицій, які зародилися у Русі-Україні, стало Галицько-Волинське князівство. З його утворенням пов'язується другий етап державотворчості нашої країни. Тут посилюється європейський вектор розвитку, з'являється традиція магдебурзького права. У цей час виникає перша серйозна загроза – монголо-татари, для боротьби з якими, князівство має активно вести зовнішні політичні відносини для пошуку союзників.

На третьому етапі, українські землі перебувають під владою декількох держав, але найбільша територія знаходиться на автономних правах у складі Великого Князівства Литовського. Це стає першим випробуванням для незалежних на той момент громадян. Завдяки постійним утискам з боку польської шляхти вільний народ створив те, що сьогодні ми вважаємо перлиною нашої Батьківщини, символом непокорності та цілеспрямованості – українське козацтво.

Гідно відстоюючи свої права козакам вдалось проявити себе так, що кожен у світі дізнався про них. Мужні й хоробрі гетьмани поповнили велику скриню нашої історії та довели загарбникам що українець вартий пошани.

Дякуючи Богові та гетьману Хмельницькому, українці не просто заробили повагу. Їм вдалося збудувати перший нарис незалежної, суверенної держави – гетьманщини. Це стало можливим завдяки тривалій війні за автономію, а потім і незалежність Війська Запорізького, яка започаткувала четвертий етап державотворення.

Але у країні, як і в житті, існують білі та чорні смуги. Останньої в історії України стала доба Руїни. Період, який фактично поділив суспільство на два світогляди. Можливо, саме ту руйнацію наша громада пожинає й досі. І хоча, з'явилися лідери, яким вдавалось на деякий час об'єднати під своєю булавою всю Україну, зробити це остаточно протягом п'ятого етапу не вдалося нікому.

На шостому етапі з'являється одна із перших конституцій в Європі, яка стала суто українським документом, автором якого був Пилип Орлик. І хоча він намагався відродити

ідеї суверенітету, позбутися російського ярма тоді не вдалося. Суспільство плило за течією, втративши революційні настрої, які існували в минулому.

У ХІХ столітті відбувається відродження української культури. Це стало сьомим етапом державотворення, і, у якомусь сенсі, переломним. В цей час українець згадує своє минуле, досліджує його. Впродовж цього періоду він поступово екранізує минуле на сучасне, і розуміє що є шанс змінити все, і його варто використовувати. Таким чином культура закладає фундамент політичним рухам, які починають свою діяльність наприкінці ХІХ століття.

На восьмому етапі відбувається революція. З'являється шанс покращити своє життя та життя своїх близьких. Українці були в кроці від незалежності та суверенітету, але, чи то через відсутність гідного лідера, чи то через недостатній досвід у державотворенні, захистити власні інтереси не вдалося.

Радянську соціалістичну державу не можна назвати тією, що сприяє державотворенню України, але той біль, який відчували каторжники, ті кайдани, які стримували народні уста, сприяли посиленню гніву та ненависті до режиму. Саме тому цей період не можна викреслити з історії, тому він є дев'ятим етапом творення Української Держави.

На десятому етапі з'являється незалежна Україна, яка за свої тридцять років встигла витримати кризи, революції, а сьогодні знаходиться у стані війни. Цей етап розпочався з того моменту, коли Україна стала суверенною, незалежною та визнаною у світі країною. Але чи можна вважати цей етап останнім? Чи вдалося українцям досягти миру і злагоди?

Держава це не просто суб'єкт правовідношення. Перш за все, це єдиний, злагоджений механізм, у якому кожен громадянин має знати своє місце. Громада повинна мати спільну мету. Таку, яка об'єднувала наших пращурів, таку, що вела вперед козацьки чайки. Таку мету, яка здатна пробудити свідомість. І хай Господь нам допоможе.

Науковий керівник Лізогуб В. А.

Скрипникова Аліна Ігорівна

Студентка 1 курсу, 2 групи

*Міжнародно-правового факультету,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

ІСТОРІЯ ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

В історії нашої держави є багато подій, які мають велике значення для нас, і вони є актуальним на сьогодні. Однією з цих подій є здобуття незалежності України. В статті 1 Конституції України зазначається, що Україна є незалежною державою, але багато хто не знає через що пройшла країна для здобуття своєї незалежності.

Таким чином, метою даної роботи є розгляд історії проголошення незалежності України. Оскільки дана тема є актуальною, то вона викликає великий інтерес у теоретиків. Показовими та обґрунтованими є праці таких авторів, як Короленко М.Г., В'ятрович В.М. та ін.

Незалежність України вперше була проголошена 22 січня 1918 року текстом ІV Універсалу. На той час Україна вже мала всі ознаки держави. На Закарпатті в 1939 році

українці перші, хто в міжвоєнній Європі стали на захист свободи проти військ союзника німецьких нацистів, і 15 березня проголосили незалежність Карпатської України. У Москві 19 серпня 1991 року була спроба «поновити» Радянський Союз у сталінських традиціях, і це послугувало поштовхом до розгортання національно-демократичного руху за незалежність у більшості республік СРСР. Українці об'єдналися у масові мітинги з вимогою виходу зі складу СРСР.

16 липня 1990 року була прийнята Декларація про державний суверенітет України, яка була ухвалена Верховною радою УРСР. Цю подію вважають одним із перших кроків до незалежності. Хоча Декларація не проголошувала незалежність України, але вона визначала Україну суверенною національною державою та її суверенітет поширюється на всю територію країни. Попри те, що й Україна за результатами проголошення Декларації про державний суверенітет залишалася у складі СРСР, цей документ мав дуже великий вплив. Його значення полягало в тому, що він показав волю українського народу до незалежності, і який став поштовхом до запуску процесів, що завершилися 24 серпня 1991 року.

На позачерговому засіданні 24 серпня 1991 року Верховна Рада УРСР ухвалила Акт проголошення незалежності України, який зазначав, що продовжується тисячолітня традиція державотворення в Україні, яка має право на самовизначення, передбаченого міжнародно-правовими документами. На Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 року українці підтвердили своє прагнення жити в незалежній державі. Після цього розпочався процес міжнародного визнання нової держави. Першою, 2 грудня, незалежність України визнала Польща і вирішила встановити з нею дипломатичні відносини. Прийняття Конституції України 28 червня 1996 року стало для України закономірним і логічним завершенням непростого процесу творення власної держави, одним з важливіших гарантій її незалежності. На політичній карті світу з'явилася нова незалежна країна. Протягом першого року існування незалежної України її державну самостійність визнали близько 130 країн.

Володимир В'ятрович, голова Українського інституту національної пам'яті, зазначає: «День незалежності – нагода згадати всіх тих, хто боролися за неї, тих, завдяки кому вона стала можливою у 1991 році».

Таким чином, історія проголошення незалежності нашої країни має велике значення для всіх українців. Насамперед, це показник того, що українці готові боротися попри всі перешкоди. Як писав Олександр Довженко у своєму творі: «"Ми б'ємось за те, чому нема ціни в усьому світі, — за Батьківщину».

Також зазначені події утвердили Україну як незалежну та суверенну, демократичну, правову, соціальну державу, і повноцінного суб'єкта міжнародних правовідносин. Україна стала будувати відносини з іншими державами на базі взаємної поваги суверенітету, незалежності та територіальної цілісності, невтручання в їхні внутрішні справи, розвитку всебічних політичних, економічних і культурних зв'язків.

Науковий керівник: канд.юрид. наук, доцент кафедри історії держави і права України і зарубіжних країн Лизогуб В.А.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1.Короленко М.Г. До Дня Незалежності України: Історія України та державотворення.

Електронні ресурси:

2.<https://zakon.rada.gov.ua>

3.<https://old.uinp.gov.ua/news/nezalezhnist-ukraini-mae-maizhe-storichnu-istoriyu>

4.<https://obolon.kyivcity.gov.ua/content/den-nezalezhnosti.html>

Скуратович Ірина Миколаївна

кандидат юридичних наук,

доцент,

доцент кафедри

історії держави і права України і зарубіжних країн

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДНОСТЕЙ.

Слов'яни – одна з найчисельніших груп давньоєвропейського населення; група споріднених за походженням та мовою народів сучасної Європи, становлять більшість населення в Росії, Україні, Білорусі, Польщі, Чехії, Словаччині, країнах колишньої Югославії. Живуть також в Австрії, ФРН, Греції, Італії, Румунії, Франції, Великій Британії, США, Канаді, Аргентині, Бразилії, Уругваї, Парагваї, Австралійському союзі, азійських державах – колишніх республіках СРСР, а також в Туреччині та інш.

Поділяються на східних, західних та південних. Слов'янські мови відносяться до індоєвропейської мовної групи. Найбільш близькими до слов'янських вважаються мови народів Балтії /литовців, латвійців, прадавніх прусів/. Певний вплив на розвиток слов'янських мов справили іранські нареччя скіфів, сарматів – стародавніх жителів Північного Причорномор'я, а також фракійських племен Балканського півострова.

На думку деяких вчених, на рубежі III-I тис. до н.е. з індоєвропейської спільності виділилася германо-балто-слов'янська група, а вже з неї у II тис. до н.е. відокремлюється праслов'янська спільність на території між Одрою та Дніпром. Ці висновки базуються на археологічних, лінгвістичних та до деякої міри антропологічних матеріалах. Така точка зору на питання прабатьківщини слов'ян є домінуючою, але не єдиною сучасної славістики. Існують ще карпато-дунайська, вісло-одерська, вісло-дніпровська теорії, самі назви яких вказують на дислокацію далеких предків слов'ян. Наявність на вказаних територіях слов'янських археологічних пам'яток дозволяє впевнено говорити про переселення або розселення слов'ян, тому ці теорії відповідають дійсності для якогось з етапів цього процесу, але не є доказом одномоментної присутності слов'ян на цих землях.

В I тис. до н.е. з'являються перші письмові свідчення, які ряд вчених -славістів пов'язує з слов'янами. Це розповідь Геродота про скіфів та їх сусідів в його знаменитій «Історії». Відомий чеський вчений початку XX ст., автор одинадцятитомної енциклопедії «Слов'янські старожитності» Л.Нідерле впевнено стверджував, що не тільки згадані Геродотом сусіди скіфів неври, а й виділені ним з загальної скіфської маси «скіфи-землероби» та «скіфи-орачі» були слов'янами, які зазнавали впливу греко-скіфської культури. Цю впевненість поділяє відомий археолог-славіст Б.О.Рибаків та інші.

В письмових джерелах перших століть н.е. слов'яни під назвою венедів стають перед нами як сформована суспільно-політична сила на історичній арені Європи. Вони займали територію між Західним Бугом і Верхньою Віслою на заході та Середнім і

Верхнім Дніпром на сході, на південному заході – землі між Верхнім і Середнім Дністром. В III-IV ст. венеди починають розселятися між нижнім Дністром і Дунаєм.

Візантійські автори /Прокопій Кесарійський та інш./, готський історик Йордан / VI ст./ поділяють слов'ян на склавинів на заході та антів на сході, між Дніпром, Дністром і Дунаєм, звідки вони почали розселятися на Балканський півострів. Інший напрямок розселення слов'ян – Верхнє Подніпров'я, землі Полаб'я та узбережжю Балтійського моря.

Грецьки письменники, які писали про слов'ян в епоху їх розселення, розрізняють на півдні, по сусідству з Візантією, словен і антів. Словенами вони називають племена, що мешкали вздовж Дунаю і на балканських землях, антами – що жили вздовж Дністра, Дніпра і далі на схід до Азовського узбережжя. Це й були наші українські племена, які захопили тоді все Чорноморське узбережжя від Дністра до Азовського моря і виступають тут вперше в історичних джерелах окремо, під назвою антів.[2;С.25]

Розселення на величезних просторах з різним населенням руйнувало етнічну та мовну спільність слов'ян, що призвело до створення в середині I ст. н.е. 3-х слов'янських угруповань – західного, східного та південного, які зберіглися дотепер.

Розвиток землеробства, ремесла, торгівлі, боротьба з войовничими сусідами прискорили розклад у слов'ян первісно-общинного ладу й сприяли розвитку у них державності. Найбільш ранніми державними утвореннями у східних слов'ян були Русь, Руська земля в Середньому Подніпров'ї, Валіана, яка склалася в умовах боротьби дулебів /волинян/ з аварами. Дехто з українських істориків /І.Крип'якевич та інш./ вважають державою антський союз. В IX ст. на східнослов'янських землях утворилася могутня держава Київська Русь.

На західнослов'янських землях в VII ст. існувала ранньофеодальна держава Само. В IX ст. чехи, зличани, хорвати, морави та інші племена створили Великоморавську державу. В X ст. на території сучасної Польщі створилася Давньопольська держава, до якої увійшли поляни, мазовшани, вісляни та інш. Полабські і поморські слов'янські племена були винищені або асимільовані німцями /за винятком лужичан і кашубів/.

У південних слов'ян найбільш раннім державним утворенням було Болгарське царство /VII ст./, в якому слов'янські племена /дреговичі, сагудати та інш./, асимільовавши тюркомовне плем'я булгар, сформувалися в болгарську народність.

Між VI та X ст. велика частина слов'ян прийняла християнство: східні і південно-східні – за Візантійським обрядом, а західні і південно-західні – за Римським обрядом. Слов'янське язичництво поступово пішло в минуле, але деякі слов'янські звичаї і свята дійшли до наших днів у християнізованому вигляді.[1; С.688]

У наш час більшість православних слов'янських народів використовують кирилицю, а більшість католицьких слов'янських народів – латиницю.[1; С.689]

В кінці I тис. н.е. почали формуватися й інші слов'янські народності, які пройшли драматичний шлях втрати своєї державності, довгої боротьби за її відновлення, поки перетворилися на сучасні європейські слов'янські національні держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1) Велика українська юридична енциклопедія. – у 20 т./ За ред. В.Я.Тація.- Т.1 . – Х.: Право, 2016.- 848

- 2) Грушевський М. Ілюстрована історія України з додатками і доповненнями /Укладачі Й.Й.Брояк, В.Ф.Верстюк.- Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2006. -736 с.
- 3) Древняя Русь: очерки социально-политической истории /П.П.Толочко.– К.: Наукова думка, 1987.- 246 с.
- 4) История государства и права Чехословакии: [перевод с чешского]/В.Ванечек. - М: Юрид.лит., 1981.- 503 с.
- 5) Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период / отв.ред. В.Д.Баран. – К.: Наук.думка. 1990. – 495 с.
- 6) Ричка В.М. Київська Русь: проблеми, пошуки, інтерпритації // Український історичний журнал. – 2001. - №2. – С.23-33

Смольська Яна Валеріївна

Студентка 1 курсу 9 групи

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ВПЛИВ ФРАНЦУЗЬКОГО ПРАВА НА СТАНОВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА НА ТЕРЕНАХ ГАЛИЧИНИ ТА БУКОВИНИ.

Перебування Галичини у складі Австро-Угорщини в 1772-1921 рр. та Польщі з 1921 по 1944 рр., Буковини у румунських володіннях в 1918-1940 рр. зумовило схильність цих територій до запозичень не тільки певних культурних аспектів, а й правових ідей та особливостей юридичних думок, які є характерними саме цим державам. Ці три країни в свою чергу в процесі розвитку права на своїх землях підпадали під вплив французької кодифікації, запозичивши деякі аспекти передусім із Цивільного Кодексу Наполеона, на який я звертатиму увагу у тезах.

Розглянувши вплив французького Кодексу на землі Галичини на прикладі Австрійського цивільного кодексу, можна провести певні паралелі та співвідношення, адже саме він був результатом кодифікації австрійського цивільного права і основним регулятором цивільних відносин у коронному краї Галичини і Володимирії впродовж 1797 – 1811 рр. Деякі історики зазначають, що це був Галицький цивільний кодекс (або Цивільний кодекс Східної Галичини) насамперед через його практичне втілення спочатку саме на теренах цієї територіальної частини (внаслідок затвердження імператорського патенту 13 лютого 1797 р. – в Західній, а придворного декрету 8 вересня 1797 р. – і у Східній Галичині). Проаналізувавши статтю Б. Тищик, М. Сирко «Вплив Цивільного кодексу Франції 1804 р. на правове регулювання цивільних відносин у Буковині та Галичині» та статтю І. Бойко, мушу не погодитися з таким ствердженням через те, що кодекс спочатку мав суто експериментальний характер, тому і був поширений спершу в Галичині [1][2]. Відповідно, це не свідчить про те, що цей акт законодавці розробляли лише для земель цих земель. Мою думку може підтвердити той факт, що Австрійський Кодекс згодом був дещо відкоригований і все-ж таки поширений по всій Австрії. Отже, впроваджений спочатку у Галичині кодифікований нормативно-правовий акт став основою для подальшого вдосконалення австрійського цивільного законодавства, що й визначає значущість майбутніх українських земель у цьому процесі. Кодекс був створений під егідою духа Просвітництва, в якому вирішальну роль відіграли саме французькі

філософи, які й були натхненниками ЦК Наполеона. Можна стверджувати, що Австрійський Кодекс «перебрав» на себе ідеологічні особливості та характер зі свого іноземного попередника. Базуючись на науковій статті Г.М. Федущак-Паславської, можна стверджувати про те, що істотний вплив справило вчення Ш.-Л. Монтеск'є про залежність форми правління, правової системи та ін. від географічного розташування, клімату тощо. Відомий французький філософ описувані ним залежності називав «духом законів» і саме ідеї Монтеск'є були аргументом як для прихильників запровадження єдиного кодексу для всіх народів, які жили на території імперії Габсбургів, так і для їх опонентів [3, с.196]. Отже, узагальнивши матеріал можна стверджувати про наступні спільні риси між обома цивільними кодексами: по-перше, Австрійський ЦК перейняв від Кодексу Наполеона свою функціональну складову у вигляді регулювання виключно цивільних правовідносин, що відрізняє його від Прусського земельного уложення, з яким перший дуже часто порівнюють. Окрім цього, Австрійський ЦК має таку ж саму внутрішню структуру, як і ЦК Франції – інституційну. Частини австрійського кодексу отримали такі назви (в такому ж порядку й розташовані): «Про правове становище особистості», «Про речове право», «Про норми, що застосовуються одночасно для регулювання як правового становище осіб, так і речового права». Цивільний кодекс Франції мав дещо інші назви книг, однак суть та сама: «Про осіб», «Про майно і різні види власності», «Про способи набуття власності» [2].

Примітним є те, що наступний збірник цивільних норм містив більше спільного та запозиченого із ЦК Наполеона, аніж результат кодифікаційної роботи австрійських правників. Так, Румунський цивільний кодекс 1864 року, що діяв й на теренах Буковини після її приєднання до Румунії в 1918 році, складався з 1914 статей, які здебільшого були запозичені з Цивільного кодексу Франції 1804 р. За своєю структурою, Румунський цивільний кодекс був подібним до французького. Він був побудований за інституційною системою та складався з преамбули й трьох книг – «Про осіб», «Про рухоме майно та нерухомість», «Про різні способи набуття власності». У цьому цивільному кодексі ми можемо знайти багато запозичених із французького кодексу норм, передусім стосовно приватної власності і речового права взагалі (наприклад такий самий поділ на рухоме й нерухоме майно, рівність державної, комунальної та приватної власності, свобода договору тощо). Окрім цього, проаналізувавши ЦК Румунії та наукову статтю Б. Тищик, маю підстави вважати запозиченими наступні ознаки: лаконічність, змістовність, наявність в більшості своїй лише диспозицій у структурі правових норм (й бланкетних диспозицій в тому числі) [2].

Цікавим є досвід кодифікації цивільного права на території Польщі, а саме в період після приєднання Галичини до держави у 1921 році. Саме через неоднорідність етнічних земель у складі щойно відтвореної Польщі виникла потреба в невідкладній кодифікації права. В цьому процесі польські юристи керувалися компаративістським методом, схилившись більше до французького досвіду через активну взаємодію держав. Через такий тісний зв'язок двох правових систем цивільне право міжвоєнної Польщі отримало назву французько-польського. В роботі Кодифікаційної комісії нарівні з польськими брали активну участь й французькі діячі-правники, співпраця яких була особливо вираженою з 1926 року під час розробки Зобов'язального кодексу. У Кодексі знайшла відображення значна частина норм Цивільного кодексу Франції, а також містилася вказівка про продовження дії певних норм Цивільного кодексу Франції, зокрема статей

1123–1125, 1138, 1141, 1166, 1254, 1304–1312 та ін., що стосувалися права укладення договору (ст. 1123–1125), укладення договорів між подружжям (ст. 1595.), продажу спадкового майна (ст. 1688, 1696), визнання угод недійсними або їх розірвання (ст. 1304) тощо. Крім того, наприклад закон від 2 серпня 1926 р. «Про право, характерне для внутрішніх приватних відносин» запозичив загальні норми майнового права, характерні для французького Кодексу (та ж сама рівність між формами власності, про яку вже згадувалося).

Отже, аналізуючи весь викладений матеріал можна дійти певних висновків стосовно особливостей цивільно-правової практики на територіях Галичини та Буковини, які зараз перебувають у складі України. В силу певних політичних та географічних обставин ці землі не були в однаковій мірі підвладні кодифікаційному досвіду Франції. Бачимо, що вплив на досліджувані території був опосередкованим, через Австрію, Польщу та Румунію, і найбільш простежувався саме під час перебування Галичини в Польщі, а найменше – в Австрії. Досліджений автореферат дисертації М. Сирко дає підстави мені стверджувати про вплив французької кодифікації й на сучасне законодавство України. Конституція, Цивільний та Сімейний кодекси ввібрали в себе такі правові принципи та ідеї, як: рівність форм власності та власників, цивільний характер шлюбу та ін., й загалом, якщо порівнювати з австрійською правовою традицією, то можна виправдано зазначити, що українське цивільне законодавство має значно більше спільного із французьким, що додає додаткову мотивацію у дослідженні цієї теми й надалі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бойко І. Правове регулювання цивільних відносин на українських землях у складі Австрії та Австро-Угорщини (1772–1918 рр.) / І. Бойко // Вісник Львівського університету. Сер. : Юридична. - 2013. - Вип. 57. - С. 88-96.

2. Тищик Б. Вплив Цивільного кодексу Франції 1804 р. на правове регулювання цивільних відносин у Буковині та Галичині / Б. Тищик, М. Сирко // Історико-правовий часопис. - 2016. - № 1. - С. 10-15.

3. Федущак-Паславська Г. М. Історично-правові та філософські передумови створення Австрійського загального цивільного уложення / Г. М. Федущак-Паславська // Часопис цивілістики. - 2015. - Вип. 19. - С. 195-200.

4. Цивільний кодекс Франції 1804 року та його вплив на цивільне законодавство країн Європи (на прикладі Польщі та Румунії) [Текст] : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.01 / Сирко Мар'яна Василівна ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. - Львів, 2015. - 24 с.

Степаненко Альбіна Олександрівна
студентка Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

МАЙНОВІ ПРАВА ЖІНОК ЗА ЗІБРАННЯМ МАЛОРОСІЙСЬКИХ ПРАВ 1807 РОКУ

Дослідження майнових прав жінок України-Гетьманщини другої половини XVII-XVIII ст. на підставі Зібрання малоросійських прав 1807 р. (далі – Зібрання) і досі не

втрачає своєї актуальності, адже дає змогу прослідкувати зміни у питаннях захисту права власності жінок.

Українські історики права Ю. Шемшученко, К. Вислобоков, А. Ткач достатньо уваги приділяли цивільно-правовому статусу жінки та її майновим правам. Цікавими є дослідження правового статусу жінки на українських землях представників дорадянської історико-правової науки [1, с. 122-123].

Жінки мали знаходитися під опікою родичів чоловічої статі, що суперечить сучасному поясненню повноліття як абсолютної дієздатності. Без застережень § 215 глави XXII Зібрання визнає жінку повнолітньою з досягненням 22 років. Однак, майнові права жінки обмежувалися в такому разі дієздатними особами чоловічої статі у сім'ї [2, с. 168].

Насамперед Зібрання детально регулює майнові права жінок у шлюбі. Значними майновими правами у шлюбі користувалися жінки, які мали придане – віно чи герату, разом з чоловіком придбали нерухомість – маєток та у разі, коли чоловік подарував дружині частку нерухомості. Проте жінка не мала права на свій розсуд, без згоди чоловіка, розпоряджатися віном, а у випадках, визначених § 74 глави V «Про шлюб» (всього 11 пунктів), за постановою суду вона взагалі могла його лишитися [2, с. 219].

Широкі майнові права належали жінкам-дворянкам, які володіли родовими маєтками. Вони користувалися правом продати, подарувати, заставляти власне майно. Однак, на впровадження цих дій жінка повинна була отримати згоду спадкоємців або чоловіка.

Заслуговує на увагу розділ третій «Про вік» § 3 Зібрання: підлітковий період до 12 років, коли жінка могла вчинити заповіт, духівницю (за Литовським статутом 1529 р. – «testamentum»); період повноліття, коли жінка може відчужувати майно згідно тестаменту, виходити заміж, «повністю розпоряджатись усім своїм майном і слугу невільного відпустити на волю» – з досягненням 16 років.

Жінка, що «залишається по смерті чоловіка непраздною, не повинна від майна чоловіка бути віддалена поки народить дитину, що стає спадкоємцем майна», аналогічно, як вдова після смерті чоловіка, а коли сини досягнуть повноліття – залишається тільки при своєму приданому, адже до всього майна чоловіка допускаються її дорослі сини (§§ 201, 213 Зібрання) [2, с. 154]. О. Уварова зазначає, що вагомою ознакою народного правового побуту селянської родини початку XIX ст. було так зване дорадче право жінки: без згоди дружини домогосподар не мав права відчужувати майно [3, с. 118].

Зібрання встановлювало вікові обмеження для жінок щодо укладення шлюбу. Так, зокрема, дійсним визнавався шлюб укладений з досягненням шлюбного віку, який для дівчат складав 16 років (ст. 3 кн. 1 т. X Зібрання). Особливістю Зібрання малоросійських прав було встановлення граничного шлюбного віку для жінок – 80 років (ст. 6 кн. 1 т. X Зібрання), що спиралося на норми канонічного права [1, с. 89-90].

Таким чином, Зібранням малоросійських прав 1807 року надавало жінкам обмежені майнові права, що зумовлювалося правовими звичаями та нормами канонічного права. Обсяг майнових прав жінки залежав від віку, громадянського стану і станової приналежності. Система майнових прав жінок за Зібранням малоросійських прав 1807 року була зумовлена тим, що жінка не мала джерел для існування, крім майна, що отримувала від чоловіка в якості віна. Проте і в такому разі майнові права жінки обмежувалися представниками чоловічої статі у сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Пархоменко О. А. «Зібрання малоросійських прав» 1807 р. Енциклопедія історії України : у 10 т. Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ : Наукова думка, 2005. Т. 3 : Е-Й. 672 с.
2. Собрание малороссийских прав 1807 г. Сост.: К. А. Вислобоков и др. Київ: Наук. думка, 1992. 368 с.
3. Уварова О. О. Права жінок та гендерна рівність. Харків : Лисенко І. Б., 2018. 202 с.

Стеценко Ніна Сергіївна

кандидат юридичних наук,

старший викладач

кафедри

історії держави і права України і зарубіжних країн

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

КОНСТИТУЦІЯ ЄГИПТУ 1923 Р.: РОЗРОБКА ТА ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ

Політичне значення Єгипту з давен-давен визначалося двома основними факторами: геополітичним положенням Єгипту та його економічними ресурсами. При цьому Єгипет був перехрестям комунікаційних ліній між Європою, Азією і Африкою. За володіння єгипетськими ресурсами велися чисельні війни, при чому останнім історичним завоюванням було османське (1517 р.). З тих пір і до 1914 р. Єгипет був васальним, по відношенню до Османської імперії, державою. Але, будучи номінально васальною державою, Єгипет протягом декількох десятиліть фактично був колонією Великобританії та окупований англійськими військами «для забезпечення влади хедива і захисту європейців». Уперше британські війська у Єгипті з'явилися у 1882 р., коли за допомогою англійських вояків було придушено перший націоналістичний рух Арабі-паші. Тож, англійське панування у Єгипті бере свій початок власне з цього моменту. Але, до 1904 р. Великобританія поділяла свою владу у Єгипті з Францією, і лише після укладання з Францією Лондонської угоди від 8 квітня 1904 р., почалася епоха повного панування Великобританії у Єгипті.

Фактично протекторат Великобританії закінчився 18 грудня 1914 р., коли його вже було закріплено юридично, тим самим було скасовано османський сюзеренітет над Єгиптом.

У подальшому, наприкінці 1918, у 1919, 1920 і у 1921 роках відбувалися націоналістичні рухи єгиптян проти англійців, які, у свою чергу, намагалися шляхом перемовин зменшити напругу у суспільстві. З цією метою, а також з огляду на кризу Британської колоніальної імперії узагалі, 28 лютого 1922 р. була прийнята «Декларація Британського уряду про припинення британського протекторату над Єгиптом». Декларація лише формально надавала незалежність Єгипту. У п. 1 цього документу проголошувалося, що британський протекторат над Єгиптом закінчено, і що Єгипет проголошується незалежною суверенною державою. Але вже у п. 2 містилися положення про те, що питання забезпечення сполучень Британської імперії у Єгипті та захист іноземних інтересів і захист меншин залишаються на розсуд британського уряду на

майбутнє. Лондонська декларація 1922 р. мала односторонній характер та була негативно сприйнята єгипетськими націоналістами, які вимагали рівності сторін у декларації. Не дивлячись на це, декларація надала можливість формування нового єгипетського міністерського кабінету Саруа-Сервет-паші, який був прихильником поміркованої ліберально-конституційної партії. Ці обставини у подальшому надали можливість почати вироблення Конституції. 6 квітня 1922 р. була утворена особлива урядова комісія під керівництвом Хусейн-паші Рушді – колишнього прем'єра, Сайят-ель-Бакрі, колишнього великого муфтія, коптського архієпископа, представників бедуїнських племен та ін. Майже рік тривала робота конституційної комісії, при цьому гострий конфлікт між Єгиптом і Великобританією у 1923 р. щодо питань Судану мав негативний вплив на цей процес. Новостворений кабінет під керівництвом Яхья-Ібрагіма-паші надав змогу закінчити роботу над проектом Конституції у квітні 1923 р. Характерним було те, що проект у останній його формі, цілком відповідав вимогам англійців.

19 квітня король Фуад підписав Конституцію і 20 квітня 1923 р. її було опубліковано. У ній проголошувалася незалежність Єгипту та закріплювалася форма правління у вигляді конституційної монархії.

Показовим було те, що Конституція Єгипту 1923 р. містила широкий перелік прав і свобод громадян – рівність усіх перед законом, недоторканість житла, свобода власності, право на мирні зібрання тощо. Але запровадження демократичних прав і свобод було важким з огляду на те, що фактично в країні зберігався режим англійської військової окупації. Також була наявна зацікавленість єгипетської буржуазії у продовженні ділових відносин з Англією. Та й Конституція 1923 р. була продуктом компромісу між королем Фуадом з одного боку, і пануючим класом – єгипетськими великими землевласниками, фінансистами, підприємцями і промисловцями – з іншого.

З огляду на це, ані потреб, ані сподівань єгипетських фелхів (селян), єгипетських робітників і єгипетської націоналістично налаштованої інтелігенції Конституція майже не відображала.

Окремі єгипетські газети і журнали, у статтях, присвячених Конституції 1923р., писали про те, що новий устрій не надав реальних гарантій ні свободі зібрань, ні свободі друку. Оскільки за урядом було збережено право у будь-який момент скасовувати усі свободи під приводом охорони суспільного порядку. Також лунала критика щодо непрозорості формулювання у Конституції статей, присвячених питанням національних меншин.

Ці недоліки Конституції створили значне невдоволення новим устроєм широких верств єгипетського суспільства, яке вже вимагало не внесення окремих поправок, а докорінної зміни Конституції. При цьому лунали заяви і окремих політичних сил про те, що незалежність Єгипту фактично існувала лише на папері, та висували такі вимоги: влада дійсно повинна належати народу; Єгипет повинен бути світською державою без культового окрасу; вирішення питань війни і миру необхідно виносити на референдум; держава повинна вирішити питання щодо соціального захисту єгиптян.

У подальшому, єгипетські націоналісти тимчасово зазнали поразки, а позиції реакції зміцнилися. У жовтні 1930 р. Сідкі-паша очолив уряд Єгипту та скасував дію Конституції 1923 р. Була прийнята нова антидемократична Конституція, але її дія виявилася недовготривалою. Антиколоніальний рух призвів до відновлення у 1935 р. Конституції 1923 р.

Характерною рисою ХХ ст. була криза, а потім і ліквідація колоніальної системи. Ці події не минули і найбільшу світову колоніальну імперію – Британську, де вже після Першої світової війни, найбільш виразно проявилися кризові явища. Це зумовило виникнення значної кількості незалежних держав, до яких належав і Єгипет.

Захоплення Єгипту англійцями та встановлення колоніальних порядків відбулося у останній чверті ХІХ ст. За Версальським мирним договором було визнано англійський протекторат над Єгипетським королівством(ст. 220). Це зумовило у Єгипті масові виступи, що змусило англійців маневрувати.

22 лютого 1922 р.

Напередодні отримання незалежності більшість країн Арабського Сходу являли собою феодалні або напівфеодалні суспільства.

Не дивлячись на різні юридичні форми залежності від метрополії, багато країн усе ще фактично залишалися колоніями або напівколоніями, а укладені договори у значній мірі утискали суверенітет країн. Так було і у Єгипті.

Британський протекторат над Єгиптом, який змінив чотирьохсотрічне панування Османської імперії.

З огляду на кризу Британської колоніальної імперії 28 лютого 1922 р. була прийнята «Декларація Британського уряду про припинення британського протекторату над Єгиптом» ця Декларація лише формально надавала незалежність Єгипту. У п. 1 цього документу проголошувалося, що британський протекторат над Єгиптом закінчено, і що Єгипет проголошується незалежною суверенною державою. Але вже у п. 2 містилися положення про те, що питання забезпечення сполучень Британської імперії у Єгипті та захист іноземних інтересів і захист меншин залишаються на розсуд британського уряду на майбутнє.

Англія зберігала свій вплив у Єгипті до 1956 р. коли англійські війська були виведені із зони Суецького каналу.

У 1923 р. було прийнято Конституцію Єгипту, у якій проголошувалася незалежність Єгипту та закріплювалася форма правління у вигляді конституційної монархії. Глава друга Конституції Єгипту 1923 р. «Про права і обов'язки єгиптян» містила положення про рівність усіх перед законом, про користування в однаковій мірі як політичними, так і громадянськими правами, про гарантування особистої свободи, про недоторканість житла, про гарантії права власності, про свободу зібрань, організацію спілок і союзів тощо.

Але запровадження демократичних прав і свобод важким з огляду на те, що фактично ж в країні зберігався режим англійської військової окупації.

У 1951 р. парламент Єгипту здійснив одностороннє скасування англо-єгипетського договору 1936 р., що спричинило введення до країни англійських військ. Ці події призвели до глибокої політичної кризи у Єгипті.

У таких важких обставинах у 1952 р. патріотична військова організація «Вільні офіцери» на чолі Гамалем Абдель Насером здійснила державний переворот, а вся повнота влади перейшла до Ради керівництва революцією.

З 1952 р. подальша національно-визвольна боротьба єгипетського народу відбувалася паралельно з проведенням реформування окремих галузей. У 1952 р. було прийнято Закон про аграрну реформу. Було ліквідовано монархію, відмінено стару Конституцію і прийнято нову у 1956 р.

Тихоненков Дмитро Анатолійович
кандидат юридичних наук,
доцент,
доцент кафедри
історії держави і права України і зарубіжних країн
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ОБВИНУВАЛЬНИЙ ВИСНОВОК ТА ОБВИНУВАЛЬНИЙ АКТ ЯК ІСТОРИЧНІ ФОРМИ ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА В УКРАЇНІ

Поняття обвинувального акту визначено в ч.4 ст. 110 Кримінального процесуального кодексу України (КПК) від 13.04.2012 р., як процесуальне рішення, яким прокурор висуває обвинувачення у скоєнні кримінального правопорушення і яким закінчується досудове розслідування.

Сучасна процесуальна форма обвинувального акту відображає тривалий історичний шлях і наявний досвід процесуального оформлення закінчення досудового слідства. Вона замінила відоме ще з радянських часів обвинувальний висновок, яке містило в собі сформульоване у справі обвинувачення та визначало межі судового розгляду. У ньому містився аналіз зібраних доказів, які дозволяли направити справу до суду.

Сам термін «обвинувальний висновок» закріпився не так давно. Але, як і будь-який правовий інститут формувався протягом довгого часу, трансформуючись та змінюючись в залежності від особливостей конкретної держави, умов його становлення та розвитку. На території сучасної України процесуальне оформлення закінчення досудового слідства можна розділити на історичні етапи. Аналіз правового матеріалу дозволяє виділити три основних етапи: 1) дореволюційний – від Київської Русі до краху Російської імперії; 2) радянський, починаючи з встановлення радянської влади на теренах України и до розпаду СРСР; 3) сучасний – з моменту набуття Україною незалежності в 1991 р.

Виходячи зі змісту вже у Русько-візантійському договорі 911 року з'являється відмова від самоправства та міститься вимога щодо офіційного суду над злочинцем. Однак документально це ще ніяк не фіксувалось. Руська Правда закріпила перші стародавні процесуальні форми досудового слідства у вигляді заклича, гоніння сліду та зводу. Реалізація даних форм дозволяла остаточно вирішити спір без судового розгляду.

В період феодальної роздробленості на Русі існували різноманітні процесуальні форми досудової діяльності і з'являються такі письмові документи, як повістка, грамота про доставку відповідача, обвинувальна грамота. Їх правове регулювання здійснювалося на підставі вічового законодавства, яке частково відображено в Псковській судній грамоті 1397 р. У Судебнику Івана III 1397 р. закріплювалась, така правова норма, як доповідний список, який одночасно виступав обвинувальним актом і протоколом судового засідання. Суд пред'являв обвинувачення та виносив рішення.

Про появу процесуального документу, максимально наближеного до обвинувального висновку, свідчить Указ Петра I «Про форму суду» від 05 листопада 1723 р., відповідно до якого перед судовим розглядом відповідачу надався список, складений на основі поданої скарги. Йому надавалась можливість виправдатися і подати свій список із запереченнями.

Більш чітке відображення ідеї обвинувального висновку знайшлося в ході проведення судової реформи 1864 р. Стаття 519 Статуту кримінального судочинства від 20 листопада 1864 р. мала припис щодо викладення прокурором висновку про передачу обвинуваченого до суду в формі обвинувального акту. Відповідно до статті 520 Статуту в обвинувальному акті повинні бути зазначені: подія, яка містить в собі ознаки злочинного діяння; час і місце цього злочинного діяння; звання, ім'я, по батькові та прізвище або прізвисько обвинуваченого; сутність доказів, зібраних у справі проти обвинуваченого; визначення за законом: якому саме злочину відповідають ознаки аналізованого діяння. До обвинувального акту додавався список осіб для виклику до суду. По суті в даній статті Статуту вперше були сформульовані ті самі ідеї, які відображені в ст.291 діючого КПК України, але в сучасному кодексі зміст обвинувального акту більш деталізовано.

На початку радянського періоду, відповідно до теми дослідження, необхідно виділити наступні документи, які фіксували відповідні етапи: 1) Декрет ВУЦК «Про суд» від 07 березня 1918 р., в якому обвинувальний акт замінявся постановою слідчої комісії про передачу до суду. Якщо така постанова признавалась недостатньо обґрунтованою, то справа поверталась до слідчої комісії. Такий підхід був вироблений в умовах панування ідеї революційної доцільності; 2) КПК УРСР від 13 вересня 1922 повернув правову форму обвинувального висновку, що складається з описової та резолютивної частин; 3) КПК УРСР від 20 липня 1927 р. розширив права слідчих і прокурорів щодо закриття справи за відсутністю складу злочину; 4) КПК України діяв до прийняття в 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу України. В цьому кодексі обвинувальний висновок було замінено на обвинувальний акт.

*Ткаченко Євгеній Володимирович,
кандидат юридичних наук,
доцент,
доцент кафедри
конституційного права України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого.*

ПРИНЦИП РЕСПУБЛІКАНІЗМУ У СТРУКТУРІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ

Відповідно до ч. 1 ст. 5 Основного Закону Україна є республікою.

У науковій літературі республіка розглядається як форма державного правління, в якій вища публічна влада належить органам, які отримують повноваження на певний строк шляхом виборів¹⁴. На відміну від монархії в умовах республіканської форми правління влада не може здійснюватись одноосібно; вона складається з системи державних органів, у формуванні яких більшу або меншу участь бере народ. Більшість сучасних республік характеризуються наявністю обраного народом вищого представницького органу. В нашій державі таким органом є Верховна Рада України. Вибір Україною республіканської форми правління, формування влади через вибори відповідає

¹⁴ Лемак В. В. Республіка. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 3 : Загальна теорія права / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін. ; Нац. акад. прав, наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Х. : Право, 2017. С. 661

історичним традиціям українського народу, його державотворення. Відповідно до особливостей розподілу повноважень між парламентом, урядом і президентом республіки поділяються на президентські, парламентські та змішані.

Сучасне розуміння республіки охоплює такі її ознаки: 1) основні суб'єкти здійснення вищої влади отримують повноваження шляхом виборів; 2) правова та інституційна форма глави держави виражається в одноосібному інституті президента, який наділений різним обсягом виконавчих і представницьких повноважень; 3) строк повноважень вищих органів державної влади (парламенту і президента) визначений (і обмежений) законом. Мета такого обмеження - регулярне, з розумною періодичністю оновлення персональних носіїв вищої публічної влади на підставі виборів; 4) вищі органи державної влади, їх посадові особи несуть політичну та юридичну відповідальність за здійснення своїх повноважень¹⁵.

Що стосується розуміння принципу республіканізму, то філософське осмислення цього терміну було надано І. Кантом у його трактаті «До вічного миру» як системи політичної репрезентації, коли представники, котрі обрані народом, в парламенті приймають закони. Цим республіканізм відрізняється від деспотизму, коли виконавча влада сама для себе видає закони, за якими потім живе. Вже після Французької революції 1789 р. вчений розділив погляди її діячів про необхідність представницьких інститутів та виборів, коли народ обирає своїх представників до законодавчого органу або на посади до виконавчої влади, а незалежні суди захищають окремого громадянина необґрунтованого обмеження прав з боку влади¹⁶. Тобто парламентаризм, вибори та права людини – є ключовими складовими республіканізму. Щодо сучасних досліджень розуміння принципу республіканізму, то вони пов'язані з роботами Г. Арендт, Ф. Скіннера, Дж. Покока, Ф. Петтіта та інших. Погляди вчених стосуються проблем співвідношення лібералізму та республіканізму, громадянської активності, розуміння республіканської свободи тощо¹⁷.

Принцип республіканізму належить до ключових принципів конституційного ладу України, зміст якого відображений через інші засади конституційного ладу, конституційні положення, в яких визначається порядок формування вищих органів державної влади, система їх взаємодії, встановлюються форми громадського контролю за публічною владою. Принцип республіканізму тісно пов'язаний з іншими конституційними засадами, зокрема, з принципами демократичної і правової держави, народовладдя, поділу влади, плюралізму, конституційної законності тощо.

Головною ознакою сучасної демократичної республіканської форми правління в Українській державі є виборність і змінюваність глави держави народом, а також участь самого народу безпосередньо або в установлених відповідно до його волею опосередкованих формах в здійсненні публічної влади. Джерелом влади виступає не глава держави, парламент або уряд, а народ України, котрий через вибори делегує право на владу органам держави, але при цьому зберігає за собою контроль над ними. Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 28 квітня 2009 року № 8'рп/2009

¹⁵ Лемак В. В. Республіка. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 3 : *Загальна теорія права / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін. ; Нац. акад. прав, наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого*. Х. : Право, 2017. С. 662

¹⁶ Хорхордін О. В. Республіка, или Дело публики. Спб. : Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2020. С. 9.

¹⁷ Див. Одьє С. Теории республики. Спб. : Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2021. С. 112-136.

підкреслює, що «визначальне значення для функціонування демократичної держави, її республіканських засад має встановлений Основним Законом України порядок формування органів державної влади, зокрема періодичність їх обрання та призначення».

Отже, принцип республіканізму найбільш тісний зв'язок має з принципом народовладдя. Як слушно з цього приводу зазначає С. Г. Серьогіна, республіка є формою правління, юридична конструкція якої передбачає визнання народу (політичної спільноти) єдиним носієм суверенітету в країні. Верховенство волі народу виражається в тому, що він шляхом прийняття Конституції та через інші правові акти визначає весь лад конституційних відносин, встановлює форми держави, формує органи державної влади і місцевого самоврядування, контролює їхню діяльність. За народом (принаймні формально) визнається повний обсяг суверенних права, необхідний для здійснення реального верховенства у суспільстві. Відповідно всі вищі державні органи прямо чи опосередковано отримують свої повноваження від народу і формально відповідальні перед ним¹⁸.

Для демократичної республіканської форми правління важливим є не тільки факт наявності представницьких органів, а й принципи їх формування, наявність компромісу між більшістю та меншістю, роль парламенту в процесі здійснення державної влади, його повноваження, відповідність критерію «представлення інтересів народу», можливість здійснювати контроль за діяльністю інших влад і «здатність» влади контролюватися народом.

Для демократії цілком очевидним є принцип відповідальності влади перед народом. Можливість впливати на рішення публічних органів влади та визначати політичну долю посадових осіб, які здійснюють державне управління, є одним з критеріїв можливості побудови демократичного політичного режиму. В іншому випадку, не гарантованість участі громадян в управлінні державними справами та відсутність контролю за владою веде до поступової авторитаризації влади, коли відсутність оперативного контролю залишає можливість приймати політичні рішення без урахування думки громадянського суспільства.

Конституційну систему контролю за владою слід розглядати в двох аспектах широкому та вузькому. У вузькому розумінні конституційна система контролю в Україні є безпосередньо передбаченою Конституцією України та законами України системою розподілу контрольних повноважень між конституційними органами державної влади. У широкому розумінні конституційна система контролю включає не лише можливості здійснення контрольних повноважень вищими органами публічної влади, а й можливості реалізації контролю (квазіконтролю) з боку народу, інститутів громадянського суспільства та окремих громадян. Тобто контроль за владою передбачає два різних рівня дій: з одного боку, дії, які застосовує сама державна влада, з іншого боку, дії, що є проявом громадянської активності. Способи зовнішнього контролю передбачають втручання представників суспільства, якими є засоби комунікації, громадянські організації та виборці. Наприклад, участь виборців у контролі за владою здійснюється через вибори та референдуми.

Безпосередній контроль народу за державою, реалізується через різноманітні інститути прямої демократії, а саме: вибори; всенародні голосування (референдуми,

¹⁸ Серьогіна С. Г. Форма правління: питання конституційно-правової теорії та практики : монографія / С. Г. Серьогіна. Х.: Право, 2011. С. 296.

плебісцити); громадські (народні, місцеві) обговорення проектів законів, рішень органів державної влади та управління; сходи і збори громадян за місцем їх проживання; громадянські ініціативи; громадські експертизи; релігійну свободу права на опір; акти громадянської непокорності (політичні страйки, пікетування) тощо.

Як показує сучасна історія трансформації політичних режимів постсоціалістичних країн мирні акти громадянської непокорності або можуть стати найбільш ефективними засобами боротьби з авторитарними та тоталітарними режимами. Формами громадської непокорності можуть бути страйки, бойкот, масові демонстрації, публічні звернення тощо. Громадянська непокорність може бути реакцією як на недоліки в обсязі і якості демократичних процедур у відповідній політичній системі, так і на обмеження особистих прав і свобод людини чи прав меншості з боку більшості.

Окремою формою контролю за владою слід розглядати право народу чинити опір будь-якій спробі насильницького повалення конституційного ладу. Хоча в Конституції України воно не передбачене, але це право виходить з положень ст. 5 Конституції України про те, що право визначати та змінювати конституційний лад в нашій державі належить виключно народу.

Легітимізація рішень державної влади можлива лише за умов, якщо закони та інші акти органів влади виражають волю народу, а це, у свою чергу, передбачає його активну участь у правовому та політичному житті держави. Однією з таких форм легітимізації законодавчих актів є всенародні обговорення. Крім того, важливими інструментами громадської участі в управлінні державними та місцевими справами є мирні збори, громадський правовий моніторинг, громадська експертиза, місцеві ініціативи, громадські обговорення, громадські слухання, загальні збори громадян, електронні петиції, індивідуальні та колективні звернення, запит на інформацію, консультативно-дорадчі органи, робочі групи та ін..

Турчина Марія Олегівна
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри
історії держави і права України і зарубіжних країн
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого.

ДО ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я В КОНСТИТУЦІЯХ УРСР

Право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування є одним з ключових соціально-економічних прав, гарантованих Конституцією України, стаття 49 якої, зокрема, передбачає, що охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм, держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Охорона здоров'я як конституційно закріплене право водночас є одним з ключових термінів – інструментів медичного права.

Відповідно до рішення Конституційного Суду України від 29 травня 2002 р. словосполучення «безоплатність медичної допомоги» означає неможливість стягування з

громадян плати за таку допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я у будь-яких варіантах розрахунків. Реалізація цих положень викликає багато дискусій щодо її неможливості в сучасних реаліях, і як наслідок, зазначена конституційна стаття має лише декларативний характер.

Законодаче регулювання охорони здоров'я у радянський період в Україні здійснювалося низкою нормативно-правових актів, зокрема статтею 119 Конституції УРСР від 30 січня 1937 р., де закріплювалося право громадян на матеріальне забезпечення в старості, а також у разі хвороби і втрати працездатності, яке забезпечувалося розвитком соціального страхування робітників і службовців за рахунок держави, безоплатною медичною допомогою трудящим та наданням у користування трудящим широкої сітки курортів. Державне будівництво і розвиток права в ці роки значною мірою визначалися Конституцією СРСР 1936 р., що закріпила побудову соціалізму. У розділі X Конституції СРСР встановлено основні демократичні права і свободи громадян СРСР. Зокрема, поряд з правом на працю, відпочинок, освіту, громадяни країни мали право на матеріальне забезпечення в разі хвороби і втрати працездатності, яке «забезпечується широким розвитком соціального страхування робітників за рахунок коштів держави, безоплатною медичною допомогою трудящим» (ст. 120 Конституції СРСР).

Результати змін, що відбулися в радянській охороні здоров'я знайшли відображення в Конституції СРСР 1936 р. і Конституціях УРСР 1937 р. В акті вищої юридичної сили підтверджувалася наявність в країні безкоштовної і загальнодоступної медичної допомоги.

І тільки в статті 40 Конституції УРСР від 30 квітня 1978 р. було безпосередньо вже закріплено право громадян на охорону здоров'я, яке забезпечувалося безоплатною кваліфікованою медичною допомогою, що подавалося державними закладами охорони здоров'я, розширенням мережі закладів для лікування і зміцнення здоров'я громадян, розвитком і вдосконаленням техніки безпеки і виробничої санітарії, проведенням широких профілактичних заходів; заходами щодо оздоровлення навколишнього середовища, особливим піклуванням про здоров'я підрастаючого покоління, включаючи заборону дитячої праці, не зв'язаної з навчанням і трудовим вихованням, розгортанням наукових досліджень, спрямованих на запобігання та зниження захворюваності, на забезпечення довголітнього активного життя громадян.

Право на охорону здоров'я було закріплено в Конституції СРСР 1977 р. та Конституції УРСР 1978 р. саме в цей час, тому що було завершено, в основному, формування єдиної загальнодержавної системи охорони здоров'я, набули широкого розвитку такі гарантії, як діяльність державних медичних закладів, закладів для лікування і зміцнення здоров'я громадян, значна кількість практикуючих медичних працівників, система соціального страхування та ін. Право на охорону здоров'я дістало своє закріплення також і в інших актах, зокрема: декретах «Про безоплатну передачу лікарняним касама усіх лікувальних закладів на підприємствах» (1917), «Про допомогу потерпілим від нещасних випадків на підприємствах» (1917), «Про страхування робітників на випадок хвороби» (1918), «Про професійну роботу і права медичних працівників» (1924); Постанові «Про порядок проведення медичних операцій» (1937); Основах законодавства Союзу РСР і союзних республік про охорону здоров'я (1969) та ін.

Право громадян УРСР на охорону здоров'я знаходить своє відображення і в Законі УРСР «Про охорону здоров'я»: «Це право забезпечувалося безоплатною кваліфікованою

медичною допомогою, яка надається державними закладами охорони здоров'я; розширенням мережі закладів для лікування і зміцнення здоров'я громадян; розвитком і вдосконаленням техніки безпеки і виробничої санітарії; проведенням широких профілактичних заходів; заходами по оздоровленню навколишнього середовища; особливим піклуванням про здоров'я підростаючого покоління, включаючи заборону дитячої праці, не зв'язаної з навчанням і трудовим вихованням; розгортанням наукових досліджень, спрямованих на запобігання і зниження захворюваності, на забезпечення довголітнього активного життя громадян».

Реалізація громадян УРСР права на охорону здоров'я, безоплатну медичну допомогу, закріплені конституціями, реалізовувалися шляхом реформування економічної системи і системи охорони здоров'я. До недоліків реалізації можна віднести: перевага кількісних показників над якісними, негнучкість підходу до пацієнта, ігнорування наростаючої кількості хронічних хвороб, територіально-дільничний принцип, недофінансування, що приводило до дефіциту ліків і медичної техніки.

Харасик Наталія Олегівна
асистентка кафедри
історії держави і права України і зарубіжних країн
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого.

СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ НАРОДНОГО КОМІСАРІАТУ ПРАЦІ УСРР

14 березня 1919 р. був сформований перший радянський уряд - Раднарком УСРР. Серед інших народних комісаріатів був створений і народний комісаріат праці на чолі з Б. Магідовим.

Народний комісаріат праці належав до об'єднаних комісаріатів. В Україні була запроваджена посада Уповноваженого НКП РСФРР при РНК УСРР, який входив до складу РНК УСРР на правах народного комісару. У своїй діяльності він повинен був керуватися декретами та постановами центральної Радянської влади РСФРР та УСРР, та був відповідальним як перед народним комісаріатом праці РСФРР, так і перед органами центральної Радянської влади УСРР. Центральною установою Уповноваженого народного комісаріата праці було Управління Уповноваженого народного комісаріата праці РСФРР при РНК УСРР.

З утворенням у 1922 р. Радянського Союзу загальне керівництво республіканськими комісаріатами праці почав здійснювати народний комісаріат праці СРСР. Але його керівництво прийняло характер переважно директивного напрямку. Народний комісаріат праці СРСР перебрав на себе функції регулювання умов праці у всіх галузях – організаційній, ринку праці, охорони праці, тарифно-конфліктній та соціального страхування. Народний комісаріат праці УСРР здійснював лише роботу в частині оперативно-організаційної діяльності. Вся основна нормотворча діяльність здійснювалась наркоматом праці СРСР, а за наркоматом праці УСРР зберігалось лише право нормотворчості з практичних питань, які торкалися виключно інтересів УСРР. Коло компетенції Наркомпраці УСРР був встановлений у суворо окреслених рамках. В частині організаційної діяльності народний комісаріат праці УСРР керував губернськими відділами праці, спрямовував їх роботу та здійснював нагляд за правильністю структури

та виконанням функцій. В галузі ринку праці наркомат праці УСРР практично, через біржі праці здійснював усю роботу з обліку та направлення безробітних на роботу, проводив заходи щодо трудової та матеріальної допомоги. Страхування працівників та їх забезпечення, керівництво місцевими страховими органами складало завдання наркомату праці УСРР.

У 1924 р. була видана постанова ВУЦВК «Про затвердження загального положення про народні комісаріати УСРР», до компетенції яких належало таке коло питань: - загальне керівництво діяльністю усіх підвідомчих установ, нагляд за ними в галузі виконання законів та розпоряджень вищих органів влади, прийняття належних заходів щодо негайного скасування неправильних дій; - розробка в межах своєї компетенції за завданнями вищих органів влади, а також за власною ініціативою, проектів декретів та постанов і внесення їх до РНК УСРР та інші відповідні органи; - видання, в межах своєї компетенції, розпоряджень, інструкцій, циркулярів, наказів, роз'яснень тощо; - призначення, переміщення та звільнення особового складу, а також право відзиву щодо завідуючих губернськими інспектурами; - складання та представлення звітів про діяльність народного комісаріату та усіх підвідомчих йому установ до РНК, та ін.

Розпорядження народного комісаріату праці в межах його компетенції були обов'язковими до виконання для всіх органів влади та всього населення та могли бути призупинені або скасовані лише РНК, ВУЦВК та його Президією, а на місцях – лише губернськими виконкомами.

До місцевих органів народного комісаріату праці належали відділи та інспектури праці виконкомів, а також біржі праці. Так, на губернському рівні діяли інспектури праці виконкомів, до компетенції яких належало таке коло питань: - здійснення нагляду за діяльністю підвідомчих та підконтрольних інспектурі установ губернії; - призначення та звільнення підлеглих посадових осіб; - надання висновків по сметах установ та направлення проектів розподілу коштів між окремими бюджетно-господарськими одиницями, які перебували у віданні інспектур та фінансувалися за рахунок місцевого бюджету; - представлення губвиконкому та наркомату періодичних звітів про роботу губернських та нижчих інспектур.

На чолі інспектур перебували губернські інспектори, які обиралися губернськими виконавчими комітетами щорічно.

Отже, народний комісаріат праці проіснував з 1919 р. по 1946 р.

Чікірякін Данило Віталійович
студент 1 курсу, 10 групи
Факультету адвокатури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПИТАННЯ ПРАВОНАСТУПНИЦТВА ЩОДО УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

24 серпня 1991 року Україна урочисто проголосила себе незалежною державою після позачергової сесії Верховної Ради України, яка прийняла Постанову та Акт проголошення незалежності України [1]. Ця подія зумовила новий, більш демократизований шлях України до її безпосереднього розвитку та еволюції державності.

Активно розпочався процес розбудови незалежної держави України, законодавство якої спрямовано, перш за все, на забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Після ухвалення Акта проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року, Верховна Рада України приймає 12 вересня 1991 року закон «Про правонаступництво України» [2]. Відповідно до ст.1 цього закону зазначалося, що з моменту проголошення незалежності України найвищим органом державної влади України є Верховна Рада України в депутатському складі Верховної Ради Української РСР. Ст. 2 наголошувала на тому, що до прийняття нової незалежної конституції України на її території буде діяти Основний Закон Української РСР. Висновки ст. 3 засвідчували, що нормативно-правові акти, прийняті Українською РСР будуть й надалі діяти на території України, якщо вони не суперечать українським законам, ухваленими після проголошення незалежності України та затвердженими відповідно парламентом. Ст. 4 висвітлювала відповідні органи держави й управління Української РСР, котрі були створені на засадах Конституції Української РСР та будуть діяти до проголошення нової Конституції України й відповідно новостворених органів державного управління. Це положення дозволяє прозоро продемонструвати принцип системності, невідривності та злагодженості роботи. У 5 статті закону «Про правонаступництво України» мова йшла про відмежування кордонів станом на 16 липня 1990 року, що саме зберігає й регламентує принцип територіальної цілісності. Але, у цьому законі варто звернути увагу саме на статтю 6, котра наголошувала на збереженні основ та принципів міжнародного права, які кореговані наступним чином у сенсі, що Україна бере на себе зобов'язання на основі міжнародних договорів, укладеними Українською РСР до моменту проголошення її незалежності. Так само й ст. 7 висвітлювала відповідні принципи міжнародного права, де Україна правонаступниця прав й обов'язків за міжнародними договорами Союзу РСР, які не суперечать новій Конституції та інтересам республіки. Ст. 8 вносила уточнення щодо зовнішнього спільного боргу в економічному аспекті, але, тут є належний пункт, котрий доводить, що всі міжнародні договори, які були заключенні після 1 липня 1990 року не мають обов'язкової юридичної сили для України, а, отже, будуть недійсними. Остання, ст.9 у цьому документі засвідчувала, що всі громадяни Союзу РСР, які знаходилися на території України під час проголошення незалежності України вважаються її безпосередніми громадянами.

11 жовтня 1991 року з метою посилення охорони територіальної цілісності України Верховною Радою України був прийнятий закон «Про відповідальність за діяльність, спрямовану на порушення територіальної цілісності України» [3]. Відповідно до положень закону зазнала змін санкція статті 62 Кримінального кодексу Української РСР, яка уточнювала відповідне покарання за заклики до насильницького повалення чи зміни державного і суспільного ладу, а так само заклики чи інші дії, спрямовані на порушення територіальної цілісності України. Також слід зазначити, що в умовах швидких змін життя країни, старе законодавство, розроблене для потреб союзної республіки, керованої колишньою Комуністичною партією України, неминуче створювало правові колізії. У зв'язку з цим постало питання про якнайшвидше вдосконалення правової системи держави в контексті загальної модернізації суспільства. Станом на 1 червня 2016 року в Україні було ухвалено 19 кодексів нового покоління [4].

Отже, виходячи зі сказаного, можна зробити висновок про безумовну важливість закону «Про правонаступництво України» та низки нормативно-правових актів, внесених змін та доповнень до законодавства, що закріплювали суверенність України.

Науковий керівник – к. ю. н., доц. К. М. Лісогорова.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Постанова Верховної Ради Української РСР «Про проголошення незалежності України» // Відомості Верховної Ради України, 1991, № 38, ст.502.
2. Закон України «Про правонаступництво України» // Відомості Верховної Ради України, 1991, № 46, ст.617.
3. Закон України «Про відповідальність за діяльність, спрямовану на порушення територіальної цілісності України» // Відомості Верховної Ради України, 1991, № 51, ст.720.
4. І.Б.Усенко.Кодифікаційні роботи в незалежній Україні. Велика українська юридична енциклопедія [Текст] : у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; редкол. В. Я. Тацій [та ін.]. - Харків : Право, 2016.
Т. 1 : Історія держави і права України / редкол. В. Д. Гончаренко [та ін.] . - 2016. - 848 с. –С.373.

Шигаль Денис Анатолійович

кандидат юридичних наук,

доцент,

доцент кафедри

історії держави і права України і зарубіжних країн

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ПОРІВНЯЛЬНОГО ІСТОРИКО-ПРАВОВОГО АНАЛІЗУ

Напрямок проведення порівняльного історико-правового аналізу залежить від обраних компаративістом форм порівняння історико-правових об'єктів, кожна з яких має досить специфічну методику свого застосування. Окрім цього, під час проведення компаративної роботи слід враховувати й низку принципів, що напряду впливають на об'єктивність і наукову значущість отриманих результатів.

1. Проведення історико-правових порівнянь тісно пов'язане з необхідністю так званого «занурення у минуле». Якісний порівняльний аналіз передбачає не лише всебічну реконструкцію історико-правових об'єктів з максимальним урахуванням соціальних, економічних, ідеологічних, політичних та інших чинників відповідної епохи, але й певну відмову вченого-компаративіста від системи понять і категорій тієї правової системи, у рамках якої він отримав виховання.

Зіставлення історико-правових об'єктів передбачає те, що будь-які їх ознаки повинні вивчатися не лише з позицій сучасності, але і з урахуванням тієї епохи, до якої вони належать. Оскільки історія рефлексивна, то кожний вчений, особливо представник соціально-гуманітарних наук, незалежно від предмета дослідження, відображає у своїх роботах дух часу, у якому живе. Ніхто не в змозі вийти за рамки своєї епохи. Будь-який

вчений, свідомо чи несвідомо, дотримується певного ідеологічного напрямку, відображає інтереси певної групи, організації, партії та ін. [2, с. 5]. Рефлексивний характер історії необхідно враховувати як у ході реконструкції історико-правових об'єктів, так і під час їх порівняння.

2. Порівняння історико-правових об'єктів вимагає інтелектуальної об'єктивності. У історико-правовій компаративістиці, як і у порівняльному правознавстві, немає і не повинно бути місця релігійним або культовим упередженням проти тієї або іншої правової системи або проти певного народу. Мета порівняльного історико-правового аналізу – не виставляти у позитивному світлі один об'єкт і ганьбити інший, а зрозуміти історичні передумови формування кожного з них [5, с. 14].

Дотримання принципу об'єктивності є обов'язковою умовою наукової спроможності історичної роботи, запорукою визнання її науковим товариством. Обов'язок бути об'єктивним повинен супроводжувати історика протягом усієї його діяльності – від підбору історичних джерел до теоретичних узагальнень [4, с. 151]. Варто погодитися з думкою І. Д. Ковальченка, який вказує, що об'єктивність як принцип наукового пізнання означає зосередження уваги на внутрішній природі досліджуваної реальності. Об'єктивність пізнавального процесу забезпечує отримання істинного знання про цю реальність, адекватне її відображення у свідомості. Незважаючи на суб'єктивну форму пізнання, воно може і повинно давати об'єктивне за змістом знання [3, с. 256].

3. Порівняльний історико-правовий аналіз повинен характеризуватися як своєю конкретністю, так і всебічністю. Конкретно-історичний підхід при зіставленні історико-правових об'єктів дозволяє дати правильну оцінку їх складовим елементам у певних історичних умовах. Ю. Я. Баскін та Д. І. Фельдман як приклад наводять інститут каперства, який вважався цілком правомірним до Паризького конгресу 1856 р., а після нього був заборонений. Тут же можна згадати й морську блокаду, яка раніше вважалася правомірним інститутом як у мирний, так і воєнний час, і яка у ХХ ст. була заборонена у мирний час [1, с. 145-146].

Нехтування конкретно-історичним підходом з боку компаративіста тягне за собою ризик поверхневого порівняння, коли досліджувані об'єкти розглядаються і зіставляються поза історичним контекстом. Стосовно порівняльного історико-правового дослідження вимога конкретності означає, що воно повинно проводитися не лише на рівні нормативного регулювання, але потрібно брати державно-правові явища у певних конкретних історичних і соціально-економічних умовах. Окрім нормативної, статичної конфігурації історико-правового об'єкта, існує також його реальна дія, його динамічний аспект; окрім законодавчого закріплення й реакції суспільного середовища на певний історико-правовий інститут, існує також зворотня реакція історико-правового інституту на зміни суспільного середовища.

У свою чергу всебічність компаративного аналізу полягає у вивченні численних зв'язків порівнюваних історико-правових об'єктів, а також виокремленні серед них суттєвих та несуттєвих тощо. Кожний історико-правовий об'єкт являє собою вираження духу народу, що його породив, і разом з тим є результатом впливу на нього численних історичних подій, що формують національний світогляд, характер і менталітет. У зв'язку з цим неможливо глибоко і всебічно пізнати порівнювані правові норми, галузі чи інститути, що виникли і розвилися у різних історичних, національних, культурних, політичних та ідеологічних умовах, без глибокого розуміння й врахування особливостей

середовища, що їх оточувало [7, с. 7]. При цьому всебічність аж ніяк не означає, що під час зіставлення об'єктів потрібно враховувати абсолютно всі їх ознаки та характеристики – у більшості випадків це є неможливим та й навряд чи доцільним. Передусім, треба намагатися встановити істотні загальні ознаки і зв'язки та відкинути зв'язки випадкові, неістотні [6, с. 152].

4. Порівняльний історико-правовий аналіз слід проводити із дотриманням принципу відповідності один одному різних рівнів, форм і видів елементів порівнюваних систем. Суть його зводиться до того, що порівнянню підлягають лише однопорядкові історико-правові явища, інститути, структурні елементи права, узяті в їхніх відповідних формах і розглянуті на відповідних рівнях. Як справедливо відзначають Є. О. Харитонов і О. І. Харитонова, важко передбачити результати, якби порівнювалися, наприклад, норми з інститутами чи галузі права з правовими доктринами, правосвідомістю тощо [7, с. 16].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Баскин Ю. Я., Фельдман Д. И. Международное право: проблемы методологии. (Очерки методов исследования). Москва: Междунар. отношения», 1971. 176 с.
2. Демичев А. А. Хронодискретное моногеографическое сравнительное правоведение как направление современной юридической науки. История государства и права. 2010. № 16. С. 2-7.
3. Ковальченко И. Д. Методы исторического исследования. 2-е изд., доп. Москва: Наука, 2003. 486 с.
4. Методология истории: учеб пособие для студентов вузов / А. Н. Нечухрин, В. Н. Сидорцов, О. М. Шутова и др. Минск: НТООО «ТетраСистемс», 1996. 240 с.
5. Осаке К. Сравнительное правоведение в схемах: Общая и Особенная части: учеб.-практ. пособие. Москва: Дело, 2000. 256 с.
6. Тилле А. А., Швеков Г. В. Сравнительный метод в юридических дисциплинах. Изд. 2-е, доп. и испр. Москва: «Высшая школа», 1978. 199 с.
7. Харитонова О. І., Харитонов Є. О. Порівняльне право Європи: Основи порівняльного правознавства. Європейські традиції. Харків: «Одіссей», 2002. 592 с.

Юр'єв Євген Дмитрович

студент 13-ї групи 2-го курсу

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВИЙ СТАТУС ІМПЕРАТОРА ЗА КОНСТИТУЦІЄЮ ЯПОНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ 1889 Р.

Японія є однією з найстаріших держав Азії та має давні монархічні традиції. Утім, не зважаючи на те, що імператорська влада була сталою, держава залишалася феодално-роздробленою, що призвело до того, що починаючи з кінця XII ст. фактична влада опинилася у руках представників наймогутніших феодалних родів – сьогунів. З початку XVII ст., через спроби проникнення з різними місіями до Японії європейців, що могло послабити владу сьогуна, зумовило запровадження політики самоізоляції від інших країн. Закінчення політики самоізоляції у 1854 р. призвело до проникнення іноземного капіталу

та ідей просвітництва у Японію. Ці обставини зруйнували владні позиції феодалів, що призвело до «Реставрації Мейдзі» у 1868 р. Це означало ліквідацію сьогунату і повернення усїєї повноти влади імператору. У той же час ідеї європейського просвітництва зародили рух за створення конституції, у якій би закріплювався закріплювала статус імператора.

Висхідним пунктом конституційних реформ у Японії, зазвичай, вважається так звана імператорська клятва – маніфест, виданий у червні 1868 р. Одночасно було утворено Дайдзекан, орган, який зосередив на собі усі урядові функції. Його ядро склали дві палати до яких обиралися представники дворянських кланів. Така розстановка політичних сил не задовольняла буржуазію, що змусило уряд шукати з нею компроміс. І вже у 1884 р. починається підготовча робота над виробленням Конституції. З цією метою була відряджена до Європи спеціальна комісія для вивчення європейських основних законів, які у подальшому було взято за зразок. При цьому, і у самій Японії було утворено спеціальний «департамент дослідження державних систем».

Конституція Японської імперії (далі – Конституція) була оприлюднена 11 лютого 1889 р. Імператором Мейдзі, та набула чинності у 1 квітня 1890 р.

Імператору присвячувалася Глава I Конституції, що мала назву «Про імператора» (ст.1 – ст. 17), а також низка статей у інших главах Конституції. Уже у ст. 1 Конституції говорилося, що «Імперія Великої Японії знаходиться під непорушним на вічні часи пануванням та управлінням династії імператорів», а у ст. 4 йшлося, про одноосібну владу імператора, як глави держави. Закріплення сакрального статусу імператора, передбачало його недоторканість (ст. 3). Також імператор був головнокомандувачем збройних сил (ст. 11), мав право регулювати чисельність збройних сил у мирний час (ст. 12), оголошувати війну та укладати мир (ст. 13). Відповідно до ст. 16 до повноважень імператора також входило право надавати чини, нагороди та відзнаки. Положення ст. 17 надавали імператору право на амністію, помилування, пом'якшення покарання та реабілітацію.

Окрім того, імператор мав тісний зв'язок з виконавчою та законодавчою владою. Він здійснював законодавчу владу разом із Парламентом (ст. 5), саме він затверджував закони та виконував контрольну функцію за їх дотриманням (ст. 6), лиш він міг відкривати, закривати та відтермінувати засідання Парламенту та розпускати його нижню палату – Палату Депутатів (ст. 7). Згідно до ст. 8, якщо під час незвичайної ситуації, Парламент не міг зібратися, а така ситуація потребувала законодавчого врегулювання, то імператор мав право видати указ, який мав би таку силу закону. При цьому за Парламентом залишалася право розглянути цей указ під час наступного зібрання, і якщо він його не схвалював, то такий указ втрачав чинність. До повноважень імператора входило видання указів, або віддання наказів про видання указів. При цьому імператорські укази не повинні були вносити зміни до вже існуючих законів, а повинні були бути спрямовані на виконання їх положень (ст. 10).

Але конституційне закріплення зв'язку імператора з Парламентом містилося не лише у Главі I, а й у Глава III «Про парламент» (ст. 33 – ст. 54). Так, ст. 34 Конституції закріплювала право імператорам призначати членів Палати Перів – верхньої палати Парламенту. Імператор міг своїм указом продовжувати тривалість парламентської сесії (ст. 42) та збирати Парламент на надзвичайну сесію, тривалість якої також визначалася його указом (ст. 43). Продовження положення про розпуск Палати Депутатів (ст. 5), є ст. 43, яка покладала на імператора обов'язок після її розпуску видати наказ про проведення

нових виборів. У ст. 55 Глави IV «Про міністрів та Державну Раду» містилися положення про те, міністри несли відповідальність перед імператором. Відповідно до ст. 56 тієї ж Глави імператор повинен був радитися з державною радою відносно «найважливіших державних справ».

Глава II «Про права та обов'язки підданих» (ст. 18 – ст. 32) закріплювала низку прав підданих, таких як: доступ до публічних посад (ст. 19), вибору та зміни місця проживання (ст. 22), притягнення до відповідальності кримінальної відповідальності лише за законом (ст. 23), недоторканість житла (ст. 25), таємниці листування (ст. 26), недоторканості приватної власності (ст. 27), свободи віросповідання (ст. 28), свободи слова, у межах, закріплених у законі (ст. 29), подачі петиції (ст. 30). При цьому у ст. 31 зазначеної Глави говорилося, що імператор має право обмежити ці права під час війни або «національного лиха».

У ст. 73 Глави VII «Додаткові постанови» було встановлено порядок внесення змін до Конституції. Ініціатором таких змін міг бути лише імператор, а подальшим виконавцем – Парламент.

Доволі цікавим є те, що у тронній промові на відкритті першого парламенту 28 листопада 1890 р. Імператор Мейдзі підкреслив, що Конституцію від дарує добровільно та може забрати її назад. Зробити це, однак, виявилось неможливим, хоча японський парламент був доволі непокірним, що дуже не подобалося правлячій бюрократії.

Науковий керівник: к. ю. н., ст. викладач кафедри історії держави і права України і зарубіжних країн НЮУ імені Ярослава Мудрого Н. С. Стеценко.

Яворський Віталій Олександрович

студент, 1 курс, 19 група

Інститут прокуратури та кримінальної юстиції

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН НА ПОЧАТКУ БУРЖУАЗНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1789-1794 РР.

Велика французька революція 1789-1794 рр. дуже вплинула на державотворчі процеси у Франції. Вона безпосередньо торкнулася французького законодавства, а особливо земельного, яке сильно потребувало змін.

Напередодні буржуазної революції Франція опинилася на межі економічного банкрутства. Зумовлено це було зокрема тим, що земельні відносини розвивалися дуже повільно, адже великій кількості селян просто не вистачало землі, у той час, як дворянам-сеньйорам належало дуже багато володінь. Саме тому з'явилася потреба пошуку шляху до вирішення питання раціонального використання земельних ресурсів.

Варто зазначити, що на початку революції майже усі селяни мали право утримувати землю тільки з дозволу сеньйора на установлених ним умовах, які зазвичай передбачали сплату частиною врожаю тощо. До того ж, їх зобов'язували платити майже за всі справи: за переправу через річки, за ловлю риби, за продаж товарів на ринку тощо. У той же час, самі сеньйори майже не платили податків на володіння. Усе це лише підбурювало селян до повстання.

Першим кроком до вирішення аграрного питання стало прийняття Установчими зборами 4 серпня 1789р. Постанову «Про знищення феодальних прав і привілеїв». Однак, не зважаючи на перші статті, що говорили про повну ліквідацію феодального порядку, подальші статті лише обмежували їх. До того ж не були вирішені ряд питань, відповідь на які намагався дати Декрет від 11 серпня 1789 р. Цей документ став проривом для усіх селян, адже третина його статей стосувалися аграрного питання. Однак, очевидно, він не зміг використати усі проблеми за раз.

Розвитку земельного законодавства також сприяла Декларація прав людини і громадянина від 26 серпня 1789 р., адже у ній закріплювався принцип рівності, скасовувались феодальні порядки та станові відмінності. Доповнив цей документ з точки зору землеволодіння Закон від 15 березня 1790 р. «Про порядок скасування феодальних прав», який знищував кріпосний стан у всіх формах та відміняв панщину, що дуже полегшило становище селян.

Отже, зростання напруги у суспільстві, зокрема серед селян, зумовило початок буржуазної французької революції, під час якої було закладено фундамент для скасування феодальних прав та утворення раціонального земельного законодавства. Упроваджене в життя законодавство, у свою чергу, заклало основу для розвитку європейського права.

Науковий керівник: к.ю.н., асистент кафедри історії держави і права України і зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Григоренко Д.А.

ЗМІСТ

1. *Гончаренко Володимир Дмитрович* 1991 РІК В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯс.3
2. *Зайчук Олег Володимирович* ІНСТИТУТ ГРОМАДЯНСТВА ЗА ЧАСІВ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ (ЛИСТОПАД 1917 Р. - 1921 Р.)...с.7
3. *Єрмолаєв Віктор Миколайович* М.С.ГРУШЕВСЬКИЙ ПРО УРОКИ ВІТЧИЗНЯНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ.....с.9
4. *Гетьман Євген Анатолійович* СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ.....с.11
5. *Колісник Віктор Павлович* СВОБОДА НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ У КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.....с.13
6. *Крижановський Анатолій Федорович* УКРАЇНА ЯК СУЧАСНА ДЕРЖАВА (ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР).....с.14
7. *Лук'янов Дмитро Васильович* ПРАВОНАСТУПНИЦТВО УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ.....с.17
8. *Максимов Сергій Іванович* ПРИРОДНО-ПРАВОВЕ РОЗУМІННЯ У ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ УКРАЇНИ.....с.19
9. *Пархоменко Наталія Миколаївна* ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО ЛАДУ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ (КІНЕЦЬ ХХ - ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ).....с.21
10. *Рум'янець Вячеслав Олексійович* ЗАКОНОДАВЧІ АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗНАЧЕННЯ ДОБИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ.....с.23
11. *Шутак Ілля Дмитрович* РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ В ПРОЦЕСІ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ УКРАЇНИ.....с.25
12. *Бойко Ігор Йосипович* КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ 1710 Р. ТА ЇЇ МІСЦЕІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ.....с.27
13. *Демиденко Григорій Григорович* ВІД КОНСТИТУЦІЇ ПИЛИПА ОРЛИКА ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ.....с.29
14. *Зінченко Олена Володимирівна* ПРАВОПРИЄМСТВО БАЛТІЙСКИХ КРАЇН....с.31
15. *Козаченко Анатолій Іванович* КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ ГЕОРГІЯ АНДРУЗЬКОГО.....с.33
16. *Лаврик Галина Володимирівна* ТРАКТУВАННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В КОНТЕКСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА НОВІТНІЙ ДОСВІД ВСТАНОВЛЕННЯ ЙОГО ПРАКТИЧНОЇ ЗАСТОСОВНОСТІ.....с.35
17. *Мішина Наталя Вікторівна* ПРОЦЕСИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У США: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД.....с.37
18. *Пальченкова Вікторія Михайлівна* ІСТОРИЧНА ДОЦІЛЬНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ.....с.39
19. *Тарасов Олег Володимирович* МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ АРХІВОЗНАВСТВО.....с.41
20. *Токарчук О.В.* «БО ЧУЖЕ ПРАВО - ЧУЖИЙ РОЗУМ» (СЕРГІЙ ШЕЛУХІН)....с.42
21. *Щербанюк Оксана Володимирівна* КОНЦЕПТ КОНСТИТУЦІЇ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ ТА ДОСВІД КОНСТИТУЦІЙНОГО БУДІВНИЦТВА УКРАЇНИ

КОНЦЕПТ КОНСТИТУЦІЇ РОЗГЛЯДАЄТЬСЯ ПЕРЕВАЖНО В ЮРИДИЧНІЙ ТА ПОЛІТОЛОГІЧНІЙ НАУКАХ.....	c.44
22. <i>Слїнько Тетяна Миколаївна</i> КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА ДЕРЖАВОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ.....	c.46
23. <i>Кичун Віктор Іванович</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ В ІСТОРІЇ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ.....	c.50
24. <i>Байрачна Лариса Кімівна</i> КОНСТИТУЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЛЕГІТИМАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ.....	c.54
25. <i>Баржак Валерій Валерійович</i> ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ТА ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОМУ АЛЬЯНСІ.....	c.56
26. <i>Берченко Григорій Валерійович</i> ПРАВО НАРОДУ ВИЗНАЧАТИ І ЗМІНЮВАТИ КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЛАД В КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ.....	c.58
27. <i>Білоус Анна Сергіївна</i> ОБ'ЄДНАННЯ НІМЕЧЧИНИ 1871 РОКУ.....	c.60
28. <i>Бокатова Анна Андріївна</i> ДОПУСК ЖІНОК ДО АДВОКАТУРИ У ФРАНЦІЇ ...	c.61
29. <i>Бондаренко Софія Олександрівна</i> УТВОРЕННЯ ХОЛОДНОЯРСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ.....	c.63
30. <i>Бурлаков Антон Валерійович</i> ВНЕСОК УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ В ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНИ.....	c.65
31. <i>Власенко Сергій Іванович</i> НАЦІОНАЛЬНІ КОНСТИТУЦІЇ – КРОК ДО ПОЛІТИЧНОГО ПОРЯДКУ.....	c.66
32. <i>Гергуленко Тетяна Сергіївна</i> ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕНЙНИХ ВІДНОСИН У ШЛЮБІ ЧОЛОВІКА ТА ЖІНКИ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ЗА АВСТРИЙСЬКИМ ЦИВІЛЬНИМ УЛОЖЕННЯМ 1811 РОКУ.....	c.69
33. <i>Дахова Ірина Іванівна</i> ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ.....	c.72
34. <i>Демиденко Анастасія Леонідівна</i> ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ НПО: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	c.73
35. <i>Дубина Олена Володимирівна</i> СТВОРЕННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ.....	c.76
36. <i>Ізотова Олександра Володимирівна</i> КНЯЗІВСТВО ЯК ПОЛІТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ КОЗАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ.....	c.77
37. <i>Кабанець Анна Сергіївна</i> «ВИНИКНЕННЯ ПЕРШИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ».....	c.78
38. <i>Казак Ріната Алімівна</i> ПРАВОВА БАЗА СТВОРЕННЯ ЕКОМЕРЕЖІ ПІСЛЯ ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ.....	c.80
39. <i>Кварацхелія Крістіна</i> ЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ США В ЇХНЬОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ.....	c.82
40. <i>Ковтуненко Олександра Андріївна</i> НОХУРЦІ – ОКРЕМА НАЦІЯ ЧИ СКЛАДОВА ТЮРКСЬКОГО НАРОДУ.....	c.83
41. <i>Курільчук Дмитро Васильович</i> ПРАВО ЛУЇЗІАНИ: ЦИВІЛЬНА СИСТЕМА vs ЗАГАЛЬНА.....	c.85
42. <i>Кушніренко Олександр Георгійович</i> ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ТА ПРИНЦИПИ ЇЇ ТЛУМАЧЕННЯ.....	c.88
43. <i>Левченко Віталій Ростиславович</i> ЧИМ ЛЮДСТВО ЗОБОВ'ЯЗАНЕ НАПОЛЕОНУ.....	c.90

44. *Летнянчин Любомир Іванович* «ТРИАДА» ЗАСАДНИЧИХ ДЕРЖАВНИЦЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У СВІТЛІ СЬОГОДЕННЯ.....с.91
45. *Лизогуб Віталій Анатолійович* ЕВОЛЮЦІЯ КОНФУЦІАНСТВА НА ПРОТЯЗІ ОСНОВНИХ ЕТАПІВ ІСТОРІЇ КИТАЮ.....с.94
46. *Лисенко Оксана Юрійівна* СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАПОВІТОМ ЗА ЗІБРАННЯМ МАЛОРОСІЙСЬКИХ ПРАВ 1807 РОКУ.....с.97
47. *Лісогорова Катерина Миколаївна* КОНСТИТУЦІЯ ІТАЛІЇ 1947 РОКУ.....с.99
48. *Лук'янішин Олексій Олегівич* ОДНА ІЗ СТОРІНОК ДІЯЛЬНОСТІ УРЯДУ БАНДИТІВ-ВИКРАДАЧІВ.....с.101
49. *Макаров Михайло В'ячеславович* АНАЛІЗ МІКРОРІВНЕВИХ ТЕОРІЙ В СИСТЕМІ СУЧАСНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....с.103
50. *Мануйлова Юлія Олександрівна* СПІЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ ТА ФІНЛЯНДІЇ НА ШЛЯХУ ДО ЗДОБУТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ.....с.105
51. *Матвєєва Т.О.* АДМІНІСТРАТИВНА ТА СУДОВА ВЛАДА У ЗАПОРІЗЬКОМУ ВІЙСЬКУ.....с.106
52. *Никонюк Артем Петрович* ПОЗИЦІЯ СУДОВОЇ ГІЛКИ ВЛАДИ У ПОРАЗЦІ УТВЕРДЖЕННЯ ВЕЙМАРСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ.....с.108
53. *Овчаренко К.М.* ВЕЛИКА ХАРТІЯ ВОЛЬНОСТЕЙ ЯК КРОК НА ШЛЯХУ ДО ДЕМОКРАТІЇ.....с.112
54. *Омарова Айсел Азад кизи* УЧАСТЬ УКРАЇНИ У ПРИЙНЯТТІ КОНВЕНЦІЇ ООН ПРО ПРАВА ДИТИНИ.....с.113
55. *Пиріг Данило Сергійович* ОНОВЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ПЕРШІ РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ.....с.115
56. *Пономарьова Ганна Павлівна* ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ (1991 – 2021 рр.).....с.116
57. *Рубежов Богдан Сергійович* КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА 2004-ГО РОКУ В АСПЕКТІ ПОБУДОВИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ.....с.118
58. *Сафарян Наталія Авагівна* СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТА В УКРАЇНІ.....с.120
59. *Сікун Максим Владиславович* 10 ЕТАПІВ ДЕРЖАВОТВОРЧОСТІ УКРАЇНИ.....с.122
60. *Скрипникова Аліна Ігорівна* ІСТОРІЯ ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ.....с.123
61. *Скуратович Ірина Миколаївна* ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДНОСТЕЙ.....с.125
62. *Смольська Яна Валеріївна* ВПЛИВ ФРАНЦУЗЬКОГО ПРАВА НА СТАНОВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА НА ТЕРЕНАХ ГАЛИЧИНИ ТА БУКОВИНИ.....с.127
63. *Степаненко Альбіна Олександрівна* МАЙНОВІ ПРАВА ЖІНОК ЗА ЗІБРАННЯМ МАЛОРОСІЙСЬКИХ ПРАВ 1807 РОКУ.....с.129
64. *Стеценко Ніна Сергіївна* КОНСТИТУЦІЯ ЄГИПТУ 1923 Р.: РОЗРОБКА ТА ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ.....с.131

65. *Тихоненков Дмитро Анатолійович* ОБВИНУВАЛЬНИЙ ВИСНОВОК ТА ОБВИНУВАЛЬНИЙ АКТ ЯК ІСТОРИЧНІ ФОРМИ ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА В УКРАЇНІ.....с.134
66. *Ткаченко Євгеній Володимирович* ПРИНЦИП РЕСПУБЛІКАНІЗМУ У СТРУКТУРІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ.....с.135
67. *Турчина Марія Олегівна* ДО ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я В КОНСТИТУЦІЯХ УРСР.....с.138
68. *Харасик Наталія Олегівна* СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ НАРОДНОГО КОМІСАРІАТУ ПРАЦІ УСРР.....с.140
69. *Чікірякін Данило Віталійович* ПИТАННЯ ПРАВОНАСТУПНИЦТВА ЩОДО УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ.....с.141
70. *Шигаль Денис Анатолійович* ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ПОРІВНЯЛЬНОГО ІСТОРИКО-ПРАВОВОГО АНАЛІЗУ.....с.143
71. *Юр'єв Євген Дмитрович* ПРАВОВИЙ СТАТУС ІМПЕРАТОРА ЗА КОНСТИТУЦІЄЮ ЯПОНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ 1889 Р.....с.145
72. *Яворський Віталій Олександрович* ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН НА ПОЧАТКУ БУРЖУАЗНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1789-1794 РР.....с.147
-

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 8,95. Тир. 300 прим. Зам. 820-21.

Видавець та виготовлювач ФОП Бровін О.В.
61022, м. Харків, вул. Трінклера, 2, корп.1, к.19. Т. (066) 822-71-30

Свідоцтво про внесення суб'єкта до Державного реєстру
видавців та виготовників видавничої продукції серія ДК 3587 від 23.09.09 р.

СТИЛЬ ®
ИЗДАТ
ТИПОГРАФИЯ
www.stil-izdat.com